



TURKISH JOURNAL OF WAR STUDIES

TÜRK SAVAŞ ÇALIŞMALARI DERGİSİ

*Türk Savaş Çalışmaları Dergisi* 3, no. 1 (2022) | Yayıncı Mesut UYAR | e-ISSN: 2717-7432



**TURKISH  
JOURNAL OF WAR  
STUDIES**

**TÜRK SAVAŞ ÇALIŞMALARI  
DERGİSİ**

# TÜRK SAVAŞ ÇALIŞMALARI DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF WAR STUDIES

Cilt/Volume: 23 • Sayı/Number: 1 • Nisan/April 2021

E-ISSN: 2717-7432

TJWS 

Türk Savaş Çalışmaları Dergisi uluslararası ve hakemli bir dergidir. Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir.

Turkish Journal of War Studies is a peer-reviewed and international journal. Authors bear responsibility for the content of their published articles.

**Yayın Sahibi/Owner**

Mesut UYAR

**Yönetim Yeri/Head Office**

Antalya Bilim Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanlığı

Antalya Bilim University School of Business and Social Sciences

**Yayın Türü/Type of Publication**

Yaygın Süreli Yayın/International Periodical

**Yayın Dili/Language**

Türkçe ve İngilizce /Turkish and English

**Yayın Periyodu/Publishing Period**

Altı ayda bir Mart ve Ekim aylarında yayımlanır/Biannual (April & October)

**Yayın Kurulu/Editorial Management**

**Baş Editör/Editor-in-Chief**

Mesut UYAR, Antalya Bilim Üniversitesi, Antalya

**Yardımcı Editörler/Associate Editors**

Emrah ÖZDEMİR, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı, Türkiye

Mehmet Fatih BAŞ, Milli Savunma Üniversitesi, KHO, Ankara, Türkiye

**Dil Editörü/Language Editor**

Bilge FİLİZ, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye

**Yayın ve Danışma Kurulu/Editorial Board**

Sir Hew STRACHAN, University of St. Andrews, Scotland, U.K.

A. Kadir VAROĞLU, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Serhat GÜVENÇ, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Ahmet ÖZCAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı Türkiye

Gültekin YILDIZ, Milli Savunma Üniversitesi, KHO, Ankara, Türkiye

Fatih YEŞİL, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Edward J. ERICKSON, Antalya Bilim Üniversitesi, Antalya, Türkiye

**İletişim/Correspondence**

Emrah ÖZDEMİR

Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü Uluyazı Kampüsü Çankırı, Türkiye

Telefon: +90 (376) 218 95 00 / 7448

**Web:** <http://dergipark.org.tr/tr/pub/tws>

**Elektronik posta:** [ozdemir@gmail.com](mailto:ozdemir@gmail.com)

ICI WORLD of  
JOURNALS

ESJI Eurasian  
Scientific  
Journal  
Index  
www.ESJIndex.org

CiteFactor  
Academic Scientific Journals

idealonline

TÜRKİYE DİYANET VAKFI  
İSLAM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ  
ISAM.  
TÜRKİYE DİYANET FOUNDATION  
CENTRE FOR ISLAMIC STUDIES  
مركز البحوث الإسلامية  
وقف الديانة التركي

ASOS  
indeks



Member of  
Crossref

TJWS 

İletişim/Correspondence

Doç. Dr. Emrah ÖZDEMİR

Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi  
Uluslararası İlişkiler Bölümü Uluyazı Kampüsü Çankırı, Türkiye

Telefon: +90 (376) 218 95 00 / 7748

Web: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/tws>

Elektronik posta: eozdemir@gmail.com

**İçindekiler/ Table of Contents****Düşünce Yazısı/Opinion Piece****A Body of Work and its Meaning****Çalışmalar ve Anlamları****Edward J. ERICKSON**

01-13

**Araştırma/Research****'Büyük Anlatısını' Arayan "Savaş": 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı****A "War" without a 'Master Narrative': The 1974 Cyprus Peace Operation****Serhat GÜVENÇ**

14-31

**Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs Türk Taarruzu ve 24 Mayıs Ateşkesi****May 19 Turkish Offensive and May 24 Ceasefire on Çanakkale Front****Aslıhan KERVAN**

32-50

**Ahmed Cevad Paşa ve Askerî Tarih Yazımı****Ahmed Cevad Pasha and His Approach to Military History****Bülent DURGUN**

51-66

**Modern Ordunun Kadim Savaşçıları: 1828-29 Osmanlı-Rus Harbi'nde Arnavut****Askerlerin İstihdamı****Ancient Warriors of the Modern Army: Recruitment of Albanian Soldiers in the Ottoman-Russian War of 1828-29****Muhammed Emin ÇALAR**

67-85

**Tulû'î'nin Paşaname'si ya da Karadeniz'de Bir Deniz Cenginin Anlatımı (1629)****Tulû'î's Paşaname: Account of a Naval Campaign across the Black Sea (1629)****Mahmut Halef CEVRİOĞLU**

86-102



## A Body of Work and its Meaning

### Çalışmalar ve Anlamları

<https://doi.org/10.52792/tws.1107882>

Edward J. ERICKSON 

#### Düşünce Yazısı

<sup>1</sup> Prof. Dr. – Türk Savaş Çalışmaları Dergisi Yayın ve Danışma Kurulu Üyesi



[ORCID: 0000-0002-9975-5790](https://orcid.org/0000-0002-9975-5790)

**Sorumlu yazar/Corresponding author:**

Edward J. ERICKSON

**E-posta/E-mail:**

[ederickson100@gmail.com](mailto:ederickson100@gmail.com)

**Geliş tarihi/Received:**

12 Ekim 2021

**Kabul tarihi/Accepted:**

23 Nisan 2022

**Atıf/Citation:**

Erickson, Edward J. "A Body of Work and its Meaning". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 3, no. 1 (2022): 01-13.



#### Abstract

Prof. Erickson retired as professor of military history at the Command and Staff College, Marine Corps University in Quantico, Virginia. He briefly served as a Scholar-in-Residence in the Clark Center for Global Engagement at the State University of New York at Cortland, New York. Prof. Erickson is also a retired regular US Army lieutenant colonel. He is the recipient of two Bronze Star medals, the Legion of Merit, and numerous other military awards. Prof. Erickson is widely recognized as one of the foremost specialists on the Ottoman Army during the First World War. Among the numerous books he has written are *Ordered to Die, A History of the Ottoman Army in the First World War*, *Defeat in Detail, The Ottoman Army in the Balkans, 1912-1913*; *Gallipoli, The Ottoman Campaigns, Ottomans and Armenians, A Study in Counterinsurgency*; *Gallipoli, Command under Fire*, and *Palestine, The Ottoman Campaigns 1914-1918*. He is the co-author, with Prof. Mesut Uyar, of *A Military History of the Ottomans, from Osman to Atatürk* and *Phase Line Attila, The Amphibious Campaign for Cyprus*. His latest book is *The Turkish War of Independence, A Military History 1919-1923*. This think piece is a kind of autobiography in which Prof. Erickson explains the contribution of his works to the literature.

#### Özet

Prof. Erickson, Quantico, Virginia'daki Deniz Piyadeleri Üniversitesi Komuta ve Kurmay Koleji'nden askeri tarih profesörü olarak emekli oldu. Kısa bir süre Cortland, New York New York Eyalet Üniversitesi'ndeki Clark Küresel Etkileşim Merkezi'nde yerleşik araştırmacı olarak görev yaptı. Prof. Erickson, aynı zamanda emekli bir ABD Ordusu yarbaydır. İki Bronz Yıldız Madalyası, Legion of Merit ve diğer birçok askeri ödülün sahibidir. Prof. Erickson, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Ordusu konusunda en önde gelen uzmanlardan biri olarak tanınmaktadır. Eserleri arasında *Size Ölmeyi Emrediyorum*, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, *Büyük Hezimet*, *Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu*, *Gelibolu*, *Osmanlı Harekâtı*, *Ottomans and Armenians, A Study in Counterinsurgency*, *Çanakkale Savaşı: Ateş Altında Komuta*, *Palestine, the Ottoman Campaigns 1914-1918* gibi kitaplar yer almaktadır. Prof. Dr. Mesut Uyar'la birlikte *Osmanlı Askeri Tarihi* ve *Phase Line Attila, The Amphibious Campaign for Cyprus* isimli eserleri de kaleme almıştır. Son kitabı *The Turkish War of Independence, A Military History 1919-1923'dir*. Bu düşünce yazısı, Prof. Erickson'ın çalışmalarının literatüre katkısını açıkladığı bir tür otobiyografidir.

## INTRODUCTION

In October 2021, the Turkish Historical Society (Türk Tarih Kurumu) honored Dr. Edward J. Erickson by appointing him as a member of the society for his ‘valuable studies on Turkish history and culture.’ The question might be asked ‘What are Erickson’s contributions to the study of Turkish history and what are his conclusions?’ In this essay I will attempt to answer these questions.

I have had a lifelong passion and interest in military history. While serving in Turkey as a United States Army officer I became very interested in Ottoman and Turkish military history. However, throughout my assignments in Turkey, I became aware of how little reliable military history there was in English about Ottoman and Turkish military history (other than British books on the Gallipoli and Palestine campaigns). Moreover, I became very aware that what there was available had been written from a European or western perspective, often denigrating Ottoman officers and soldiers. Essentially, I found there were very serious gaps, omissions, and misunderstandings in the available English language historiography of Ottoman and Turkish military history. A singular example showing the ignorance of Ottoman and Turkish military history appeared in 1999 in the late, but well-known and highly respected, British historian John Keegan’s book *The First World War*. Unaware of the vast field of Turkish General Staff publications about the First World War, Keegan wrote ‘Neither Russia nor Turkey published official histories...’ Nothing could be farther from the truth.

After my retirement from the United States Army in 1997, I began to research and write about these gaps and omissions in the military history of Turkey. Since 1999, I have published sixteen books, six chapters in books, fourteen refereed academic journal articles, and numerous other articles about Ottoman and Turkish military history. Many of my publications have been translated into Turkish and other languages (see the publications listed below). Academically, this amounts to a significant body of historical work.

I did not start out with the intention of concentrating on and writing so many books and articles about Ottoman and Turkish military history. My good friend, the former Turkish Ambassador to the United States Namik Tan, affectionately calls me ‘the accidental historian.’ In fact, I attribute the opportunity to conduct research in Ankara as instrumental to getting an unintentional start as a historian. The most important first step for me was the support of Turkish Chief of the General Staff General Hüseyin Kivrikoğlu, who was instrumental in granting me access to the military archives and library in ATASE. From there, one thing led to another, and I found myself with access to materials that nobody else in the Anglophone world even knew existed. Without too much forethought I followed the Turkish materials available to me and, twenty-some years later, I find myself with a considerable body of work. As I said, I never planned to accomplish this.

I could never have produced these publications without the encouragement and advice of many personal friends. I gratefully acknowledge the unstinting advice and assistance of Dr. Mesut Uyar (dean of the School of Business and International Relations, Antalya Bilim University and editor of this journal) who has provided, by far, the most help to me over the years. I must also acknowledge the generous assistance of Dr. Yücel Güçlü (retired foreign service officer from the

Turkish Ministry of Foreign Affairs), Mr. Bülent Yilmazer (businessman and Turkish aviation historian), Dr. Maxime Gauin (French historian at AVIM), and Dr. Konstantinos Travlos (assistant professor of International Relations at Özyeğin University) who have also been crucially important in helping me track down the fine details of the historical record. These scholars (and many others too numerous to cite here) were always ready to answer my questions and assist me in researching and understanding new material, and I owe them all a huge debt.

## THE BODY OF WORK

When I organize my publications into thematic and chronological periods, my body of work looks like this:

### Ottoman Military History (1300-1922)

*A Military History of the Ottomans, from Osman to Atatürk*, Co-author with Mesut Uyar, Westport, Connecticut: Praeger Publishers, 2009 (Published in Turkish as *Osmanlı Askeri Tarihi*, Istanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014)

“Template for Destruction, The Congress of Berlin and the Evolution of Ottoman Counterinsurgency Practices” (chapter) in *The Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin*, eds. Peter Sluglett & Hakan Yavuz, Salt Lake City: University of Utah Press, 2011

“In the Nick of Time: Transformation in the Ottoman Army, 1911” (chapter) in *Preliminary Moves, 1911*, Canberra: Australian Army History Unit, 2012

*Mustafa Kemal Atatürk* (Command Series), Oxford: Osprey Publishing, 2013 (Published in Romanian as *Mustafa Kemal Atatürk*, Bucharest, Romania: Editura Militară, 2016; Published in Turkish as *Mustafa Kemal Atatürk (Büyük Komutanlar)*, Istanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014)

“Adrianople” (entry) in *The Encyclopedia of Europe 1789-1914*, eds. John Merriman & Jay Winter, New York: Scribners, 2006

“The Eastern Question” (entry) in *The Encyclopedia of Europe 1789-1914*, eds. John Merriman & Jay Winter, New York: Scribners, 2006

“From Kirkilisse to The Great Offensive: Turkish Encirclement Operations 1912-1922” in *Middle Eastern Studies*, Volume 40, Number 1, January 2004

“The Ottoman Empire” (essay) in *History in Dispute: The First World War*, ed. Dr. Dennis Showalter, Detroit: St. Martins Press, 2002

### The Balkan Wars (1912-1913)

*Defeat in Detail, The Ottoman Army in the Balkans, 1912-1913*, Westport, Connecticut: Praeger Publishers, 2003 (Published in Turkish as *Büyük Hezimet, Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu*, Istanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2013)

“Lessons Learned from the Balkan Wars” (introductory chapter) in *Lasting Socio-Political Impacts of the Balkan Wars*, eds. Peter Sluglett & Hakan Yavuz, Salt Lake City: University of Utah Press, 2012



## The First World War (1914-1918)

“*Ottoman Campaigns in the First World War*” in *The Journal for Military and Strategic Studies*, Vol. 20, No. 2, February 2021

“*Wasp or Mosquito? The Arab Revolt in Turkish Military History*” in the *British Journal for Military History*, Volume 4, Issue 3, July 2018

*Palestine, The Ottoman Campaigns of 1914-1918*, Barnsley, UK: Pen and Sword Books, 2016

“Ottoman Artillery in the First World War” (chapter) eds. Sanders Marble & Bruce Gudmundsson, *King of the Battlefield, Artillery in World War One*, Leiden: Brill, 2016

*Gallipoli, Command under Fire*, Oxford: Osprey Publishing, 2015 (Published in Turkish as *Çanakkale Savaşı, Ateş Altında Komuta*, Istanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019)

“Gallipoli” (chapter) in *Places of Encounter: Time, Place and Connectivity in World History*, eds. Aran MacKinnon & Elaine MacKinnon, Boulder, CO: Westview Press, 2012

*Gallipoli, The Ottoman Campaign*, Barnsley, UK: Pen and Sword Books, 2010 (Published in Turkish as *Gelibolu, Osmanlı Cephesi*, Istanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012)

*By the Light of a Candle, The Diaries of a Reserve Officer in the Ottoman Army: The WW1 Diaries of Ragıp Nurettin Ege*, Trans: Gunes Ege-Akter, annotated by Edward Erickson, Istanbul: Isis Press, 2009 (Republished in the United States by Gorgias Press, Piscataway, NJ, 2010)

*Gallipoli and the Middle East 1914-1918, From the Dardanelles to Mesopotamia*, (UK Foreword by Gary Sheffield/US Foreword by Dennis Showalter) London: Amber Books, 2008 (Military Book Club Selection; Published in Polish as *Gallipoli, I Bliski Wschód, 1914-1918, Od Dardaneli do Mezopotamii*, Poznan, Poland: Dom Wydawniczy Rebis, 2011; Published in Swedish as *Första Världskriget Del 5: Gallipoli och Mellanöstern*, Stockholm, Sweden: Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek 2009. (Swedish Military Book Club Selection); Published in Turkish as *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı: Dünya Savaş Tarihi*, Istanbul: Timaş Yayınları, 2011)

*Ottoman Army Effectiveness in W.W.I: A Comparative Study*, London and New York: Routledge 2007 (Published in Turkish as *Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu [Çanakkale, Kutül-Amare ve Filistin Cephesi]*, Istanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009)

“*The Turkish Official Military Histories of the First World War, A Bibliographic Essay*” in *Middle Eastern Studies*, Volume 39, Number 3, July 2003

“Gallipoli” (essay) in *History in Dispute: The First World War*, ed. Dr. Dennis Showalter, Detroit: St. Martins Press, 2002

“The Arab Revolt” (essay) in *History in Dispute: The First World War*, ed. Dr. Dennis Showalter, Detroit: St. Martins Press, 2002

“*Strength Against Weakness, Ottoman Military Effectiveness at Gallipoli, 1915*” in *The Journal of Military History*, Number 65, October 2001

“One More Push, Forcing the Dardanelles in March 1915” in *The Journal of Strategic Studies*, Volume 24, Number 3, September 2001

“Very Good Indeed, Ottoman III Corps Effectiveness at Gallipoli” (conference paper) in *The First World War: Middle Eastern Perspective*, Tel Aviv: Israeli Society for Military History, Tel Aviv University, 2001

“WW1: Armed Forces, the Balkan Countries” (bibliographic essay) in *The Reader's Guide to Military History*, ed. Charles Messenger, London: Fitzroy Dearborn Publishers, 2001

*Ordered To Die, A History of the Ottoman Army in the First World War*, Westport, Connecticut: Greenwood Publications Group, 2000 (Published in Turkish as *Sizge Ölmeyi Emrediyorum! Bininci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, Istanbul: Kitap Yayınevi, 2003)

“Turkey Prepares for War, 1913-1914” in *Relevance, The Quarterly Journal of the Great War Society*, Volume 9, Number 2, Spring 2000

### **The Armenian Counterinsurgency Campaign (1914-1915)**

*A Global History of Relocation in Counterinsurgency Warfare*, Editor and contributor, London: Bloomsbury Academic Press, 2020

“*The Armenian Lost Cause and the Interpreted History of the American Civil War*” in the *Journal of Muslim Minority Affairs*, Volume 39, Issue 1, March 2019 (Published in Turkish as “Ermeni ‘Kayıp Dava’ Mitolojisi,” *Derin Tarih*, Haziran (June) 2021, Sayı (Volume) 111)

*Ottomans and Armenians, A Study in Counterinsurgency*, New York: Palgrave MacMillan, 2013 (Published in Russian as *Турки и армяне, Исследование борьбы с повстанцами*, Moscow: Rosspen, 2018; Published in Turkish as *Osmanlılar ve Ermeniler, Bir İsyân ve Karşı Harekâtın Tarihi*, Istanbul: Timaş Yayınları, 2015)

“*The Armenian Relocations and Ottoman National Security, 1915: Military Necessity or Excuse for Genocide?*” in *Middle East Critique*, Volume 20, Number 3, Fall 2011

“*Captain Larkin and the Turks: The Strategic Impact of the Operations of HMS Doris in Early 1915*” in *Middle Eastern Studies*, Volume 46, Number 1, January 2010

“*The Armenians and Ottoman National Security, 1915*” in *War in History*, Sage Publications, UK, Volume 15, Number 2, April 2008

“*Armenian Massacres, New Records Undercut Old Blame*” in *The Middle East Quarterly*, Vol. XIII, Number 3, Summer 2006 (Published in Turkish as “Ermeni Katliamları: Yeni Bulgular Eski Suçlamaları Çürüttü” in *Ermeni Araştırmaları*, Number 23-24; Republished in *Insight Turkey*, Vol. 8, Number 3, July-September 2006)

“*Bayonets on Musa Dagh, Ottoman Counterinsurgency Operations-1915*” in *The Journal of Strategic Studies*, Volume 28, Number 3, June 2005

“The Armenian Genocide” (essay) in *History in Dispute: The First World War*, ed. Dr. Dennis Showalter, Detroit: St. Martins Press, 2002

### **The Turkish War of Independence (1919-1923)**

*The Turkish War of Independence, A Military History, 1919-1923*, Santa Barbara, CA: Praeger Publishing, 2021

“Decisive Battles in the Asia Minor Campaign” (chapter) and “Conclusion” in *Salvation and Catastrophe, The Greek-Turkish War 1919-1922*, ed. Konstantinos Travlos, Lexington Books, 2020

### **Turkish Military History and Security Affairs**

“*The 44-Day War in Nagorno-Karabakh; Turkish Drone Success or Operational Art?*” in the Military Review (On-Line Exclusive Edition), Army University Press, August 2021

*Phase Line Attila, The Amphibious Campaign for Cyprus*, Co-Author with Dr. Mesut Uyar, Quantico, VA: Marine Corps University Press, 2020

“The Teşkilat-ı Mahsusa, the SOE, and Gerasimov” (article), *Derin Tarih* (Turkish Journal), June 2016

*Strategic Water; Iraq and Security Planning in the Euphrates-Tigris Basin*, Co-author with F.M. Lorenz, Quantico, VA: Marine Corps University Press, 2013

“*Turkey as Regional Hegemon - 2014, Strategic Implications for the United States*” in Turkish Studies, Volume 5, Number 3, autumn 2004

“Turkey: Armed Forces” (bibliographic essay) in *The Reader's Guide to Military History*, ed. Charles Messenger, London: Fitzroy Dearborn Publishers, 2001

*The Euphrates Triangle, Security Implications of the Southeast Anatolia Project*, Co-author with F.M. Lorenz, Washington, DC: National Defense University Press, 1999

## **MAJOR CONCLUSIONS FROM THE BODY OF WORK**

I believe that I have made significant original and scholarly contributions to the field through my efforts to understand the dynamics of military victory and defeat. Although my publications about Ottoman and Turkish military history span from its earliest days through the present day my ‘historical center of mass’ is the period 1912-1923 including the Balkan Wars of 1912-1913, the First World War, and the Turkish War of Independence. I specialize in the operational level of war, which links the tactical level of war to the strategic level of war, therefore what I call my ‘military center of mass’ are operational military campaigns and how these were planned and executed. I feel that my major contributions to the field of Ottoman and Turkish military are:

- The Balkan Wars: 1) the origins and implementation of the triangular infantry division and 2) the first explanation in English of the operational history of the war.

- The First World War: 1) the emergence and advancement of a cadre of seasoned and proficient commanders and general staff officers, 2) the Ottoman record of Gallipoli and Palestine, 3) the army's counterinsurgency campaign against the Armenian revolutionary committees, 4) the army's logistics and lines of communications posture and vulnerabilities in 1915, 5) the Ottoman Army reinterpreted as a very effective army capitalizing on high levels of initiative and mobility, 6) the Ottoman Army's capability to task organize *ad hoc* combat groups, and 6) the ineffectiveness of TE Lawrence's irregular operations.
- The Turkish War of Independence: 1) the hybrid threats facing the Nationalists and how M. Kemal Atatürk organized the victory, 2) the integration of the theaters and campaigns into a coherent narrative for non-Turks, and 3) the analysis of how the Nationalists successfully fought a multi-front war against conventional and irregular enemies.
- The Cyprus Peace Operation: the first presentation in English of the campaign and how the Turks successfully planned and executed a joint aero-amphibious operation.

## VIEWS ON CONNECTING OTTOMAN AND TURKISH MILITARY HISTORY

My work as an historian and service as an army officer have shaped my thinking on the connections between the historical Ottoman military and the military forces of the modern Republic of Turkey. I would like to share my views on connecting Ottoman and Turkish military history and to briefly present my thoughts on its progression from 1300 to the present day. The periods I present constitute my personal assessments about their meaning and impact, and how I organize my own thinking about linking Ottoman and Turkish military history. This is not a strictly defined historical narrative about the 'periodization' of the various phases of Ottoman and Turkish military history – rather, it is my holistic view of how I approach Ottoman Turkish military history at the 'macro-level' and I will cite my own work should the reader want more details of my positions.

In my many years of service as a United States Army officer I had many opportunities to work with the Turkish Army, in particular with the Turkish III and V Corps, and with the 5th Artillery Regiment. I also served in NATO assignments in Izmir and Naples with Turkish officers and soldiers, and I sponsored Turkish staff officers at the U.S. Army Command and Staff College in Fort Leavenworth, Kansas. Moreover, I worked with Turks in Bosnia and in Iraq, and today I continue my association with the Turkish military through my writing and through my close friendship with retired Turkish officers and diplomats. It should seem obvious to the reader that I am an admirer of the Turkish Armed Forces and that I have a deep appreciation for the Turkish Armed Forces as a professional institution.

We know, of course, that the modern Turkish Republic is not the Ottoman Empire, but I believe it is fair to say the Turkish Armed Forces carry forward the traditions and aspirations of its Ottoman predecessor. It is my belief that resiliency, innovation, and dynamic leadership have been the continuing signatures of the Ottoman and Turkish military history throughout the last one thousand years and these attributes serve to connect the Ottoman and the Turkish military systems though time and space today.

## FOUNDATIONS 1300-1451

The Turcoman warriors who swept from the Altai Hills of central Asia were a part of the steppe-nomadic military tradition of horsemen armed with composite bows. They prevailed over the Byzantines at Manzikert in 1071 in what amounted to a battle of annihilation. This victory firmly established the Gazi Warriors of Osman as world-class fighters and enabled the Osmanlis to conquer Anatolia. But recognizing the difficulties of a semi-disciplined nomadic army the Osmanli dynasty gradually created a standing army which incorporated many aspects of their Byzantine opponent. The standing army composed light infantry corps which were created in the early 1300s as well as Sipahi light cavalry units. However, the most well-known innovation of the Osmanli military was the formation of slave based Kapıkulu Ocakları, which transformed into the world-famous and feared Janissaries (Yeniçeriler).<sup>1</sup> The Janissaries provided the backbone of the Ottoman military system until the end of the eighteenth century and may be characterized as a fighting elite. Crossing into the Europe the Ottomans won victory after victory although some, like Kosovo in 1389, were exceptionally costly. As the army moved into the fourteenth century it acquired artillery, and forward-thinking sultans embraced the Era of Gunpowder armies. The second battle of Kosovo in 1448 proved a turning point for the Ottoman army when it used up-to-date battle tactics and also integrated firearms with infantry and cavalry.

## APEX PREDATOR 1451-1683

The ascension of Sultan Mehmed II to the throne in 1451 marked the beginning of what Professor Mesut Uyar has called the Classical Period in Ottoman military affairs.<sup>2</sup> In 1453, the young sultan conquered Constantinople using innovative methods to move ships into the Golden Horn as well as employing the first modern siege train of heavy artillery to destroy the city's formidable walls. Very importantly, in this period, the Ottomans created an innovative and advanced logistical system which enabled them to deploy large forces on the empire's frontiers for extended periods of time. It also developed a more advanced system of auxiliary forces and built a system of modern fortresses. While the Classical Period ended in 1606, the Ottoman army remained the world's dominant military machine until it reached its high-water mark and defeat at the gates of Vienna in 1683. To be fair, the army was already showing signs of decline but, in many ways, the decline was relative because the European armies were catching up to the Ottomans in their organizational and technological approach to war. In this period, however, the Ottoman army proved resilient and unbeatable in combat, and it is fair to say that it was in a class by itself.<sup>3</sup>

## LION IN WINTER 1683-1876

So, we might ask, "how did the Ottoman military lose its preeminent position as the world's best?" I believe that there are two principal reasons.<sup>4</sup> First, the Ottomans fell behind the Europeans technologically and their weapons systems grew obsolete over time. But, more importantly, the effects of the modern Military Revolutions occurring in Europe (military historians agree today that there were five Military Revolutions) doomed Ottoman efforts. In the First Military

<sup>1</sup> Mesut Uyar and Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, (Istanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014).

<sup>2</sup> Ibid.

<sup>3</sup> Ibid.

<sup>4</sup> Edward J. Erickson, "The Ottoman Empire," *History in Dispute: The First World War*, ed. Dr. Dennis Showalter, (Detroit: St. Martins Press, 2002).

Revolution, modern nation-states created financial systems which enabled a nation to bear the high costs of the creation of standing professional military forces. This led to the professionalization and standardization of the small but highly effective armies of the Age of Frederick the Great. The second Military Revolution was an outcome of the French Revolution and involved national conscription and national mobilization. The huge armies of the Age of Napoleon were the result. Finally, the third Military Revolution was the result of industrialization which enabled nation-states to mass produce modern weapons. While some sultans attempted military reforms, notably Sultan Selim III, the Ottoman state failed to recognize and embrace the Military Revolutions which were changing the balance of power in Europe on a continuing basis. How do we explain this loss of military competitiveness? There are many explanations, but I believe the simplest one is that the Ottoman state was heavily bound in tradition and also bound by an institutional resistance to change. It is difficult for successful institutions (and nations) to change doing what has always worked for them. But, in particular, both the government and its people rejected European ideas as well as the rejecting the industrialization of society and the economy. This inevitably led to the empire being locked into the technologies of the seventeenth century. Over time, after losing a series of costly wars, the empire lost the Crimea, Greece, Hungary, and large parts of the Caucasus and the Balkans. Regardless of causation, by 1876, the Ottoman Empire was labeled “the Sick Man of Europe.”<sup>5</sup>

## RENAISSANCE 1876-1922

Something of a renaissance began with the accession of Sultan Abdülhamid II to the throne. The young sultan was very interested in the new technologies and was determined to catch up to the west. The Meijis of Japan had already begun such a process and many Ottomans, especially military officers, shared Abdülhamid’s vision. The sultan began the importation of modern weapons but, most importantly, invited a German military mission to advise the Ottoman army in its modernization efforts.<sup>6</sup> While the empire still had military defeats, the adoption of German military educational methods and curriculums led to the growth of a cadre of committed young professional officers dedicated to modernization.<sup>7</sup>

Out of this emerged the Young Turks, many of whom, including Mustafa Kemal, would lead the nation in its struggle for survival in the 1920s. The Ottoman army’s reform efforts were quite successful in creating military institutions that could withstand the rigors of war and defeat European opponents.<sup>8</sup> The army was notably innovative and created the modern Triangular Infantry Division as well as evolving the most effective system for creating new combat-ready infantry divisions in the First World War.<sup>9</sup> Although the Ottomans lost the First World War it is

---

<sup>5</sup> Edward J. Erickson, “The Eastern Question,” *The Encyclopedia of Europe 1789-1914*, eds. John Merriman & Jay Winter, (New York: Scribners, 2006).

<sup>6</sup> Edward J. Erickson, “Template for Destruction, The Congress of Berlin and the Evolution of Ottoman Counterinsurgency Practices,” *The Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin*, eds. Peter Sluglett and Hakan Yavuz, (Salt Lake City: University of Utah Press, 2011).

<sup>7</sup> Edward J. Erickson, *Büyük Hezimet, Balkan Harpleri’nde Osmanlı Ordusu*, (Istanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2013).

<sup>8</sup> Edward J. Erickson, “In the Nick of Time: Transformation in the Ottoman Army, 1911,” *Preliminary Moves, 1911*, (Canberra: Australian Army History Unit, 2012).

<sup>9</sup> Edward J. Erickson, *Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusu (Çanakkale, Kutü’l-Amare ve Filistin Cephesi)*, (Istanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009); Edward J. Erickson, “Lessons Learned from the Balkan Wars,” *Lasting Socio-Political Impacts of the Balkan Wars*, eds. Peter Sluglett and Hakan Yavuz, (Salt Lake City: University of Utah Press, 2012).

worth remembering that their army did not collapse or mutiny, and that it was still fighting hard at the time of the armistice. It is significant that the Ottomans defeated the Allies at Gallipoli in 1915 and halted the British in Palestine until late 1917.<sup>10</sup>

A cadre of seasoned, experienced, and brilliant leaders emerged from the ashes of disaster to lead the Nationalist armies against the invading Greeks during the War of Independence.<sup>11</sup> Not only were these generals tactically and technically proficient in their combat skills but they proved brilliant in training and rebuilding the Nationalist army. Mustafa Kemal's Great Offensive (Büyük Tarruz) in August 1922 provided the world with a lesson in modern tactics, which was that encirclement battles of annihilation were still possible.<sup>12</sup> The subsequent pursuit to Izmir and the nearly total destruction of the Greek Army was model of its kind and paved the way for successful negotiations at the Treaty of Lausanne in 1923.<sup>13</sup> It is also clear that without prescient and enlightened leaders, who recognized and reacted successfully to change in the late nineteenth century and early twentieth century, modern Turkey would exist today only as the tiny rump state as envisioned by the Treaty of Sèvres.

### THE ATATURK ERA 1923-1991

The importance of Mustafa Kemal Atatürk in the creation of modern Turkey is beyond doubt. His efforts to industrialize the economy and unify Turkish society provided a strong platform from which to bring the new nation into the mainstream of the global system.<sup>14</sup> Importantly, Atatürk's dictum "Peace at home, peace in the world" provided foreign policy stability for Turkey during the tempestuous inter-war years and his successor, İsmet İnönü (who was also a brilliant and skilled general) successfully kept Turkey out of the Second World War (until its very last days). This was a crucial because it enabled Turkey to compete fairly against the war-damaged economies of the post-war European powers.

Turkey joined NATO in 1952 thereby becoming an integral and important ally of the United States in the Cold War. The nation's military and naval forces became increasingly proficient during this period. Of note, the Turkish air force, army, and navy conducted a brilliant amphibious campaign to secure Northern Cyprus in 1974, which demonstrated an ability to conduct combined arms operations of the most difficult type.<sup>15</sup> After the American arms embargo in 1974, the Turkish General Staff embarked on a systemic and deliberate program to encourage and assist Turkish firms to forge a domestic armaments industry. This was designed to achieve strategic autonomy by making the nation self-sufficient in the domestic production of armaments and munitions. The

---

<sup>10</sup> Edward J. Erickson, Gelibolu, *Osmanlı Cephesi*, (Istanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012); Edward J. Erickson, *Osmanlılar ve Ermeniler, Bir İsyan ve Karşı Harekâtın Tarihi*, (Istanbul: Timaş Yayınları, 2015); Edward J. Erickson, Palestine, *The Ottoman Campaigns of 1914-1918*, (Barnsley, UK: Pen and Sword Books, 2016); Edward J. Erickson, *Çanakkale Savaşı, Ateş Altında Komuta*, (Istanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019).

<sup>11</sup> Edward J. Erickson, "Decisive Battles in the Asia Minor Campaign" and "Conclusion," *Salvation and Catastrophe, The Greek-Turkish War 1919-1922*, ed. Konstantinos Travlos, (Lexington Books, 2020).

<sup>12</sup> Edward J. Erickson, "From Kırkiliçe to The Great Offensive: Turkish Encirclement Operations 1912-1922," *Middle Eastern Studies*, Volume 40, Number 1, January 2004.

<sup>13</sup> Edward J. Erickson, *The Turkish War of Independence, A Military History, 1919-1923*, Santa Barbara, CA: Praeger Publishing, 2021.

<sup>14</sup> Edward J. Erickson, *Mustafa Kemal Atatürk (Büyük Komutanlar)*, (Istanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014).

<sup>15</sup> Edward J. Erickson and Mesut Uyar, *Phase Line Attila, The Amphibious Campaign for Cyprus*, (Quantico, VA: Marine Corps University Press, 2020).

effort was innovatively unique among the global roster of American allies and recipients of military assistance packages.

As the Cold War advanced the Turkish armed forces became increasingly important in NATO defense planning to keep the Soviets, in the event of war, from breaking through the Turkish Straits to the Mediterranean Sea. Of note, the Turkish military became one of three NATO nations using unmanned drones – a harbinger of the future in the 1980s. Turkey also became a full partner in the deployment, and planning for employment, of NATO tactical nuclear weapons. It should also be noted that, starting in the late 1970s, the Turkish military also fought a successful domestic counterinsurgency campaign against the PKK which was largely won by the end of the century. This period is, to my way of thinking, characterized by a defensive mind-set and a robust conventional capability designed to defend the territorial integrity of the Turkish Republic to direct attack by a neighboring state.

## A SECOND RENAISSANCE 1991-PRESENT

The fall of the Berlin Wall in 1989, followed by the collapse of the Soviet Union two years later, presented Turkey with an imperative and an opportunity to restructure its defense establishment and its military policy. This period is characterized by a shift from a defensive strategic posture to an offensive posture and force capability.<sup>16</sup> After the collapse of the Soviet Union the Turkish armed forces participated in UN operations in Somalia in 1992, providing both troops and a commanding general. Turkish participation in NATO-led operations in Bosnia and Kosovo and EU-led operations in Albania further enhanced the skills of its military forces. Cross-border army corps-level operations in the 1990s into Iraq to destroy PKK sanctuaries, and the brilliant special operations raid in 1999 capturing PKK terrorist leader Adbullah Ocalan in Kenya, proved indisputably that the Turkish armed forces could be labeled “world class.”<sup>17</sup>

A path-breaking White Paper published by the Turkish General Staff in 2000 fundamentally changed Turkish military policy from a defensive posture to a more proactive and offensively minded posture. The White Paper explicitly stated that Turkish military forces would be prepared and capable of transferring operations across borders, when necessary, in order to maintain a forward defense. The general staff subsequently announced defense targets which committed the military to form a Peace and Security Zone in the surrounding region when necessary.<sup>18</sup> The White Paper’s changes in national defense posture startled Turkey’s NATO partners but served notice that Turkey’s military had entered the twenty-first century as a force to be considered in geo-strategic considerations.

In the new century Turkish armed forces participated in NATO operations in Afghanistan and what came to be called “the Zorlu Doctrine” entered the NATO vocabulary as an innovative counterinsurgency policy. Turkey also provided peacekeeping forces for Lebanon and provided command and control support for NATO air operations over Libya in 2011. Turkish armed forces

---

<sup>16</sup> Edward J. Erickson, “Leadership and Organizational Architecture,” *Uluslararası Liderlik Sempozyumu: Bildiriler*, (Ankara: Kara Harp Okulu Basım Evi, 2004).

<sup>17</sup> F.M. Lorenz and Edward J. Erickson, *The Euphrates Triangle, Security Implications of the Southeast Anatolia Project*, (Washington, DC: National Defense University Press, 1999).

<sup>18</sup> Edward J. Erickson, “Turkey as Regional Hegemon - 2014, Strategic Implications for the United States,” *Turkish Studies*, Volume 5, Number 3, (Autumn 2004).



also provided stabilization in northern Iraq through observers and forward presence as well.<sup>19</sup> Throughout this period Turkey maintained its NATO commitment but transitioned its armed forces from heavy defensive forces to lighter expeditionary rapid reaction forces. The Turkish army's III Corps headquarters proved fully deployable by taking command of NATO operations in Afghanistan. Today, the III Corps headquarters, as well as some subordinate units, is designated as the 'NATO Rapid Deployable Corps – Turkey' and is fully capable of out of area missions.

In the wake of the Arab spring, Turkey reacted to external Daesh and PYD/PKK-related threats by deploying military forces into northern Syria and Iraq. These were instrumental in ending the Daesh domination of northern Iraq and also in protecting the southern borders from PYD/PKK threats. Simultaneously the Turkish armed forces successfully crushed a renewed outbreak of PKK terrorism in the southeast. Although a tiny number of military members supported the attempted July 2016 coup the vast majority of military members remained steadfastly loyal to the constitutionally elected government. In 2020, the overwhelming success of Azerbaijan in retaking the occupied provinces of Nagorno-Karabakh in the 44-Day War owed much to Turkish military assistance, training, and reequipping the Azerbaijanis for modern war.<sup>20</sup> It is clear that in the same way Ottoman armed forces recognized the need for change in the 1870s, and reacted to that imperative, the modern Turkish armed forces have reacted to change in similarly successful ways.<sup>21</sup>

## CONCLUSION

So, what is there to be said about connecting Ottoman military history to modern Turkish military history or, for that matter, to contemporary Turkish Armed Forces operations today? My twenty-year endeavor has led me to three enduring signatures which unify these threads. First, since their foundational periods, Ottoman and Turkish armed forces have proven exceptionally resilient and combat-ready, both in victory and in defeat. Second, military innovation driven by the recognition of tactical and technological change has been a hallmark of these forces throughout their history. Third, dynamic and brilliant leadership has been an outstanding characteristic of Ottoman and Turkish armed forces for almost a thousand years. By any measurement this is a remarkable history which shows no signs of slowing down in the twenty-first century.

---

<sup>19</sup> F.M. Lorenz and Edward J. Erickson, *Strategic Water; Iraq and Security Planning in the Euphrates-Tigris Basin*, (Quantico, VA: Marine Corps University Press, 2013).

<sup>20</sup> Edward J. Erickson, "The 44-Day War in Nagorno-Karabakh; Turkish Drone Success or Operational Art?" *Military Review* (On-Line Exclusive Edition), (Army University Press, August 2021).

<sup>21</sup> Edward J. Erickson, "The Teşkilat-ı Mahsusa, the SOE, and Gerasimov," *Derin Tarih* (Turkish Journal), June 2016.

## BIBLIOGRAPHY

- Erickson, Edward J., “The Ottoman Empire,” *History in Dispute: The First World War*, ed. Dr. Dennis Showalter, Detroit: St. Martins Press, 2002.
- Erickson, Edward J., “From Kirkilisse to The Great Offensive: Turkish Encirclement Operations 1912-1922,” *Middle Eastern Studies*, Volume 40, Number 1, January 2004.
- Erickson, Edward J. “Leadership and Organizational Architecture,” *Uluslararası Liderlik Sempozyumu: Bildiriler*, Ankara: Kara Harp Okulu Basım Evi, 2004.
- Erickson, Edward J., “Turkey as Regional Hegemon - 2014, Strategic Implications for the United States,” *Turkish Studies*, Volume 5, Number 3, (Autumn 2004).
- Erickson, Edward J., “The Eastern Question,” *The Encyclopedia of Europe 1789-1914*, eds. John Merriman & Jay Winter, New York: Scribners, 2006.
- Erickson, Edward J., *Dünya Savaş'nda Osmanlı Ordusu (Çanakkale, Kutü'l-Amare ve Filistin Cephesi)*, Istanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Erickson, Edward J., “Template for Destruction, The Congress of Berlin and the Evolution of Ottoman Counterinsurgency Practices,” *The Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin*, eds. Peter Sluglett and Hakan Yavuz, Salt Lake City: University of Utah Press, 2011.
- Erickson, Edward J., *Büyük Hezimet, Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu*, Istanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Erickson, Edward J., “In the Nick of Time: Transformation in the Ottoman Army, 1911,” *Preliminary Moves, 1911*, Canberra: Australian Army History Unit, 2012.
- Erickson, Edward J., “Lessons Learned from the Balkan Wars,” *Lasting Socio-Political Impacts of the Balkan Wars*, eds. Peter Sluglett and Hakan Yavuz, Salt Lake City: University of Utah Press, 2012.
- Erickson, Edward J., *Gelibolu, Osmanlı Cephesi*, Istanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Erickson, Edward J., *Mustafa Kemal Atatürk (Büyük Komutanlar)*, Istanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Erickson, Edward J., *Osmanlılar ve Ermeniler, Bir İsyân ve Karşı Harekâtın Tarihi*, Istanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- Erickson, Edward J., *Palestine, The Ottoman Campaigns of 1914-1918*, (Barnsley, UK: Pen and Sword Books, 2016.
- Erickson, Edward J., “The Teşkilat-ı Mahsusa, the SOE, and Gerasimov,” *Derin Tarih* (Turkish Journal), June 2016.
- Erickson, Edward J., *Çanakkale Savaşı, Ateş Altında Komuta*, Istanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Erickson, Edward J., “Decisive Battles in the Asia Minor Campaign” and “Conclusion,” *Salvation and Catastrophe, The Greek-Turkish War 1919-1922*, ed. Konstantinos Travlos, Lexington Books, 2020.
- Edward J. Erickson and Mesut Uyar, *Phase Line Attila, The Amphibious Campaign for Cyprus*, Quantico, VA: Marine Corps University Press, 2020.
- Erickson, Edward J., *The Turkish War of Independence, A Military History, 1919-1923*, Santa Barbara, CA: Praeger Publishing, 2021.
- Erickson, Edward J., “The 44-Day War in Nagorno-Karabakh; Turkish Drone Success or Operational Art?” *Military Review* (On-Line Exclusive Edition), Army University Press, August 2021.
- Lorenz, F.M. and Erickson, Edward J., *The Euphrates Triangle, Security Implications of the Southeast Anatolia Project*, Washington, DC: National Defense University Press, 1999.
- Lorenz, F.M. and Erickson, Edward J., *Strategic Water; Iraq and Security Planning in the Euphrates-Tigris Basin*, Quantico, VA: Marine Corps University Press, 2013.
- Uyar, Mesut and Erickson, Edward J., *Osmanlı Askeri Tarihi*, Istanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.



## ‘Büyük Anlatısını’ Arayan “Savaş”: 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı


### A "War" without a 'Master Narrative': The 1974 Cyprus Peace Operation

<https://doi.org/10.52792/tws.1097991>

Serhat GÜVENÇ 

#### Araştırma Makalesi

<sup>1</sup> Prof. Dr. – Kadir Has Üniversitesi İİSBF Uluslararası İlişkiler Bölümü

 ORCID: 0000-0001-5733-7737

**Sorumlu yazar/Corresponding author:**

Serhat GÜVENÇ

**E-posta/E-mail:**

serhatg@khas.edu.tr

**Geliş tarihi/Received:**

03 Nisan 2022

**Revizyon talebi/Revision Requested:**

09 Nisan 2022

**Son revizyon /Last revision:**

10 Nisan 2022

**Kabul tarihi/Accepted:**

23 Nisan 2022

**Atıf/Citation:**

Güvenç, Serhat. “Büyük Anlatısını” Arayan “Savaş”: 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı”. *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 3, no. 1 (2022): 14-31.



#### Özet

Büyük çatışmalar, toplumların ve kurumların belleklerinde kalıcı ve dönüştürücü etkiler bırakır. “Barış Harekâtı” olarak adlandırılmakla birlikte 1974 yılında Türkiye’nin Kıbrıs’a askeri müdahalesi devletlerin esasen taraf olduğu silahlı çatışmalara bir örnektir. Kıbrıs Barış Harekâtı tarih yazını henüz bir büyük anlatı, yani alternatif yorum ve temsillere yer bırakmayacak denli baskın, tekil bir anlatı ortaya koymamıştır. Bu tarih yazını büyük ölçüde yayınlanmış anılara dayanmaktadır. 1974’ten günümüze mevcut yazını önemli ölçüde şekillendiren üç eser ve bir siyasi gelişme söz konusudur. İlk eser 1975’te gazeteci Mehmet Ali Birand’ın yayınladığı *Otuş Sıcak Gün* adlı kitaptır. İkinci önemli eser 1989’de harekâtın 15nci yıl dönümünde Orgeneral Bedrettin Demirel’in *Cumhuriyet*’te yazdığı dizisi olarak yayınlanan anıdır. Bu anılarla suskunluk duvarında ilk gedik açılmıştır. Duvarı yıkan gelişme ise 2004 yılında Annan Planı’nın Kıbrıslı Türkler tarafından kabul edilmesidir. 1974’te çözüme kavuşturulduğu varsayılan bir konunun aslında halledilmediğinin anlaşılması, “1974”ü Türk kamuoyuna ve özellikle genç kuşaklara hatırlatmaya yönelik yayın patlamasına yol açmıştır. Büyük anlatının iskeletini askeri ayrıntılarla besleyen üçüncü eser Korgeneral Muzaffer Sever’in 2010’da yayımlanan *20 Temmuz 1974 Kıbrıs: Bilmeyen Gece* kitabıdır. Herhangi bir savaşın ya da silahlı çatışmanın büyük anlatısının omurgasını genellikle resmi askeri tarih yayınları oluşturur. Kıbrıs Barış Harekâtı konusunda henüz böyle bir yayın ortaya konmamıştır ya da konamamaktadır. Ayrıca harekât, güncel iç ve dış siyasi ihtiyaçlar çerçevesinde sürekli revize anlatılara tabi tutulmaktadır. Zaten yeterince pekişmemiş bir anlatı, hızlı jeopolitik gelişmelere ayak uydurma zorunluluğu nedeniyle yeniden üretilememektedir. Sonuç olarak 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı 50nci yıldönümünün eşliğinde hala bir büyük anlatıdan yoksun kalmaya devam etmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Askeri tarih, askeri tarih yazını, Soğuk Savaş

#### Abstract

Major conflicts leave lasting and transformative impacts on social and institutional memories of the belligerents. Although it is officially labeled as “the Cyprus Peace Operation,” Turkish military intervention in 1974 is a case of inter-state armed conflict. The historiography on the 1974 Turkish military intervention has failed to produce a master narrative, a dominant and singular narrative that leaves little, if any, room for alternative accounts or representations. The existing account of the conflict draws largely on published memoirs of Turkish war veterans. It is possible to identify three publications and a political development that have shaped this narrative. First is a book by prominent Turkish journalist, Mehmet Ali Birand in 1975, the *Thirty Hot Days*. Second work was the publication by the *Cumhuriyet* daily of the memoirs of a divisional commander, Bedrettin Demirel on 15<sup>th</sup> anniversary of the war. These memoirs indeed marked the end of the long “silence” on the issue in Turkey. The Turkish Cypriots’ support for the UN plan for the unification of the island in 2004 under the Annan Plan served a harsh reminder to those who considered the Cyprus problem solved for Turkey. A new round of publications was aimed at re-educating the public on the war in 1974. Finally, a staff officer in 1974, Lieutenant General Muzaffer Sever, wrote a book packed with previously unavailable planning and operational details of the intervention in 2010. Official military history volumes generally provide the backbone for emergence of the master narrative of a major armed conflict. No such official work has been published in Turkey yet, either by choice or necessity. Moreover, the existing narrative has been modified and revised several times to align it with the changing domestic and international political contexts. Hence, such an underdeveloped narrative cannot be reproduced due to the need to keep in step with fast-evolving geopolitical conditions. Hence, after half of a century later, the master narrative of Turkey’s 1974 military intervention remains largely untold.

**Key Words:** Military history, military historiography, Cold War

## GİRİŞ

Büyük çatışmalar, toplumların ve kurumların belleklerinde kalıcı ve dönüştürücü etkiler bırakır. Savaş ve bellek bağlantısını ele alan literatür daha çok savaşların ulusal kimliklerin inşasına katkısı üzerine yoğunlaşmaktadır.<sup>1</sup> Kıbrıs Barış Harekâtı coğrafya, kapsam ve süre bakımından ulusal kimlik oluşturuvcu savaşlara göre sınırlı bir çatışmadır. Mahdut süreli ve hedefli denizaşını harekât niteliği taşımaktadır. Bu açılardan İngilizlerin Falkland Savaşı ile aynı kategoride düşünülebilir. Zaman ve mekân bakımından sınırlı oluşu nedeniyle Kıbrıs Barış Harekâtı’nın, ulusal kimliğin inşasına katkısı da sınırlı olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti’nin dağılmasından sonra sürekli “savunmada” kalmış bir “ulus”un uluslararası kimliğini yeniden ve daha yüksek bir statüde tanımladığı görüşü yaygın kabul görmektedir. Ayrıca 1974 öncesinde Türkiye adaya iki kez müdahale etme tehdidinde bulunmuştur. 1964 ve 1967 krizlerinde bu tehditlerin hayata geçirilememesi kamuoyunda düş kırıklığına yol açmıştır. 1974’te müdahalenin nihayet gerçekteşmesi ile bu düş kırıklığının üstesinden gelinmiştir. Bir anlamda toplum açısından Türkiye’nin uluslararası konumunu/statüsünü yeniden tanımlamıştır.

Bu çalışmada 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı’na ilişkin büyük anlatının (*master narrative*) henüz oluşmadığı savından hareketle, basılı eserler ve anılar üzerinden harekâta dair tarih yazınının gelişimi ve dönüşümü incelenecektir. Bu çalışmada, büyük anlatı, bir tarihsel olaya dair alternatif yorum ve temsillere yer bırakmayacak denli baskın, tekil bir anlatının varlığı anlamında kullanılmıştır.<sup>2</sup> Savaşlar, ya kendi başlarına bir büyük anlatı oluşturmakta ya da ulusların büyük anlatılarının önemli bir bileşeni olarak karşımıza çıkmaktadır.<sup>3</sup> Savaş/silahlı çatışma ve bellek ilişkisi üzerine yapılmış çalışmalar ağırlıklı olarak uzak tarih denebilecek olayları ele almaktadır. Araştırmalar tek bir ulusa odaklandığı gibi bazen birden çok ulusun dahil olduğu savaşlara ilişkin anma ve bellek pratikleri de karşılaştırılabilmektedir.

“Barış Harekâtı” olarak adlandırılmakla birlikte 1974 yılında Türkiye’nin Kıbrıs’a askeri müdahalesi devletlerin esasen taraf olduğu silahlı çatışmalara bir örnektir. Bu açıdan siyaset, dış politika ve nihayet ordu üzerinde dönüştürücü etki yaratmıştır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ulusal hedeflere erişmek amacıyla ilk kez askeri güce başvurmuştur. Büyük ölçekli silahlı çatışmalar devletler, toplumlar ve kurumlar üzerinde dönüştürücü etkiler yaratır. Kıbrıs Barış Harekâtı’nın ilk örnek olma niteliği müdahalenin toplumsal ve kurumsal bellekte derin ve kalıcı bir iz bırakması için başlı başına yeterlidir.

Savaş denizaşını bir coğrafyada cereyan ettiğinden anımsama ve anma pratiklerinde mekân unsuru ister istemez geri planda kalmaktadır. Her ne kadar Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için görece kolay erişilebilir bir ülkeyse de, Çıkarma Plajı ve şehitlikler dışında harekâtın önemli coğrafi işaretlerini ziyaret etmek sıradan ziyaretçi için kolay değildir. Dolayısıyla bellek ve mekân arasındaki bağ zayıf kalmıştır. Ancak son dönemde bu bağın tazelenmesi/güçlenmesine dönük çabaların arttığı gözlenmektedir. Örneğin, harekâtın 45.

<sup>1</sup> Andrews, M., C. Bagot-Jewitt, ve N. Hunt, “Introduction: National memory and war”, *Journal of War and Culture Studies*, 4/3, (2011): 283 – 288.

<sup>2</sup> Bkz. Matt Sheenan ve Annie Neimand, “Science of Story Building: Master and Counter Narratives,” *Science of Story Building* (10 Mayıs 2018), <https://medium.com/science-of-story-building/science-of-story-building-master-counter-narratives-1992bec6b8f> (erişim 19.03. 2022).

<sup>3</sup> James V. Werstch, *Voices of Collective Remembering*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004): 4.

yıldönümünde *Kocatepe* muhribinden kurtulan denizcilerden halen hayatta olanlar ilk kez topluca Kıbrıs’ı ziyaret etmiştir. Benzer biçimde 1964 Krizi sırasında uçağı düşürülerek şehit edilen Cengiz Topel için yapılan anıt yeniden düzenlenmiş ve Savunma Bakanı’nın katıldığı bir törenle açılmıştır. Öte yandan 2019 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı Muharebe Alanları Turu ilk kez gerçekleştirilmiştir. Harekâta katılan gazilerin anlatımıyla muharebe alanlarında yaşananlar katılımcılarla paylaşılmıştır. Bu geziler de büyük anlatının büyük ölçüde eksik kalan mekânsal bağlantısını da sağlamaya adaydır.

Kıbrıs Barış Harekâtı tarih yazını başlangıçta oldukça seçici ve zaman zaman kilit bazı siyasi aktörleri bile dışlayıcı bir özellik göstermiştir. Ancak zamanla dışlanan, ihmal edilen veya “suskunluğu” tercih eden aktörleri anlatıda yer bulamayan eserlerle ve hatta bu tür aktörler tarafından bizzat kaleme alınan anılarla harekâta ilişkin daha kapsayıcı bir anlatı taslağı uç vermiştir. 1974’ten günümüze büyük anlatı taslağını ölçüde şekillendiren üç önemli eser ve bir siyasi gelişme öne çıkmaktadır.

İlk eser 1975’de gazeteci Mehmet Ali Birand’ın yayınladığı *Otuş Sıcak Gün* adlı kitaptır.<sup>4</sup> İkinci önemli eser 1989’de harekâtın on beşinci yıl dönümünde, *Cumhuriyet* gazetesinde yazı dizisi olarak yayınlanan Orgeneral Bedrettin Demirel’in anılarıdır. Erbil Tuşalp tarafından yayına hazırlanan bu anılarla suskunluk duvarında ilk gedik açılmıştır.<sup>5</sup> Duvarı yıkan gelişme ise 2004 yılında Annan Planı’nın Kıbrıslı Türkler tarafında kabul edilmesidir. 1974’te çözüme kavuşturulduğu varsayılan bir konunun aslında halledilmediğinin anlaşılması, “1974”ü Türk kamuoyuna ve özellikle genç kuşaklara hatırlatmaya yönelik yayın patlamasına yol açmıştır. Büyük anlatının iskeletini askeri ayrıntılarla besleyen üçüncü eser Korgeneral Muzaffer Sever’in 2010’da yayımlanan *20 Temmuz 1974 Kıbrıs: Bitmeyen Gece* kitabıdır. Kitap hem daha önce bilinmeyen ayrıntıları ortaya çıkarmış hem de harekâta ilişkin hararetle bir tartışmayı da tetiklemiştir.<sup>6</sup>

## İLK KONUŞANLAR

Birkaç istisna dışında resmi çevrelerde Kıbrıs Barış Harekâtı konusunda başlangıçta bir **suskunluk** hâkim olmuştur. Genel hava Türk ordusunun adada bir zafere imza atmış olduğudur. Harekât sırasında yaşanan sorunlar sonucu etkileyecek boyutta olmadığından üzerinde tartışmaya da gerek duyulmamıştır. Harekâtın ilk yıldönümü vesilesiyle yayınlanan bir yazı dizisinde dönemin Başbakanı Bülent Ecevit’in dile getirdikleri bu düşünüşü yansıtmaktadır: “Ordumuz çok başarılı, çok disiplinliydi. Çıkarma en güç askerî harekât. Birçok handikaba rağmen bunu mükemmel bir biçimde başardılar. Kaldı ki biz hareketin siyasi hedeflerine sınırlar koymuştuk. O sınırlar içinde kalmak durumundaydılar.”<sup>7</sup>

Harekâtı izleyen neredeyse 25 yıl boyunca herhangi bir resmi askeri tarih çalışması yayınlanmamıştır.<sup>8</sup> Kurumsal bellekteki bu “**suskunluk**” iki nedene bağlanabilir. İlk neden

<sup>4</sup> Mehmet Ali Birand, *30 Sıcak Gün*, (İstanbul: Milliyet, Eylül 1975). Birand’ın kitabı 1987’ye dek 13 baskı yapmıştır.

<sup>5</sup> Erbil Tuşalp, “Org. Demirel’in Anıları: Kıbrıs’a Nasıl Çıktık?” *Cumhuriyet*, (17-27 Temmuz 1989). Anılar Demirel’in vefatının ardından yayınlanmıştır.

<sup>6</sup> Muzaffer Sever, *20 Temmuz 1974 Kıbrıs: Bitmeyen Gece*, (İstanbul: Kastaş Yayınları, 2010).

<sup>7</sup> Altan Öymen, “Ecevit Kıbrıs’ı Anlatıyor,” *Cumhuriyet*, (21 Temmuz 1975).

<sup>8</sup> Türkiye’de resmi askeri tarih eserlerini hazırlayan ve yayınlayan Askeri Tarih ve Stratejik Etüdler (ATASE) Başkanlığı’nın Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve nihayet Kore Savaşı üzerine yayınları bulunmaktadır. Ancak Kıbrıs Harekâtı konusunda hala bir resmi askeri tarih kitabı yayınlanmamıştır. Harekâta katılan bir gazi, Kıbrıs’ta yaşadıklarına dair ATASE’den ilk kez 1995 yılında bilgi talep edildiğini aktarmıştır. (E) P. Kd. Bnb. Haluk Üstügen ile görüşme (13 Ocak 2020), Beyoğlu, İstanbul. Bu da 1990’ların ortasına dek resmi bir anlatı inşa çabası olmadığına işaret

kamuoyuna kesin sonuçlu bir askeri zafer olarak sunulmasına rağmen harekât sırasında Türk ordusunun bazı zaaflarının gözlemlenmesidir. Bunlardan bir kısmı üzeri kolayca örtülemeyecek denli ciddi zaaflardır. Örneğin Türk muhribi *TCG Kocatepe*’nin Türk savaş uçakları tarafından yanlışlıkla batırılması gibi. Bu tür örneklerin kamuoyu ile paylaşılması TSK’nın saygınlığına zarar verebilir kaygısı baskın çıktı.<sup>9</sup> Ayrıca harekâtı izleyen ABD silah ambargosu TSK’nın savaş gücüne ağır bir darbe vurmuştu. Ülkenin en güvenilir kurumlarının başında gelen TSK’nın başarısını gölgelememek adına “suskun” kalınması tercih ve telkin edildiği yine daha sonra yapılan yayınlardan anlaşılmaktadır.<sup>10</sup>

İkinci neden ise 12 Eylül 1980 askeri darbesidir. Darbe ve darbeyi izleyen dönemde TSK’ni merkeze konacak herhangi bir askeri ya da siyasi tartışmanın zemini kalmamıştır. Üstüne üstlük Kıbrıs Barış Harekâtı’na karar veren Başbakan Bülent Ecevit ve Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan 12 Eylül sonrasında siyasi yasaklıdır. 1984 yılında harekâtın onuncu yıldönümü bu iki liderin adı bile anılmadan geçiştirilmek zorunda kalmıştır.

Öte yandan toplumsal belleği biçimlendiren popüler yayınlar harekâtı izleyen ilk yıl içerisinde başlamıştır. Daha önce belirtildiği gibi Mehmet Ali Birand’ın *Otuş Sıcak Gün* adlı çalışması Türkiye’de yayınlanmış ilk eserdir.<sup>11</sup> Akademik kaygılar güdülmeden, sıcağı sıcağına yazılmış bir değerlendirmedir. Birand, iki harekât arasında Cenevre’de yürütülen diplomatik müzakereleri *Milliyet* gazetesi adına izleyen bir gazetecidir. Bu sayede diplomatlar, komutanlar ve hükümet üyeleri ile yaptığı görüşmelere dayanarak bu kitabı hazırlamıştır. Birand’ın kitabı izleyen on dört yıl boyunca konu ile ilgili tek kapsamlı çalışma olarak kalmıştır. Ayrıca Kıbrıs Barış Harekâtı’nı ele alan müteakip çalışmaların da sadık kalmaya gayret edeceği bir anlatı çerçevesi (veya izlek) inşa etmiştir. Kitap büyük ölçüde harekâtın birinci aşamasındaki askeri gelişmelere ve Cenevre müzakerelerine odaklanmaktadır. Müzakerelerin başarısızlığa uğraması nedeniyle başlatılan ikinci aşama ise kitapta yer almaz. Zira harekâtın kaderi daha ilk aşamada belirlenmiştir. İkinci harekât ise askerî açıdan planlandığı gibi neredeyse pürüzsüz gerçekleştirilmiştir.<sup>12</sup>

---

etmektedir ATASE tarafından sadece Kıbrıs Barış Harekâtı’na katılan gaziler değil, Kore ve Güneydoğu’da görev yapan gazilerden de benzer talepte bulunulmuştur. ATASE yayınlarına bakıldığında, *Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları* adlı bir derleme olduğu görülmektedir. Bu derleme o dönemde görev yapan subaylardan toplanan anılardan oluşmaktadır. Anlaşılan bu uygulamanın şu ana yayına dönüşen tek örneği bu derlemedir. *Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Anıları*, (Ankara: ATASE Yayınları, 1999).

<sup>9</sup> *TCG Kocatepe*’nin batmasıyla sonuçlanan taarruza katılan pilotlardan biri olan İsmail Meker, 1981’de Hava Harp Akademisi’nde okurken bu olayı kurmay tezi olarak yazmayı arzuladığını, ancak yazamadığını aktarır. İsmail Meker, *Kocatepe Batarken Cebennemde Ateş Kardeşliği*, (İstanbul: Verita Yayıncılık, 2019): 19. Eski Hava Kuvvetleri E. Orgeneral İbrahim Fırtına dahi Kıbrıs Barış Harekâtı’nın tarihinin henüz yazılmadığından şikâyetçi olmuştur. “Kıbrıs Barış Harekâtı’mız üzerinde bir çalışma sürdürmekteyim. Resmî belgeler henüz kullanıma açık değil. Söylentiler çeşitli, özellikle bir gemimizin kaybedilmesinde bize yöneltilen haksız suçlamalar, ağır ve ileri derecede. Ancak bunun böyle olmadığını belirten söylentiler, emareler ve akıl yürütmeler var... Kıbrıs Barış Harekâtı elbet bir gün yazılacaktır. Bunun doğru olması herkes için önemli bir gereksinimdir.” H. İbrahim Fırtına, *Alçalmadan Yükselenler: Komutanlar Anlatıyor*, (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2020): 178 ve 190

<sup>10</sup> Mehmet Remzi Gökhan, *Kıbrıs Barış Harekâtı’nda İlginç Olaylar*, (Ankara: Yeni Avrasya Yayınları, 2004): 165.

<sup>11</sup> Birand, *30 Sıcak Gün*. Birand’ın kitabı 1987’ye dek 13 baskı yapmıştır. Kitabın İngilizce baskısı da yapılmıştır. İngilizce baskı özgün metne göre özet sayılabilir. Ama Türkçe dışı bir dilde yazılmış ilk çalışmadır. Mehmet Ali Birand, *Thirty Hot Days*, (London: K. Rustem & Brother, 1985).

<sup>12</sup> Emekli Büyükelçi Tuncer Topur, Birand’ın hazırladığı kitap taslağını kendisine göndererek görüş talep ettiğini aktarmıştır. Topur’a göre *30 Sıcak Gün*, “tolere edilebilir” bazı olgu hataları dışında, gerçeğe sadık bir çalışmadır. E. Büyükelçi Tuncer Topur ile görüşme, 25 Şubat 2005, Yeditepe Üniversitesi, Kayışdağı yerleşkesi, İstanbul.

Uzunca süre Birand’ın dışında bir eser de yayınlanmayınca yazın, Birand’ın kitabı etrafında şekillenmiştir. Birand daha sonra yayınladığı *Dişet* adlı çalışmada Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle Türkiye’ye ağır bir bedel ödetildiğı (Batı tarafından) ana temasını işleyerek temellerini attığı büyük anlatıyı da pekiştirmiştir.<sup>13</sup> Bedel, Kıbrıs’a ilişkin söyleme bir hayli derin nüfuz etmiş bir sözcük olarak karşımıza çıkmaktadır. Kıbrıs Barış Harekâtı anlatısına eklenen bedelden kastedilen, maddi ya da parasal kayıplar değil Harekât sırasında şehit düşen ve yaralanan askerlerdir. Harekâta ilişkin kitapların neredeyse tamamında Kıbrıs Barış Harekâtı şehitlerinin listesi bulunmaktadır.

Harekâta katılanlardan “suskunluk” sözü talep edenlerden biri de Komando Tugayı Komutanı Tuğg. Sabri Demirbağ’dır. Birliğinin mensuplarından “hatırat” namıyla herhangi bir şey yayınlamamalarını istemiştir. Daha sonra harekât hakkında kendisiyle yapılan bir görüşmede birkaç istisna dışında Tugay mensuplarının sözlerine sadık kaldığını memnuniyetle ifade etmiştir.<sup>14</sup> Ancak bilinen ilk basılı hatırat Komando Tugayı’nda savaşa katılan bir askerın not defterinden esinlenmiştir. Askerlik görevi sırasında er ve erbaşlar arasında hatıra defteri tutma adeti yaygındır. Kıbrıs’a müdahaleye katılacakları belli olunca azımsanmayacak sayıda asker bu tür hatıra defterleri tutmaya başlamıştır.

İlk yayınlanan hatırat böyle bir defteri esas almaktadır. Kitapta yer alan bilgilere göre hatıratı yayınlayan Komando Tugayı 1. Tabur 3. Bölükten Çavuş Tekin Kadercan’dır. Ancak bu birlikle Kıbrıs Barış Harekâtı’na katılan bu isimde bir er ya da erbaş olmadığı tespit edilmiştir. Öte yandan E. Bnb. Haluk Üstügen, kitapta adı geçen diğer kişi ve olayların gerçek olduğunu teyit etmiştir. 1978’de basılan kitabın adı *610 Gerçek Gün*’dür.<sup>15</sup> Bu yayının üç önemli özelliğı vardır. İlki sıradan bir askerın gözünden harekâtı yansıtan ilk çalışmadır. İkincisi kitapta gizlilik dereceli bazı bilgilere yer verilmesidir. Bunlar harekât zaman çizelgesi, katılan birlikler, personel sayısı ve zayıat gibi kamuoyu ile kitapta yer aldığı ölçüde paylaşılmayan bilgilerdir. Üçüncüsü ise yazarı (her kim ise) kitabı kendi imkânları ile yayınlamışa benzemektedir. Daha sonraki örneklerde de aynı durum gözlenecektir. Kıbrıs Barış Harekâtı’na ilişkin anılar, eğer çok yüksek rütbeli ve/veya harekâta üstün başarı göstermiş bir komutana ait değilse, yayıncı bulunamadığı için yazarın kendi imkânları ile basılmıştır.

## 12 EYLÜL SUSKUNLUĞU

1980’e dek Birand’ın kitabı dışında, tek tük makaleler yayınlanmıştır. Ancak bunlar çoğunlukla bireysel ya da bazı küçük birliklere ilişkin kahramanlık öykülerine yoğunlaşmış; analiz içermeyen çalışmalar olarak kalmıştır. Bu çalışmaların yayınladığı mecralar arasında, askeri dergiler<sup>16</sup>,

<sup>13</sup> Mehmet Ali Birand, *Dişet: Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Uluslararası Pazarlıklar (1974-1980)*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1978).

<sup>14</sup> Mehmet Remzi Gökhan, *Kıbrıs Barış Harekâtı’nda İlginç Olaylar*, (Ankara: Yeni Avrasya Yayınları, 2004): 165.

<sup>15</sup> Tekin Kadercan, *610 Gerçek Gün*, (İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1978).

<sup>16</sup> Ayhan Alkoç, “Kıbrıs Harekâtı’nın Sessiz Kahramanları,” *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, 80/487, (Ekim 1974): 14 – 19. Bu makalede çıkarma plajının temizlenmesinde görev yapan SAT ve SAS komandoların yaptıkları anlatılmaktadır. Bedrettin Demirel, “Bir Savaş Hatırası,” *Kara Kuvvetleri Dergisi*, 44 (Aralık 1974): 25 – 31. Harekâta katılan komutanlar arasında Demirel açık sözlülüğüyle öne çıkmaktadır.

gazi derneklerinin yayınları<sup>17</sup> ve popüler tarih dergileri bulunmaktadır.<sup>18</sup> 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle birlikte ülkede siyasetin ve siyasi tartışmanın sınırları o kadar daralmıştır ki askeri yönetim altında Kıbrıs Barış Harekâtı gibi bir orduyu doğrudan ilgilendiren bir konuda görüş bildirme ya da yayın yapma imkânı kalmamıştır.

Askeri yönetim, tüm siyasi partileri kapatmış ve yöneticilerine siyaset yasağı getirmiştir. Yasak getirilenler arasında Harekât kararını veren koalisyon hükümetinin başbakanı Bülent Ecevit ve yardımcısı Necmettin Erbakan da vardır. 1984’te harekâtın üzerinden on yıl geçmiştir. Ancak bu kadar önemli tarihsel bir olayın baş siyasi aktörlerinin adı anılmadan siyasal yasaklar nedeniyle hatırlanması gibi garip bu durum ortaya çıkar. Onuncu yıldönümü nedeniyle TRT’nin hazırlayıp yayınladığı belgeselde Ecevit ve Erbakan’ın adları geçmez. Siyasi yasaklar, büyük anlatının da ortaya çıkmasını engellemiştir.

Öte yandan harekâtın onuncu yıldönümünde davet üzerine KKTC’ye giden Ecevit, burada bir dizi konuşma yapmıştır. Bu konuşmalar daha sonra Kıbrıs Türk Gazeteciler Cemiyeti tarafından kitap haline getirilmiştir. Ancak 1984’te kitapların Türkiye’ye girişi yasaklanmıştır.<sup>19</sup> Yine harekâtın onuncu yıldönümü olan 20 Temmuz 1984 günü *Cumhuriyet* gazetesinde Yalçın Doğan, “10. Yıldönümünde Ecevit Kıbrıs Barış Harekâtı’nı Anlatıyor” başlıklı bir yazı dizisi başlatmıştır. Yazı dizisi 12 bölümde kesilmiştir. Yalçın Doğan, okurlardan özür dileyerek ellerinde olmayan nedenlerden dolayı diziyi kesmek zorunda kaldıklarını duyurmuştur.<sup>20</sup> Dizinin yayınlanan bölümlerinde Kıbrıs sorununu tarihsel arka planı ve hükümetin hazırlıkları ele alınmıştır. Siyasi yasaklar 6 Eylül 1987 tarihli referandumla kaldırılıncaya dek 20 Temmuz 1974 ve sonrasında yaşananları Ecevit’in veya yasaklı diğer siyasilerin ağzından duymak mümkün olmayacaktır.

1987 yazından siyasi yasakların kaldırılma olasılığı ufukta belirince, 12 Eylül sonrasında tartışılmasına izin verilmeyen konular hızlı biçimde gündeme geldi. Bunlar arasında Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında *TCG Kocatepe*’nin batırılması da vardı. O dönem *Hürriyet* gazetesinde yazan Emin Çölaşan bir dizi röportajla konuyu gündeme taşıdı.<sup>21</sup> *Hürriyet*’in rakibi *Sabah* gazetesi de *TCG Kocatepe*’ye taarruz sırasında yapılan telsiz konuşmalarının kayıtları yayınlamak tartışmayı iyice alevlendirdi.<sup>22</sup> Dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Kemal Kayacan da konuşanlar kervanına katıldı. *Milliyet* gazetesinden Yener Süsoy’a verdiği röportajda olayın sorumlusu olarak Hava Kuvvetleri’ni işaret etti.<sup>23</sup>

Harekâta katılan generaller birer birer emekli oldukça harekât hakkında kamuoyuyla bilgi paylaşmaya daha açık hale geldiler. 1987 yılı yazında *TCG Kocatepe*’ye odaklanan yayınlar yeni bir tartışmayı da tetikledi. *Milliyet*’in haftalık eki Haftaya Bakış’da yayınlanan bir yazıda Kıbrıs Barış Harekâtı konusundaki sessizlik 12 Eylül’e bağlanmıştır. Askeri yönetim döneminde harekâtın tartışılmalı konularının gündeme getirilmesine izin verilmemişti. *TCG Kocatepe*’nin Türk uçaklarınca

<sup>17</sup> Necabettin Çakıt, “Kıbrıs Barış Savaşı (Çıkarma ve İndirme),” *Türk Mubaripler Dergisi*, 38/4 (Ekim, Kasım, Aralık 1974): 29 – 34; Necabettin Çakıt, “Kıbrıs Barış Savaşı Hakkında bir Açıklama,” *Türk Mubaripler Dergisi*, 29/1, (Ocak, Şubat, Mart 1975): 13.

<sup>18</sup> Eser Tutel, “20 Temmuz’da, Şafak vakti Kıbrıs’ta,” *Yıllarboyu Tarih* (Temmuz 1979): 5 – 12 ve 74. Mesut Günsev, “Barış Harekâtının 24 İsimli Kahramanı,” *Yıllarboyu Tarih* (Temmuz 1980): 4 – 8.

<sup>19</sup> “Özal Hükümeti Ecevit’in Kıbrıs Konuşmaları Kitabını Yasakladı,” *Cumhuriyet* (10 Mayıs 1986).

<sup>20</sup> *Cumhuriyet*, (31 Temmuz 1984).

<sup>21</sup> Emin Çölaşan, *Unutulmayan Söyleşiler: Tarihe Düşülen Notlar*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2006), 344 – 401.

<sup>22</sup> Erol Mütercimler, *Kıbrıs Barış Harekâtının Bilinmeyen Yönleri*, (İstanbul: Yaprak Yayınları, 1990): 248.

<sup>23</sup> Yener Süsoy, “İngilizler Ecevit Kurtardı,” *Milliyet*, (7 Haziran 1987).



batırılışının basında hararetle tartışılması bir tabunun yıkılması anlamına geliyordu.<sup>24</sup> Aynı yazıda aslında Kıbrıs Barış Harekâtı’nın ele alacak bir resmi askeri tarih çalışmasının akıbetine de değiniliyordu:

“Daha önce Bedrettin Demirel’in önerisiyle Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi’nde böyle bir çalışma emekli General Hamdi Ertuna eliyle başlatılmış, fakat sonradan gelen emirle durdurulmuştu. Öne sürüldüğüne göre Kıbrıs operasyonu sırasında zamanın bazı üst düzey komutanlarına atfedilen eleştiriler de ortaya çıkabilirdi.”<sup>25</sup>

Aynı yazıya göre *TCG Kocatepe*’nin batırılışının basında bu denli yer bulmasını o dönem ne Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemil Çulha ne de Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Emin Göksan onaylıyordu.<sup>26</sup> Yine 1987 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı’nın farklı boyutları konusunda suskunluğunu bozan komutanlar da olmuştur. Örneğin, harekâtı yürüten 2. Ordu Komutanı Emekli Orgeneral Suat Aktulga harekât hakkında ilk kez *Milliyet*’ten Güngör Gönültaş’a röportaj vermiştir. Çıkarma harekâtının Magosa yerine Girne’ye kaydırılması nedenlerini açıklayan Aktulga, helikopterle yapılan uçarbirlik harekâtı hakkında şunları söylemişti: “Harekâta 72 helikopter katılıyordu... Bu sayıda helikopterin birlikte kalkarak gerçekleştirdikleri bir harekât[ın] harp tarihinde [örneği yoktu]. Sadece Amerikalıların Vietnam’da 3-4 helikopterle katıldığı hareketleri biliniyordu. Böylesine büyük bir harekâtı ilk defa bizim ordumuz başarıyordu.”<sup>27</sup> Aktulga bu ifadelerle yıllarca sorgulanmadan aynen aktarılacak bir iddiayı da ilk kez ortaya atmış oluyordu.<sup>28</sup> Harekâtın ikinci aşamasının Larnaka alınmadan bitmesini eleştiren Aktulga;

“Hiç değilse Larnaka’ya inerdim... O zaman Rumlar daha geri atılmış olacaktı. Ne istiyorsun? Taviz mi? Çekil o zaman geriye. ‘Dünyanın arazisini veriyoruz yetmez mi’ de. Eğer ben Larnaka’ya gitseydim, bugün Larnaka Meydanı [havaalanı] diye bir şey olmayacaktı ellerinde sanıyorum. Genelkurmay benim inisiyatifime bıraksaydı, barış bugün daha kolay olacaktı sanıyorum.”<sup>29</sup>

Aslında Aktulga, daha önce planlamış ancak icra edilmemiş bir konuyu gündeme yine ilk kez getirmiştir. İleride taviz olarak müzakerelerde veririz diye Larnaka’nın alınması da planlanmış, ancak bundan vazgeçilmiştir. Daha sonra yapılan yayınlarda da benzer düşünceler dile getirenler olmuştur.

Aktulga’nın ardından Komando Tugayı Komutanı Sabri Demirbağ da ilk kez *Milliyet*’ten Yener Süsoy’a konuşmuştur. Ona göre “Kıbrıs Savaşı, 20 Temmuz ve 21 Temmuz günleri ve geceleri kazanılmıştır [...] Harekâtın hiçbir yanlış tarafı yoktu. Doğru planlanmış, doğru

<sup>24</sup> Aslında *TCG Kocatepe*’nin batırılışı harekâtın hemen ardından siyasi tartışmalara konu olmuştu. Oramiral Kemal Kayacan Ağustos 1974’te emekli olup CHP’den siyasete atılınca, sağ basın tarafından hedefe konmuştu. Bkz. “Kayacan, Kocatepe’nin Batırılmasının Hesabını Vermelidir,” *Son Havadis*, (23 Kasım 1974).

<sup>25</sup> “Kıbrıs Savaşı’nda Gerçekler: Tabu Yıkıldı, *Milliyet Haftaya Bakış*, (2-8 Ağustos 1987): s. 14.

<sup>26</sup> Age.

<sup>27</sup> Güngör Gönültaş, “Barış Kuvvetleri Komutanı Emekli Org. Aktulga İlk Kez Konuştu,” *Milliyet*, (21 Temmuz 1986).

<sup>28</sup> Vietnam’daki uçarbirlik hareketlerine bu sayıya yakın helikopterin katıldığı olmuştur. Örneğin 22 Şubat 1967’de 173. Hava İndirme Tugayına bağlı 4. Tabur hedef bölgesine 70 helikopter ile taşınmıştır. E. M. Flanagan Jr., *Airborne: A Combat History of American Airborne Forces*, (New York: Ballantine Books, 2002): 385.

<sup>29</sup> Gönültaş, “Barış Kuvvetleri Komutanı...”

tertiplenmiştir. Ama sonu için bu sözlerim geçerli değildir.” Demirbağ’ın en temel ve belki de tek eleştirisi dönemi Başbakanı Ecevit’e yöneliktir. Ecevit iki büyük hata yapmıştır. İlk hatası baskılara iki gün daha direnemeyip harekât başladıktan 72 saat sonra ateşkes çağrılarına uymasındır. Diğeri ise “Kıbrıs Barış Harekâtı’nı yarım bırakıp istifa etmesi”dir. İnönü ve Demirel’in başbakan olarak 1964 ve 1967’de veremedikleri askeri müdahale kararını vermesi nedeniyle kazandığı itibarı bu iki hata nedeniyle yitirmiştir. Harekâtın başında “devlet adamı” gibi davranan Ecevit, sonunda “siyasetçi” gibi hareket etmiştir. Bu “tarihi hata”dan dolayı Demirbağ “bir Türk vatandaşı olarak kendisinden soğudum” diyerek tamamlar söyleyişi.<sup>30</sup>

Siyasetçilerin susmak zorunda kaldığı bu dönemde harekâtın komuta kademesinin kilit isimleri harekâtın birinci ve ikinci aşamaları bitiren ateşkesleri askerî açıdan zamansız bulduklarını özgürce dile getirmişlerdir. Bu ifadelerden askeri başarının siyasi başarıyla tahvil edilmemesinin nedeni olarak siyasetçilerin görüldüğü sonucu çıkarılabilir.

### BEDRETTİN DEMİREL’İN ANILARI

Kıbrıs Barış Harekâtı’na ilişkin yayınlardaki patlama Orgeneral Bedrettin Demirel’in Kıbrıs Barış Harekâtı anılarının ve değerlendirmelerinin ölümünden bir yıl sonra yazı dizisi olarak *Cumhuriyet* gazetesinde basılmasıyla gerçekleşmiştir. Harekâtın on beşinci yıldönümü olan Temmuz 1989’da yayınlanan anılar, o güne dek dar bir mesleki çerçevede, kapalı kapılar ardına sıkışmış tartışmaları da gün yüzüne çıkarmıştır.<sup>31</sup>

Anıları yayına hazırlayan Erbil Tuşalp, Demirel’in notlarını aynen yayınladığı için kamuoyu ilk kez bir generalin kaleminden harekâtın öyküsünün o güne dek gün yüzü görmemiş ayrıntılarını okumuştur. Anılarda Demirel kendi rolünü öne çıkartırken, diğerlerinin hata ve eksikliklerini acımasızca eleştirmiştir. Demirel’in anıları Kıbrıs Harekâtı’nda zafer ile yenilgi arasında ince bir çizgi olduğunu da ilk kez ortaya koymuştur. Böylece Türk ordusunun adada kolay bir zafere imza attığı düşüncesinde ilk gedik açılmıştır.

Demirel’in anılarının yayınlanması bir anlamda tartışmanın önünü açmıştır. İki yıl içinde Kıbrıs Barış Harekâtı’nı konu alan iki kapsamlı kitap yayınlanmıştır.<sup>32</sup> Bu eserler harekât hazırlıkları ve icrasına ilişkin yeni ayrıntılar içermekteyse de, bazı önemli sorular yanıtsız kalmaya devam etmiştir. Yazarları harekâta fiilen katılmamış emekli subaylardır. Bu çalışmalarını harekâta bizzat katılan iki genç subayın anılarının yayınlanması izlemiştir.<sup>33</sup> Bu anılar daha ziyade mikro tarih denebilecek, küçük birlik düzeyinde anlatılardır. Ancak artık neredeyse istisnasız tüm çalışmalarda Kıbrıs’ın ezeli Yunan-Türk rekabetindeki kilit önemine mutlaka vurgu yapılmaktadır.

Bu aşamada sahada yapılan hataları ve yaşanan zaafırları da dikkate alan ancak başarı öyküsü niteliğini muhafaza eden revize bir anlatının ana hatları belirlemeye başlamıştır. Bu anlatı, “Kıbrıs Davası”nı yeniden anımsatmaya ve üretmeye dönüktür. Söz konusu yazarların askeri geçmişi o aşamada henüz sivil araştırmacılar için erişilebilir olmayan kişi, bilgi ve belgelere ulaşmalarını sağlamış ve TSK’nın kurumsal belleği ile ilk temas sağlanmıştır. Benzer bir yayın da harekâta 28.

<sup>30</sup> Yener Süsoy, “Bayrama Gider Gibiydik,” *Milliyet* (27 Temmuz 1986).

<sup>31</sup> Erbil Tuşalp, “Org. Demirel’in Anıları: Kıbrıs’a Nasıl Çıktık?” *Cumhuriyet*, (17-27 Temmuz 1989).

<sup>32</sup> Mütercimler, *Kıbrıs Barış Harekatının...*; İbrahim Artuç, *Kıbrıs’ta Savaş ve Barış*, (İstanbul: Kastaş Yayınları, 1989).

<sup>33</sup> Mesut Günsev, *20 Temmuz 1974: Şafak Vakti Kıbrıs’ta*, (İstanbul: Kastaş Yayınları, 1996); Attila Çilingir, *GİRME’DEN DOĞAN GÜNEŞ*, (İstanbul: Sektör Yayıncılık, 1997).

Tümen Komutanı olarak katılan Fazıl Polat’ın oğlu Yılmaz Polat tarafından yapılmıştır. Yılmaz Polat, babasının vefatından sonra geride bıraktığı notlarına ve belgelerine dayanan bir kitap yayınlamıştır.<sup>34</sup> Böylece 39. Tümen Komutanı Bedrettin Demirel’den sonra Polat’ın zaviyesinden de harekâtı okumak mümkün olmuştur. Bu sayede generaller düzeyinden bir anlatı bileşini ortaya çıkmıştır.

1999 yılı, harekâtın 25nci, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun ise 75nci yıldönümüdür. Dolayısıyla Genelkurmay Askeri ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ATASE) iki, Harp Akademileri Komutanlığı ise bir tane askeri tarih çalışmasını bu yıl yayınlamıştır. E. Tümg. Ali Fikret Atun tarafından kaleme alınan eserde harekâttan ziyade, Kıbrıs sorununun tarihi ve güncel siyasi bağlantısı ele alınmıştır. O dönem Kıbrıs sorununa damgasını vuran Rumların AB’ye adaylık başvurusu ve Rusya’dan S-300 hava savunma füze alım kararlarının gölgesinde yazılmıştır.<sup>35</sup>

ATASE’nin aynı yıl yayınladığı iki kitabın yazarları da harekâta Hava İndirme Tugayı ile katılmıştır. Ağırlıklı olarak bu tugayın girdiği muharebeleri ele alırlar. Cumhur Evcil, kariyerinin erken aşamalarından itibaren Kıbrıs ile ilgili sorumluluklar yürütmesi yani bir “Kıbrısçı” olması nedeniyle harekât öncesine dair önemli bilgileri de paylaşırken,<sup>36</sup> Turan Erdem, komuta ettiği 3. Paraşüt Taburunun muharebelerini ele alan bir mikro tarih çalışmasına imza atmıştır.<sup>37</sup> Evcil’in kitabı adından da anlaşılacağı üzere bir “zafer” anlatısıdır.

## ANNAN PLANI: SUSKUNLUKTAN ÇIKIŞ

Kıbrıs Barış Harekâtı konusunda yeni bir yayın patlamasına yol açan gelişme çözüm için adanın Türk ve Rum kesimlerinde referanduma sunulan Annan Planı’dır. 1997 yılında Kıbrıs Rum Kesimi’nin AB üye adayı ilan edilmesi ile birlikte Kıbrıs meselesi Türkiye-AB ilişkilerini olumsuz etkilemeye başlamıştır. Türkiye’nin adaylık ve tam üyelik beklentileri adadaki statükonun değişme ihtimalini gündeme getirmiştir. Aralık 1999’da Türkiye’nin AB adayı ilan edilmesinden sonra tam üyelik uğruna Kıbrıs’ta taviz verilebileceği kaygısı doğmuştur. O tarihe kadar bir **dava** olarak her türlü iç siyasi kaygının önünde geldiği varsayılan Kıbrıs’a ilişkin toplumsal uzlaşmada çatlak meydana gelmiştir. Üstelik bu çatlak Kıbrıs Barış Harekâtı ile Türkiye açısından konunun nihai çözüme kavuşturulduğu varsayılırken meydana gelmiştir.<sup>38</sup> Bir diğer ifadeyle “çözumsuzlük çözümdür” anlayışının sürdürülebilirliği tartışmalı hale gelmiştir.<sup>39</sup>

1974’ten beri askeri başarının siyasi ve diplomatik olarak tescil edilmemesi ve Türkiye kamuoyunda Kıbrıs konusunda “**yorgunluk**” oluştuğu tespitinden hareketle harekât konusunda yeni kitapların yayınlanmasına, eskilerinin genişletilmiş basımlarının, zaman zaman yeni adlarla

<sup>34</sup> Yılmaz Polat, *Ateş Altında Kıbrıs*, (Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 1998).

<sup>35</sup> Ali Fikret Atun, *İkinci Kıbrıs Seferi: 20 Temmuz 1974*, (İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi, 1999).

<sup>36</sup> Cumhur Evcil, *Yavru Vatan Kıbrıs’ta Zaferin Hikayesi*, (Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüdler Başkanlığı, 1999).

<sup>37</sup> Turan Erdem, *Kıbrıs Barış Harekâtında 3ncü Paraşüt Taburu*, (Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüdler Başkanlığı, 1999).

<sup>38</sup> Siyasi kariyerini sonun doğru 2000 yılında Başbakan olarak ABD’yi ziyaret eden Bülent Ecevit, o dönem Senato Dış İlişkiler Komitesi Kıdemli Üyesi Joe Biden’ın “Kıbrıs meselesinin ne zaman çözüme kavuşacağı?” sorusuna “Bizim için konu 1974 müdahalesiyle kapanmıştır” yanıtını vermiştir. Biden bu yanıt üzerine, Türkiye’nin talep ettiği ağır nakliye helikopterlerini satışını engellemiştir. “Biden Holds Up Export License for CH-53Es for Turkey,” *Defense Daily*, 208/32 (16 Kasım 2000): 1.

<sup>39</sup> Kıbrıs Sorunu’nun Kıbrıs Barış Harekâtı ile çözümlendiği görüşü için bkz. Süha Bölükbaşı, *Barışçı Çözumsuzlük*, Ankara: İmge Yayınları, 2001.

yayınlanmasına yol açmıştır. Örneğin Erol Mütercimler’in ilk baskısı 1989’da *Kıbrıs Barış Harekâtı’nın Bilinmeyen Yönleri* adıyla yayınlanan kitabı *Satılık Ada: Kıbrıs’a dönüşmüş; Çilingir’in Girne’den Doğan Güneş* adıyla yayınlanan kitabının yeni baskısı *Unutanlar, Unutturulanlar ya da Hatırlayamadıklarımız* adıyla yayınlanmıştır.<sup>40</sup> Kıbrıs Barış Harekâtı’nın yeniden keşfedildiği süreçte bedel kavramı, bu kez “unutulan” sıfatıyla birlikte dile getirilir olmuştur. Emekli General Orhan Kilercioğlu’nun *Unutulan Bedel* başlıklı kitabında olduğu gibi.<sup>41</sup> **Unutulan bedel**, sadece TSK kayıplarını değil, Kıbrıs Türklerinin 1974 öncesi kayıplarını da kapsamaktadır.

Genel kanı askerin kendine düşen görevi yaptığı, ancak siyasilerin Kıbrıs’ta sahadaki askeri başarıyı yansıtacak bir kazanıma dönüştürmediğidir. Annan Planı kapsamında harekât sırasında ele geçirilen bazı yerlerin Rumlara iadesi öngörüldüğünden, bu yerlerin nasıl ve kimler tarafından alındığının ayrıntısına inilmesi gerekmiştir. Bu da harekât planlarının, askeri hedeflerin ve muharebelerin ayrıntılarının eskiye oranla daha cömert biçimde paylaşılmasını zorunlu kılmıştır.

Bu arada harekâtın başarısında pay iddiaları da kaçınılmaz olarak gündeme gelmiştir. Harekâtın görünen ve görünmeyen kahramanları da aynı tartışmanın parçası olarak gündeme taşınmıştır. Bu açıdan uzun yıllar Kıbrıs Dosyası’nın sahipliğini yapan Özel Harp Dairesi’nin rolüne ilişkin en doyurucu bilgiler “Kıbrısçı” bir subay olan Kemal Yamak tarafından paylaşılmıştır. Yamak, anılarının Kıbrıs ile ilgili bölümlerinde, Magosa’ya çıkarma planlarının Rum tarafına geçen bir subay nedeniyle değiştirilmek zorunda kalındığını ilk yazılı ifade eden kişi olmuştur.<sup>42</sup> Ayrıca KTKA’nın kuruluşu, görevleri ve alay personeline hâkim olan tank korkusu gibi konuları ele almıştır. Ancak şikâyeti harekâtın başarısında Özel Harp Dairesi’nin rolünün gölgede kalmasıdır.<sup>43</sup>

## KARARGÂH KONUŞUYOR

Altıncı Kolordu G-2 (İstihbarat) Şube Müdürü olarak Kıbrıs Barış Harekâtı’na albay rütbesinde katılan E. Korg. Muzaffer Sever, *20 Temmuz 1974 Kıbrıs: Bitmeyen Gece* adıyla yeni bir kitap yayınlamıştır. Kitabın önsözü askeri çevrelerin harekât konusundaki suskunluğuna da ışık tutmaktadır:

“Kıbrıs Barış Harekâtı’nı yazmaya karar verinceye kadar tam 35 sene bekledim. Daha önceleri denedim, ama henüz zamanı değil, hiç kimseyi kırmak istemiyorum dedim ve bekledim. Bugüne kadar bu konuda çok yazan oldu. Ancak harekâtın küçük bir bölümünü yazdılar. Genelde askerler yazmamam konusunda beni etkilemeye çalıştılar. Sivil tanıdıklarım ise ağırlıklı olarak yazmam yanlısıydılar. Derler ki ‘Kol kırılır, yen içinde kalır.’ Bu cümleyi yıllardır beynimde sorgular dururum. Acaba öyle mi olmalı diye. Ama şimdi, artık bu sözü değiştirmek gerekir diye düşünüyorum. Belki de başımıza gelen büyük kötü olayların altında bu söz yatıyor. Bundan böyle ‘Kırılan kol yeni içinde kalmasın’ herkes yaptığının, sevabının ve günahının hesabını versin, karşılığını alsın.”<sup>44</sup>

Sever de TSK’nin “Kıbrısçı” subaylarında biri olarak adaya yönelik askeri bir müdahale planlarının hazırlanmasında görev yapmış olduğu için daha önce hakkında çok az şey bilinen

<sup>40</sup> Atilla Çilingir, *Unutanlar, Unutturulanlar ya da Hatırlayamadıklarımız*, (Ankara: Otopsi, 2004).

<sup>41</sup> Orhan Safa Kilercioğlu, *Unutulan Bedel: Kıbrıs Türkünün Acı ve Cesaret Dolu Yılları*, (İstanbul: Fark Yayınları, 2007).

<sup>42</sup> Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2005): 282 – 3.

<sup>43</sup> Yamak, *Gölgede Kalan...*, 370-1.

<sup>44</sup> Sever, *20 Temmuz 1974 Kıbrıs...*, 5.

“Yıldız” serisi planların ayrıntılarını paylaşmıştır. Bu planlar kapsamında “Atilla Safha Hattı”ndan söz eden ilk kişi olmuştur. Adaya ilk müdahale planı Yıldız 70’in, Rum tarafına kaçan Türk subayı nedeniyle deşifre olduğu daha önce Kemal Yamak tarafından kamuoyuyla paylaşılmıştı. Ancak plan içeriğine ve Türk ordusunun askeri hedeflerine ilk yer veren Sever’dır. Bu sayede Kıbrıs Barış Harekâtı için Rumların kullandığı ve yaygınlaştırdığı “Attila Harekâtı”nın<sup>45</sup> kaynağı da ortaya çıktı. Ellere geçen planlarda yer alan “Atilla Safha Hattı” tüm hareketin bu şekilde etiketlenmesine yol açtığı anlaşıldı.

Diğer yazarlardan farklı olarak Sever harekât sırasında görevini yapmadığını düşündüğü kişileri ismen belirtmiştir. Daha önce bu tür kişiler pek çok yayında adeta yok sayılmıştır. Örneğin 1999’da yazdığı kitabında Cumhur Evcil, 1. Paraşüt Taburu’nun görevini yapmadığını belirtir, ama tabur komutanının kimliğini açıklamaz. Bu taburun sorumlu olduğu mevzii zamanında devralmamasından doğan sorunların telafisi için gönderilen subayları isim isim belirtilir.<sup>46</sup> Söz konusu tabur komutanının adı yıllar sonra aynı taburda görevli bir subayın tabura yönelik eleştirilere yanıt mahiyetinde kaleme aldığı anılarından öğrenilebilir.<sup>47</sup> Daha yakın tarihli bir örnekte, *TCG Kocatepe*’de görevli bir subayın yazdığı kapsamlı eserde gemi II. Komutanının adı geçmez. Aslında o güne dek *TCG Kocatepe*’nin batırılması ile ilgili tartışmalarda gemi komutanı Güven Erkaya’dan sonra gemideki en yetkili komutanın adının hiç geçmemiş oluşunu Bakkalbaşoğlu’nun kitabının sonunda yaptığı değerlendirme okunduğunda anlaşılır. Bakkalbaşoğlu’nun II. Komutan’a dair düşüncesi şöyledir: “Dz. Kur. Bnb. A. Yüksel Önen, iyi bir kurmay subaydı.”<sup>48</sup>

Öte yandan Sever’in 20 Temmuz 1974 gecesi Boğaz-Doğruyol hattında cereyan eden muharebelere ilişkin yorumları, bu muharebelerde kilit roller oynayan bazı komando subaylarının tepkisini çekti. Komutanları Sabri Dermibağ’a “hatırat namı altında herhangi bir şeyler paylaşmama” sözü veren bu subaylar o gecenin hikayesini kendi perspektiflerinden yazarak yanıtlarlar. 2014 yılında E. Tuğg. Cemal Eruç ve E. P. Kd. Bnb. Haluk Üstügen’in 1’inci Komando Taburu üzerine yazdıkları kitaplar yayınlanmıştır. Gerek Eruç<sup>49</sup> gerekse Üstügen<sup>50</sup> harekâtla ilgili kişisel notlarını paylaşmayı düşünmediklerini ancak daha sonra karar değiştirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu kitapları gaziler tarafından yayınlanan yeni eserler takip etmiştir.<sup>51</sup> Ancak artık yayınlar küçük birlik düzeyinden yapılmaktadır. Siyasi stratejik düzeyde eserleri kaleme alabilecek

<sup>45</sup> Örneğin bkz. Ugo Mazza, “Cyprus: Operation Attila,” *Arms and Weapons*, 3/14, (Eylül 1974): 28-34.

<sup>46</sup> Evcil, *Yavru Vatan...*, 41.

<sup>47</sup> Ali İhsan Gürcan, *Kıbrıs Barış Harekâtı ve Ötesi*, (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2013): 22.

<sup>48</sup> Özhan Bakkalbaşoğlu, *Kıbrıs Barış Harekâtı: TCG Kocatepe Nasıl Battı? (Bir Akıl Tutulması)*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2020): 519.

<sup>49</sup> Harekât sırasında 1. Komando Taburu olan Cemal Eruç, kitabının önsözünde kişisel notlarını daha önce paylaşmamaya kesin kararlı olduğunu ancak bu kararından caydığını ifade eder. Amacının, “bugünlerde ortalarda dolaşan ‘ucuz kahramanlara’ olayın bu kadar ucuz olmadığını anlatmaktır.” Cemal Eruç, *Ceride: Bir Komando Tabur Komutanının Kıbrıs Barış Harekâtı’nda 301 Günlük Gayriresmî Harp Ceridesi*, (İstanbul: Cinius, 2014): 12.

<sup>50</sup> Haluk Üstügen, *1nci Komando Taburu Kıbrıs’ta: Beşparmak Dağlarında Yarma Harekâtı*, (İstanbul: Kastaş Yayınları, 2014). Üstügen, yazarla yaptığı görüşmede şunları ifade etmiştir: “Günlük tutmama rağmen, notlarımı yayınlamayı düşünmedim. Muzaffer Sever’in kitabını okuyan bir çavuşum ‘bu iddialar yanıtızmı kalacak?’ diye sordu. [Cemal] Eruç Paşa da yayınlamaya teşvik edince, basmaya karar verdim. Kitap öyle çıktı.” E. P. Kd. Bnb. Haluk Üstügen ile görüşme, (13 Ocak 2020), Beyoğlu, İstanbul.

<sup>51</sup> Vecdet Ertek Gürpınar, *Genç bir Asker, Kıbrıs ve Barış Harekâtı*, (İstanbul: Kastaş Yayınları, 2015); Ünal Tokar, *Şafakla Gelen: Kıbrıs’ta Yaşayanlar, Yaşananlar, Yaşadıklarım*, (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2016); Mustafa Başel, *3ncü Komando Bölük Kıbrıs’ta: Beni Birakma Komutanım*, (İstanbul: Kastaş Yayınları, 2016).

siyasetçiler ve komutanlar birer birer hayata veda etmiştir.<sup>52</sup> Müstakbel büyük anlatının ayrıntıları netleşirken, ana çerçevesi aynı oranda gelişmemiştir.

Hayatta kalan gazilerin harekâta nispeten düşük rütbelerde katılmış olmaları nedeniyle küçük birlik muharebeleri ve çatışmalara ilişkin yayınlarda neredeyse bir patlama yaşanmıştır. Anlatı bu düzeye inince, stratejik ve siyasi düzeyden bakışla göz ardı edilebilen hatalar, sorunlar ve olumsuzlukların aktarılmasının da önü açılmış oldu. Bu arada artık sadece Türk tarafının gözünden olayların aktarılmasıyla yetinilmez oldu. “Karşı” taraf ile yani Rum ve Yunan gazilerle ve ölenlerin yakınları ile de temaslar başladı. Bunda adadaki sınır geçişlerinin kolaylaştırılmış olmasının da etkisi büyüktür. Katıldığı savaşın daha doğru bir tarihi için düşman ile “dostça” temas arayanların başı derde girdiği de olmuştur. Örneğin Haluk Üstügen, adada iki taraf arasında geçişlerin başlamasıyla harekât sırasında esir aldığı Rum askerle yeniden buluşmuştur. Bu buluşma basına Üstügen’in “çözüm yanlısı” olduğu biçimde yansıyınca, daha önce anılarına yer veren bir derlemenin bir sonraki baskısında kendisi ile ilgili bölüm çıkarılmıştır.<sup>53</sup>

Halil Sadrazam ise harekât sırasında yaz tatilini adada geçiren Kıbrıslı bir Kara Harp Okulu öğrencisidir. Gökhan’ın derlemesinde onun da anılarına yer verilmiştir.<sup>54</sup> Ancak Albay rütbesiyle emekli olan Sadrazam, Annan Planı’nı açıktan desteklemekle kalmamış, çözüm yanlısı Barış ve Demokrasi Hareketi’nden Girne milletvekili seçilmiştir. Üstügen gibi ona ayrılan bölüm de Gökhan’ın derlemesinin müteakip baskısından çıkarılmıştır. Sadrazam daha sonra Kıbrıs konusunda dört ciltlik bir kitap yazmıştır. Rum ve Yunan kaynaklarına da yer veren Sadrazam, daha önce yayınlanan anılara ağır eleştiriler getirmiştir. Zaten kitap serisinin alt başlığı “Kıbrıs’ta Mitlerden Gerçeğe”dir.<sup>55</sup>

Geçtiğimiz 10 yıl içerisinde Kıbrıs Barış Harekâtı anlatısında giderek çok seslilik ve çeşitlilik hâkim olmaya başlamıştır. Annan Planı nedeniyle harekât yeniden siyasi tartışma alanına geri dönmüştür. Konuşmaya, yaşadıklarını yazılı olarak paylaşmaya istekli gazi sayısında bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Artık sadece harekâta muharip olarak katılanlar değil, muharip olmayanlar da yaşadıklarını paylaşmaya başlamıştır. Bu çerçevede iki örnek göze çarpmaktadır. İlk örnek Kahraman Arslan’ın *Bir Kıbrıs Gazisinin Sıradışı Anıları*’dır. Arslan bir öğretim üyesidir. Tarihçi çalışma arkadaşlarının cesaretlendirmesiyle anılarını kaleme almış ve yayınlamıştır. Arslan, ulaştırma asteğmen rütbesiyle harekâta katılmıştır. Cephe gerisinde, daha doğrusu çıkarma plajına indirilen malzeme ve cephanenin cepheye sevkinden sorumlu birlikte görev yapmıştır. Anıları hareketin lojistik/ikmal yönüne ilişkin daha önce paylaşılmamış bilgi ve ayrıntıları gün ışığına çıkarmıştır.<sup>56</sup>

İkinci örnek ise 49nci Piyade Alayı tabibi olarak harekâta katılan Dr. İrfan Akay’dır. Akay, aslında 1989 yılında anılarını yerel bir gazetede yayınlamıştı. Kitap olarak yayınlamaya ise 2006

<sup>52</sup> Kıbrıs Barış Harekâtı’na general rütbesinde katılan son iki komutan, E. Hv. Plt. Org. Safer Necioğlu ile E. Org. Adnan Doğu, 2021 yılında hayata veda etmiştir.

<sup>53</sup> Gökhan, *Kıbrıs Barış Harekâtı’nda...*, 189 – 199. Karşılaştırma için bkz. Mehmet Remzi Gökhan, *Kıbrıs Barış Harekâtında İlginç Olaylar*, (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2006).

<sup>54</sup> Gökhan, *Kıbrıs Barış Harekâtı’nda...*, (2014), 227 – 231.

<sup>55</sup> Halil Sadrazam’ın dört ciltlik çalışmasının adı *Kıbrıs’ın Savaş Tarihi*’dir. III ve IV. Ciltlerde Kıbrıs Barış Harekâtı işlenmektedir. Halil Sadrazam, *Birinci Harekât: Temmuz 1974*, (Lefkoşa: Söylem Yayınları, 2013); *İkinci Harekât ve Sonrası: Ağustos 1974*, (Söylem Yayınevi, Lefkoşa, 2014).

<sup>56</sup> Arslan, muharebelere katılanların yaşadıklarına oranla kendi anılarının önemsiz olduğunu düşünerek anılarını yazıya dökmekten kaçındığını ifade etmiştir. Kahraman Arslan, *Bir Kıbrıs Gazisinin Sıradışı Anıları*, (Ankara: Minel Yayın, 2019): 11.

yılında Kıbrıs’a yaptığı bir gezide karar vermiş. Adada Annan Planı çerçevesinde Kıbrıs’ta çözüme Kıbrıslı Türklerin onay vermesine kızan Akay, hatırlarını yazarak davaya hizmet edeceğini düşünmüş.<sup>57</sup> Onay’ın anıları da harekât sırasında sıhhiye hizmetlerini anlamak açısından ilginç bir kaynaktır. Ayrıca bugüne dek hakkında pek fazla bilgi paylaşılmayan 49. Piyade Alayı’nı işleme bakımından nadir bir kaynaktır. Onay’ın kitabı harekât sırasında günlük tuttuğu ve anılarının bu günlüklerdeki notlara dayanarak hazırlanmış olması da dikkat çekicidir.

Günü gününe tutulan anılar konusunda Enes Kolat’ın *Kıbrıs 1974: Askerlerin Türküsü* değinilmesi gereken bir çalışmadır.<sup>58</sup> Harekâta Komando Tugayı Muhafız Takımı ile katılan Enes Kolat harekâta ilişkin tek er gözünden ve oldukça samimi bir anlatı ortaya koymaktadır. Aslında harekâta er ve erbaş olarak katılanların paylaştıklarında aynı samimiyet gözlenmektedir. Profesyonel subay ve astsubayların değinmemeyi tercih ettikleri ya da değinemedikleri bazı aksaklıklar, zorluk ve yokluklar onların ağzından kolayca dile getirilebilmektedir. Er ve erbaşlar harekât sonrası yaşadıkları psikolojik sorunları paylaşmaya da daha açıktır. 2021 yılında Ulvi Keser tarafından derlenen bir çalışmada ortaöğretim öğrencilerinin Kıbrıs gazisi tanıdıkları/yakınları ile yaptıkları görüşmeler yayınlanmıştır.<sup>59</sup> Bu çalışmada gazilerin paylaşımları herhangi bir editoryal düzenleme olmadan yayınlanmıştır. Bu sayede büyük anlatı taslaklarının gölgesinde kalan bireysel anlatılar gün ışığı görmeye başladı.

## SONUÇ VE GÖZLEMLER

Herhangi bir savaşın ya da silahlı çatışmanın “Büyük Anlatısı”nın omurgasını genellikle resmi askeri tarih yayınları oluşturur. Kıbrıs Barış Harekâtı konusunda henüz böyle bir yayın ortaya konulamamıştır ya da konulamamaktadır. Bu durumun ardında yatanları anlamak için Kore Savaş ile ilgili resmi yayın sürecini anımsamak yararlı olabilir. Özellikle Kunu-ri Muharebesi konusunda Türk basınında savaşa katılanlar arasında yürütülen tartışmalar, gazilerin mahkemelik olmasına dek uzanan uyuşmazlıklar nedeniyle yazımı 1957’de biten Kore Savaşı askeri tarih çalışması ancak 1975’te yayımlanabilmiştir.<sup>60</sup> Aslında benzer bir mahkeme deneyimi Kıbrıs Barış Harekâtı tartışmalarında söz konusu olmuştur. Hava İndirme Tugayı Komutanı Tuğg. Sabri Evren, bir gazetenin yazı dizisinde kendisine eleştirileri nedeniyle aynı tugaydan Ulvi Berberoğlu’nu dava etmiştir.<sup>61</sup> 1989’da açılan bu dava sonrasında Kıbrıs Harekâtı sırasında yaşananları paylaşma konusunda çekingenlik ve suskunluk yaşanması şaşırtıcı değil.

Resmi bir tarih çalışması yapılsa dahi bunun günü gününe tutulmuş harp ceridelerine dayanarak değil daha sonra yazılmış metinlere göre yapılması gerekecektir. Sever’in aktardığına göre harekât sonrasında birliklerden cerideleri istendiğinde pek çok birliğin süre talep etmesi, bunların zamanında tutulmadıklarını gösteriyordu.<sup>62</sup> Dolayısıyla bu kayıtların olguları ve olayları olduğu gibi

<sup>57</sup> İrfan Akay, *Kıbrıs Barış Harekâtı Anıları*, (İstanbul: Efe Akademi Yayınevi, 2021): 7 – 8.

<sup>58</sup> Enes Kolat, *Kıbrıs 1975: Askerlerin Türküsü*, (İstanbul: Arı Matbaası, 2021).

<sup>59</sup> Ulvi Keser, *Ben de Oradaydım: Kıbrıs’tan Gazî Anıları*, 2. Cilt, (İstanbul: Hiper Yayın, 2021).

<sup>60</sup> Bkz. Mesut Uyar, “Bir Muharebe, İki Görüş: Kunu-ri Muharebesi Kaynaklarına Eleştirel bir Bakış,” içinde Mehmet Ali Tuğtan (der.), *Kore Savaşı: Uzak Savaşın Askerleri*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2013): 70 – 72; Mesut Uyar ve Serhat Güvenç, “One Battle, Two Accounts: The Turkish Brigade at Kunu-ri in November 1950,” *The Journal of Military History*, 80/4, (Ekim 2016): 1134 – 1136.

<sup>61</sup> Bkz. Erol Mütercimler, *Satılık Ada: Kıbrıs*, 5. Basım, (İstanbul: Alfa, 2007): 699 – 718.

<sup>62</sup> Sever, *20 Temmuz 1974 Kıbrıs...*, 223.

yansıtma işlevini ne denli karşılayacağı şüphelidir. Öte yandan ceridelerin bölük pörçük de olsa yayınlarda kullanıldığına rastlanmıştır.<sup>63</sup>

Büyük anlatı eksikliğinin bir sonucu da aynı olayın çok çelişkili aktarımlarına rastlanmasıdır. Örneğin 61. Piyade Alayı, Deniz Piyade Alayı ve 3. Komando Taburu’nun katıldığı Lapta-Karava Taarruzu konusunda başarının hangi birliğe ait olduğu olayı aktarının kim olduğuna göre değişmektedir. 61. Piyade Alayı’nın bağlı bulunduğu 28. Piyade Tümenin komutanı Fazıl Polat’a göre bu taarruzun yükünü emrindeki alay taşımıştır. Diğer birlikler bekleneni verememiştir.<sup>64</sup> Deniz Piyade Alayı Komutanı Neş’et İkiz ise bambaşka bir anlatı aktarmaktadır. Ona göre batıdan gelen komando taburu görevini örnek bir şekilde tamamlarken, 61. Piyade Alayı biraz yavaş kalmıştır. Kendisi Polat’a bu durumu telefonla iletmıştır.<sup>65</sup> Muzaffer Sever ise 3. Komando Taburu dışındaki birliklerin belirlenen hedefleri zamanında ele geçirememeleri nedeniyle bu komando taburunun yanlarından ateş yediği yorumunu yapmaktadır.<sup>66</sup>

Harekât için asıl birliklerden alınıp muharebeye katılacak tümenlerin emrine verilen birliklerin yakın zamana dek adı anılmazdı. 39. Piyade Tümeni emrine verilen 5. Zırhlı Tugay başlısı 51. ve 52. Mekanize Piyade Taburları ile 28. Piyade Tümeni emrine verilen Tank Gösteri ve Tatbikat Alayı bu tür örneklerdir. Ankara Etimesgut’tan kaydırılan Tank Gösteri ve Tatbikat Alayı mensuplarının yaptıkları yayınlar sayesinde bu birlik hakkında biraz olsun bilgi sahibi olunmuştur.<sup>67</sup> Ancak 51. ve 52. Mekanize Piyade Taburlarının öyküleri hala anlatılmayı beklemektedir. Aslında Kıbrıs Barış Harekâtı’na katılan birliklerin hangileri olduğunun ancak 2015 yılında yapılan bir yayınlara açıklığa kavuşmuş olması bazı birlikler hakkında suskunluğun çok daha uzun sürdüğünü göstermektedir.<sup>68</sup>

Suskunluk olgusal temelleri tartışmalı bazı “efsanelerin” doğmasına da yol açmıştır. Beşparmak Dağları’nın yüksek tepelerinin birinde kalan M-47 tankı bu efsanelerin en yaygın bilinenlerindedir. 1024 rakımlı tepeye yönelik taarruz sırasında mayına basan bu tank savaş dışı kalmıştır. Tank oldukça dar bir dağ yolunda piyadeler eşliğinde yapılacak bir taarruz için oluşturulan görev kuvvetinin unsuruydu. İki adet M-47 tankı ve 5 adet M-113 Zırhlı Personel Taşıyıcı (ZPT) desteğiyle oldukça elverişsiz bir arazide, askeri mantığı bir hayli tartışmalı bu girişim dar dağ yolunda bir M-47 ile M-113’ün vurulması, bir M-47 ile M-113’ün ise Rumlar tarafından sağlam ele geçirilmesiyle sonuçlanmıştır.

Uzun zaman önce bu girişim kendisi de tankçı olan Mahmut Boğuşlu tarafından eleştirilmişti. Harekât sırasında 6. Kolordu Kurmay Başkanı olan Boğuşlu’ya göre bir kural hatası yapılmıştı. Bu taarruzda önde ZPT’ler bulunmalı, tanklar arkalarından gelmeliydi. Bu olaydan tankçıların ders çıkarmaları gerekiyordu.<sup>69</sup> Ancak Kıbrıs Barış Harekâtı’ndan alınan derslere ilişkin bir

<sup>63</sup> İlginç bir örnek Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı S-3 Kur. Bnb. Sedat Metin’in yazdığı şiir kitabıdır. Alayın muharebelerini şiirlerle anlatmayı tercih eden Metin, eserinde KTKA’nın ceridesinden alıntılara da yer vermiştir. Bkz. Sedat Metin, *Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı: Sancak Destanı*, (Ankara: Ajans-Türk A.Ş., 1996).

<sup>64</sup> Yılmaz Polat, *Barış İçin Oradaydılar: Parola – Kıbrıs*, (Ankara: Ulus Dağı Yayınları, 2007): 98 – 99.

<sup>65</sup> İ. Neş’et İkiz, *Bir Ada, Bir Dava, Bir Savaş: Kıbrıs Barış Harekâtı*, (İstanbul: Alfa 2007): 214 – 215.

<sup>66</sup> Sever, *20 Temmuz 1974 Kıbrıs...*, 164 – 165.

<sup>67</sup> Bkz. Ahmet Demir, “Yine Bir Ağustos Günüyüdü, Kıbrıs’ta...” *Bütün Dünya*, (Ağustos 2004): 31-34; İzzettin Çopur, *1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve Anılar*, (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2014).

<sup>68</sup> M. Şükrü Tandoğan, *Kıbrıs Barış Harekâtı: Birlikler ve Muharebeleri*, (Ankara: Türkiye Muharip Gaziler Derneği, 2015).

<sup>69</sup> Mahmut Boğuşlu, *1960-1978 Olayları: Anılar Yorumlar*, (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 1995): 110.



resmi yayında bu olaya yer verilmemiştir.<sup>70</sup> Tankın bu yüksek tepedeki varlığı hem bir efsanenin doğmasına hem de bu tankın bir ziyaret mekânına dönüşmesine neden olmuştur. Tanka ilişkin efsanenin kaynağına ulaşmak mümkün olmadıysa da 1990’da yayınlanan bir kitapta “Abide Tank” olarak ayrı bir bölümde ele alındığı görülmüştür. Mehmet Arslan’ın *Tercüman* ve *Zaman* gazetelerinde yayınlanan yazı dizilerinden derlenen kitapta daha çok Kıbrıs Barış Harekâtı’nın manevi ve mistik yönleri ele alınmıştır.<sup>71</sup> Dolayısıyla Kornos Tepe’de mayına basan M-47’nin efsaneye dönüşmesinde, harekâtı manevi unsurlarla açıklama çabalarının önemli rol oynadığını düşünmek yanlış olmaz.

Görece yakın zamanda en dikkat çekici büyük anlatı oluşturma denemesi Turgut Özakman’dan gelmiştir. Özakman’ın yüzlerce baskıya ulaşan *Diriliş: Şu Çılgın Türkler* romanının devamı niteliğinde *Çılgın Türkler Kıbrıs* adlı eseri aynı başarıyı gösterememiştir.<sup>72</sup> Bu devam niteliği dahi aslında Kıbrıs Barış Harekâtı’nı Türk Kurtuluş Savaşı büyük anlatısına eklemeye çabası olarak dahi görülebilir. Bu bağlantı giderek sık ve vurgulu biçimde dile getirilmektedir. Ancak Özakman’ın kitabı çok sayıda olgu hatası içermektedir. Ortaya yeni bir anlatı koymaktan ziyade daha önce yapılmış yayınları tekrarlayan bir derlemedir. Bu açıdan Kıbrıs Barış Harekâtı’nın büyük anlatı eksikliğini doldurmaya yetmemiştir.

Bu yönde çabaların en yakın tarihli örneği Hasan Kundakçı’nın *Kıbrıs’ta Barış İçin Savaş: 20 Temmuz 1974* adlı kitabıdır. Oldukça uzun ve bilgi yüklü kitapta Türk-Yunan ilişkilerinin tarihsel arka planından yola çıkılıp Barış Harekâtı ikincil kaynaklar üzerinden ele alınmaktadır. Ana fikri Türklerin ve Rumların bir arada yaşamayacaklarıdır. Mevcut durum en iyi çözümdür. “Kurtuluş Savaşı” ile süreklilik vurgusu bu kitapta da göze çarpmaktadır.<sup>73</sup>

Sonuç olarak mevcut yazın, geçmişe göre çok daha çeşitli, çok sesli ve samimi anlatılarla zenginleşmiştir. Harekât hakkında konuşmak, yazmak konusunda gazilerin eskiye göre çok daha istekli oldukları gözlemlenmektedir. Ancak geçmiş uzun “suskunluk” dönemleri, anlatılanlara uygulanan öz sansür ve nihayet harekâtın askeri ve siyasi hedeflerinin ne olduğunu hala tam anlayamaması, bir büyük anlatının ortaya çıkmasını zorlaştırmaktadır. Bir diğer zorluk da harekâtın, güncel iç ve dış siyasi ihtiyaçlar çerçevesinde sürekli revize anlatılara tabi tutulmasıdır. Başlangıçta sadece Kıbrıs Türklerinin güvenliği için adaya müdahalenin temel gerekçesiydi. Bu açıdan 1990’lı yıllarda örneklerine sıkça rastlanacak “insani müdahale” uygulaması gibi ele alınıyor ve aktarılıyordu. Ancak özellikle Annan Planı sonrasında adanın Türkiye için jeostratejik önemi, Kıbrıslı Türklerin güvenliğinin önüne geçti. Hele 2019’da Doğu Akdeniz’deki doğal kaynaklar üzerine başlayan tartışma sonrasında, Kıbrıs gerektiğinde Kıbrıslı Türklerle rağmen taviz verilmemesi gereken bir konuya dönüştü. Zaten yeterince olgunlaşmamış bir anlatı, hızlı jeopolitik gelişmelere ayak uydurma zorunluluğu nedeniyle yeniden üretilemiyor, pekişemiyor. Sonuç olarak 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı 50’nci yıldönümünün eşliğinde hala bir büyük anlatıdan yoksun kalmaya devam ediyor.

<sup>70</sup> Nihat Okçay, *Geçmişten Geleceğe Kıbrıs: Askeri ve Siyasi Gelişmeler, Anılar ve Sınır Olayları*, (Ankara: K.K. Eğitim ve Doktrin Komutanlığı Alınan Dersler Merkezi, 2000).

<sup>71</sup> Mehmet Arslan, *Kıbrıs Harekâtının Perden Arkası*, (İstanbul: Akabe Yayınları, 1990): 33 – 34.

<sup>72</sup> Turgut Özakman, *Çılgın Türkler Kıbrıs*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2012).

<sup>73</sup> Hasan Kundakçı, *Kıbrıs’ta Barış İçin Savaş*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2020).

## KAYNAKÇA

- Akay, İrfan, *Kıbrıs Barış Harekâtı Anıları*, İstanbul: Efe Akademi Yayınevi, 2021.
- Alkoç, Ayhan, “Kıbrıs Harekâtı’nın Sessiz Kahramanları,” *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, 80/487, (Ekim 1974): 14-19.
- Andrews, Maggie, Bagot-Jewitt, Charlie and Hunt, Nigel, “Introduction: National memory and war”, *Journal of War and Culture Studies*, 4/3, (2011): 283-288.
- Arslan, Kahraman, *Bir Kıbrıs Gazisinin Sıradışı Anıları*, Ankara: Minel Yayın, 2019.
- Arslan, Mehmet, *Kıbrıs Harekâtının Perden Arkası*, İstanbul: Akabe Yayınları, 1990
- Artuç, İbrahim, *Kıbrıs’ta Savaş ve Barış*, İstanbul: Kastaş Yayınları, 1989.
- Atun, Ali Fikret, *İkinci Kıbrıs Seferi: 20 Temmuz 1974*, İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi, 1999.
- Bakkalbaşıoğlu, Özhan, *Kıbrıs Barış Harekâtı: TCG Kocatepe Nasıl Battı? (Bir Akıl Tutulması)*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2020.
- Başel, Mustafa, *3’ncü Komando Bölük Kıbrıs’ta: ‘Beni Bırakma Komutanım’*, İstanbul: Kastaş Yayınları, 2016.
- “Biden Holds Up Export License for CH-53Es for Turkey,” *Defense Daily*, 208/32 (16 Kasım 2000).
- Birand, Mehmet Ali, *30 Sıcak Gün*, İstanbul: Milliyet, Eylül 1975.
- Birand, Mehmet Ali, *Diyet: Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Uluslararası Pazarlıklar (1974-1980)*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1978.
- Boğuşlu, Mahmut, *1960-1978 Olayları: Anılar Yorumlar*, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 1995.
- Bölükbaşı, Süha, *Barışçı Çözümsüzlük*, Ankara: İmge Yayınları, 2001.
- Çakıt, Necabettin, “Kıbrıs Barış Savaşı (Çıkarma ve İndirme),” *Türk Muharıpler Dergisi*, 38/4 (Ekim, Kasım, Aralık 1974): 29-34.
- Çakıt, Necabettin, “Kıbrıs Barış Savaşı Hakkında bir Açıklama,” *Türk Muharıpler Dergisi*, 29/1, (Ocak, Şubat, Mart 1975): 13.
- Çilingir, Attila, *Girne’den Doğan Güneş*, İstanbul: Sektör Yayıncılık, 1997.
- Atilla Çilingir, *Unutanlar, Unutturulanlar ya da Hatırlayamadıklarımız*, Ankara: Otopsi, 2004.
- Çopur, İzzettin, *1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve Anılar*, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2014.
- Çölaşan, Emin, *Unutulmayan Söyleşiler: Tarihe Düşülen Notlar*, İstanbul: Doğan Kitap, 2006,
- Demirel, Bedrettin, “Bir Savaş Hatırası,” *Kara Kuvvetleri Dergisi*, 44 (Aralık 1974): 25-31.
- Erdem, Turan, *Kıbrıs Barış Harekâtında 3ncü Paraşüt Taburu*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüdler Başkanlığı, 1999.
- Evcil, Cumhur, *Yavru Vatan Kıbrıs’ta Zaferin Hikayesi*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüdler Başkanlığı, 1999.

- Eruç, Cemal, *Ceride: Bir Komando Tabur Komutanının Kıbrıs Barış Harekâtı’nda 301 Günlük Gayrresmî Harp Ceridesi*, İstanbul: Cinius, 2014
- Flanagan Jr., E. M., *Airborne: A Combat History of American Airborne Forces*, New York: Ballantine Books, 2002,
- Gökhan, Mehmet Remzi, *Kıbrıs Barış Harekâtı’nda İlginç Olaylar*, Ankara: Yeni Avrasya Yayınları, 2004.
- Günsev, Mesut, “Barış Harekâtının 24 İsimli Kahramanı,” *Yıllarboyu Tarih*, (Temmuz 1980): 4-8.
- Günsev, Mesut, *20 Temmuz 1974: Şafak Vakti Kıbrıs’ta*, İstanbul: Kastaş Yayınları, 1996.
- Gürçan, Ali İhsan, *Kıbrıs Barış Harekâtı ve Ötesi*, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2013.
- Gürpınar, Vecdet Ertek, *Genç bir Asker, Kıbrıs ve Barış Harekâtı*, İstanbul: Kastaş Yayınları, 2015.
- İkiz, İ. Neş’et, *Bir Ada, Bir Dava, Bir Savaş: Kıbrıs Barış Harekâtı*, İstanbul: Alfa 2007.
- Kadercan, Tekin, *610 Gerçek Gün*, İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1978.
- “Kayacan, Kocatepe’nin Batırılmasının Hesabını Vermelidir,” *Son Havadis*, (23 Kasım 1974).
- Keser, Ulvi, *Ben de Oradaydım: Kıbrıs’tan Gazî Anıları*, 2. Cilt, İstanbul: Hiper Yayın, 2021.
- Kolat, Enes, *Kıbrıs 1974: Askerlerin Türküsü*, İstanbul: Arı Matbaası, 2021.
- Kilercioğlu, Orhan Safa, *Unutulan Bedel: Kıbrıs Türküniün Acı ve Cesaret Dolu Yılları*, İstanbul: Fark Yayınları, 2007.
- Mazza, Ugo, “Cyprus: Operation Attila,” *Arms and Weapons*, 3/14, (Eylül 1974): 28-34.
- Kundakçı, Hasan, *Kıbrıs’ta Barış İçin Savaş*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2020.
- Metin, Sedat, *Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı: Sancak Destanı*, Ankara: Ajans-Türk A.Ş., 1996.
- Mütercimler, Erol, *Kıbrıs Barış Harekâtının Bilinmeyen Yönleri*, İstanbul: Yaprak Yayınları, 1990,
- Mütercimler, Erol, *Satılık Ada: Kıbrıs*, 5. Basım, İstanbul: Alfa, 2007.
- Okçay, Nihat, *Geçmişten Geleceğe Kıbrıs: Askeri ve Siyasi Gelişmeler, Anılar ve Sınır Olayları*, Ankara: K.K. Eğitim ve Doktrin Komutanlığı Alınan Dersler Merkezi, 2000.
- Öymen, Altan, “Ecevit Kıbrıs’ı Anlatıyor,” *Cumhuriyet*, (21 Temmuz 1975).
- Özakman, Turgut, *Çılgın Türkler Kıbrıs*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2012.
- “Özal Hükümeti Ecevit’in Kıbrıs Konuşmaları Kitabını Yasakladı,” *Cumhuriyet* (10 Mayıs 1986).
- Polat, Yılmaz, *Ateş Altında Kıbrıs*, Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 1998.
- Polat, Yılmaz, *Barış İçin Oradaydılar: Parola – Kıbrıs*, Ankara: Ulus Dağı Yayınları, 2007.
- Sadrzam, Halil, *Birinci Harekât: Temmuz 1974*, Lefkoşa: Söylem Yayınları, 2013; *İkinci Harekât ve Sonrası: Ağustos 1974*, Söylem Yayınevi, Lefkoşa, 2014.
- Sever, Muzaffer, *20 Temmuz 1974 Kıbrıs: Bitmeyen Gece*, İstanbul: Kastaş Yayınları, 2010.
- Sheenan, Matt and Neimand, Annie, “Science of Story Building: Master and Counter Narratives,” *Science of Story Building* (10 Mayıs 2018), <https://medium.com/science-of-story->

[building/science-of-story-building-master-counter-narratives-1992bec6b8f](#) (erişim 19.03.2022).

Süsoy, Yener, "İngilizleri Ecevit Kurtardı," *Milliyet*, (7 Haziran 1987).

Süsoy, Yener, "Bayrama Gider Gibiydik," *Milliyet* (27 Temmuz 1986).

Tandoğan, M. Şükrü, *Kıbrıs Barış Harekâtı: Birlikler ve Muharebeleri*, Ankara: Türkiye Muharip Gaziler Derneği, 2015.

Tuşalp, Erbil, "Org. Demirel'in Anıları: Kıbrıs'a Nasıl Çıktık?" *Cumhuriyet*, (17-27 Temmuz 1989).

Tutel, Eser, "20 Temmuz'da, Şafak vakti Kıbrıs'ta," *Yıllarboyu Tarih* (Temmuz 1979): 5-12 ve 74.

Üstügen, Haluk, *1'inci Komando Taburu Kıbrıs'ta: Beşparmak Dağlarında Yarma Harekâtı*, İstanbul: Kastaş Yayınları, 2014.

Werstch, James V., *Voices of Collective Remembering*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Yamak, Kemal, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, İstanbul: Doğan Kitap, 2005.

Uyar, Mesut, "Bir Muharebe, İki Görüş: Kunu-ri Muharebesi Kaynaklarına Eleştirel Bir Bakış," içinde Mehmet Ali Tuğtan (der.), *Kore Savaşı: Uzak Savaşın Askerleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2013, 69-80.

Uyar, Mesut ve Güvenç, Serhat, "One Battle, Two Accounts: The Turkish Brigade at Kunu-ri in November 1950," *The Journal of Military History*, 80/4, (Ekim 2016): 1117-1147.



## Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs Türk Taarruzu ve 24 Mayıs Ateşkesi

### May 19 Turkish Offensive and May 24 Ceasefire on Çanakkale Front

<https://doi.org/10.52792/tws.1089109>

Aslıhan KERVAN 

#### Araştırma Makalesi

<sup>1</sup> Çanakkale Savaşları  
Gelibolu Tarihi Alan  
Başkanlığı



[ORCID: 0000-0002-5344-5797](https://orcid.org/0000-0002-5344-5797)

#### Sorumlu yazar/Corresponding author:

Aslıhan KERVAN

#### E-posta/E-mail:

aslihan\_apa@hotmail.com

#### Geliş tarihi/Received:

16 Mart 2022

#### Revizyon talebi/Revision

#### Requested:

11 Nisan 2022

#### Son revizyon /Last revision:

23 Nisan 2022

#### Kabul tarihi/Accepted:

26 Nisan 2022

#### Atıf/Citation:

Kervan, Aslıhan. "Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs Türk Taarruzu ve 24 Mayıs Ateşkesi". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 3, no. 1 (2022): 32-50.

#### Özet

Çanakkale Kara Harekâtı, 25 Nisan 1915 tarihinde Müttefik Kuvvetlerin Gelibolu Yarımadası'nda Seddülbahir ve Arıburnu Kıyılarına asker çıkarmasıyla başlamıştır. Yarımadanın en güneyindeki Seddülbahir mıntıkası ana çıkarma alanı olup buradaki harekât 8'inci İngiliz Kolordusu tarafından gerçekleştirilmiştir. Tali bir çıkarma alanı olan Arıburnu çıkarması Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu (ANZAC) tarafından yapılmıştır. Arıburnu kıyılarına yapılan bu çıkarma 27'nci ve 57'nci Türk Alay'ları tarafından karşılanmıştır. Zorlu coğrafyanın hâkim yükseltilerine yerleşen Türk kuvvetleri Anzak Kolordusunu denize sürmek için 27 Nisan ve 1 Mayıs 1915 tarihlerinde tüm cephe hattı boyunca taarruzda bulunmuş fakat amaçlarına ulaşamamışlardır. 19 Mayıs Türk Taarruzu, kıyıda çıkarma yaptıkları dar bir alana kısırlanmış Anzak Kolordusunu denize dökmek için gerçekleştirilen son taarruzdur. Taarruz sonrası insansız bölgede kalan Türk yaralı ve şehitlerinin toplanamaması her iki tarafı da sıhhi ve vicdani sebeplerle rahatsız etmiştir. Hatlar arasında kalanların toplanabilmesi için yapılan görüşmeler neticesinde 24 Mayıs 1915 tarihinde Çanakkale Cephesi'nin tek resmi ateşkes anlaşması yapılmıştır. Bu çalışmada Kuzey Grup Komutanlığı'nın mevcudunun ¼'ini kaybettiği 19 Mayıs Türk Taarruzu, ateşkesine giden süreç ve 24 Mayıs Ateşkesi Türk, İngiliz ve Avustralya kaynakları ışığında incelenmeye çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Çanakkale Cephesi, Kuzey Grup Komutanlığı, Arıburnu Muharebeleri, 19 Mayıs Türk Taarruzu, 24 Mayıs Ateşkesi

#### Abstract

The Çanakkale Land Operation started with the Allied Forces landing on the Seddel-bahr and Ari Burnu Coasts on the Gallipoli Peninsula on April 25, 1915. Seddel-bahr area at the far end of the peninsula was the main landing area and was carried out by the 8th British Corps. The Ari Burnu landing, a secondary landing site, was carried out by the Australian and New Zealand Corps (ANZAC). This landing on the shores of Ari Burnu was met by the 27th and 57th Turkish Regiments. Turkish forces, settled on the dominant heights of the difficult geography, attacked along the entire front line on April 27 and May 1, 1915, to drive the Anzac into the sea, but they could not achieve their goals. The 19 May Turkish Offensive is the last offensive to drive the Anzac, which was trapped in a narrow area where they landed on the shore, into the sea. The inability to gather the Turkish wounded and martyrs who remained in the no-man's land after the offensive disturbed both sides for health and conscientious reasons. As a result of the negotiations held to gather those who were left between the lines, the only official ceasefire agreement of the Gallipoli Front was signed on May 24, 1915. In this study, the 19 May Turkish Offensive, in which the Northern Group Command lost ¼ of its presence, the process leading to the ceasefire and the May 24 Armistice were tried to be examined in the light of Turkish, British, and Australian sources.

**Key Words:** Gallipoli Campaign, Northern Group Command, Anzac, 19 May Turkish Offensive, 24 May Armistice



## GİRİŞ

Çanakkale Cephesi, doğuda Osmanlı ordularınca zorlanan müttefikleri Rusların yardım isteğine cevaben İngiliz ve Fransızlar tarafından açılmıştır. “İstanbul hedef olmak üzere Gelibolu Yarımadası'nın bombardımanı ve alınması”<sup>1</sup> planı üzerine başlayan donanma harekâtı 18 Mart 1915 tarihindeki Boğaz Muharebesi'nde başarısız olmuştur. Donanma harekâtı henüz tamamlanmadan donanmanın kara ordusunca desteklenmesi fikri doğmuştur. Müttefiklerin kara ordusunun komutanı General Ian Hamilton tarafından geliştirilen planla Gelibolu Yarımadası'na asker çıkarılmıştır. Plana göre; asli çıkarma kuvveti, 8'inci İngiliz Kolordusu, Seddülbahir'in beş koyuna çıkmıştı, bu kuvvetler hâkim tepeyi aldıktan sonra kuzeye hareket ederek Arıburnu'na çıkarılan Anzak birlikleri ile birleşip Kilitbahir Platosu'na yönelecek ve Boğazı koruyan istihkâmların arkalarından işgal edilmesi suretiyle kıyı topları susturulmuş olacak ve böylece donanmanın Boğazı geçmesi sağlanacaktı. Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu'nun Z kod harfli Arıburnu Bölgesine yaptığı çıkarma tali bir çıkarmaydı.

Müttefiklerin, 25 Nisan 1915 sabahı başlayan Kara Muharebeleri'nde tayin edilen “ilk gün hedefleri” güneyde Alçıtepe ve Arıburnu bölgesinde Koçaçimentepe idi. Ancak mayıs ayı ortalarına gelindiğinde bu hâkim tepeler, hala uzak birer hedefti. Müttefik Kuvvetlerin kısa sürede biteceğini düşündüğü harekât, inatçı Türk kuvvetlerince karşılanmıştı. Müttefikler, Seddülbahir bölgesinde İngiliz ve Fransızlar, Arıburnu bölgesinde Anzaklar olmak üzere iki farklı muharebe sahasında mücadele etmekteydi ve her iki cephede de bir açmaza girmişlerdi. Tüm planlarını *kısa sürede zafere* ulaşacaklarına inanarak<sup>2</sup> yaptıklarından yıpratıcı ve durağan mevzi muharebesine dönen çatışmalar Müttefikler devletleri, buraya önemli ölçüde kaynak ayırmak konusunda zorlamaya başlamıştı. Müttefik Kuvvetler Komutanı General Hamilton, mayıs ayı başında anavatanından “elindeki cephane sayısını harcama hesaplarını yapması ve cephane ikmalinin güçlüğü” konusunda uyarıcı bir telgraf alınca gelecek kaygısıyla yüz yüze gelmişti.<sup>3</sup> Donanmanın Boğazı zorlamasına yardım etmek için kıyılara çıkarılan ve Türk istihkâmlarını geriden işgal etmesi planlanan ordu henüz boğazın sularını görememişti. Churchill, de Robeck ve Fisher arasında ise “donanmanın Boğaz'a tekrar saldırması” tartışılmaktaydı.<sup>4</sup> Planlananın ve sanılanın aksine Çanakkale Harekâtı'nın kısa zamanda ulaşılacak bir zaferle sonuçlanmayacağı anlaşılmaya başlanmıştı.

Akdeniz Seferi Kuvvetleri kıyılarda sıkışıp kalmıştı. Balkanlar çıkarma yapıldıktan sonra beklenen tepkiyi göstermemişti, Bulgaristan ve İtalya ilgisizliğe devam ederken Ruslar da Karadeniz'de Türklere karşı harekâta bulunmamıştı. Boğaza girmeyi başaran Müttefik denizaltılar, Marmara Denizi'ndeki Türk sevkiyatını kesintiye uğratmayı başarsalar da tamamıyla

<sup>1</sup> Dardanelles Commission, *First Report: Presented to Parliament by Command of His Majesty*, (London: Published By His Majesty's Stationary Office, 1917): 21.

<sup>2</sup> Harekât, donanmanın kısa sürede İstanbul'a ulaşacağı üzerine planlanmış, buraya gönderilecek kuvvetlerin kısa sürede zafere kavuşacağı düşünülerek dikkatli planlamalar yapılmamıştı. Lord Kitchener'in, Ordu Levazım Dairesi Başkanı'nın, Çanakkale'ye yola çıkarılan 29'uncu İngiliz Tümeni'nin insan, hayvan ve malzeme konusunda ikmal sorunlarının nasıl çözüleceği sorusuna cevabı “Başarılı olurlarsa (ihtiyaçları olmaz) istemeyeceklerdir, başarısız olurlarsa sahip olamazlar.” idi (If they are successful, they won't want it. If they fail, they shan't have it.). Bkz: Sir George MacMunn, *Behind The Scenes In Many Wars*, (London: John Murray, 1930): 124 – 125.

<sup>3</sup> Ian Hamilton, *Gallipoli Diary Vol I* (London: Edward Arnold, 1920): 197.

<sup>4</sup> Martin Gilbert, *Churchill*, çev. Süha Sertabiboğlu, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013): 366 – 368.

engelleyememişlerdi. Hamilton, muharebelerin daha ilk ayında umutsuz bir durumdaydı ve tüm harekâtı şöyle eleştirmekteydi;

Boğaz'ı önce Donanma zorlayacaktı, biz seyredecektik; sonra Donanma ve Ordu yan yana hareket edecekti; bugün ise açılan yeni sayfada orijinal plan Lord Kitchener'in bana sunduğundan çok farklı hale geldi ve istediğim her takviye ile Lord Kitchener'i çok zor durumda bırakıyorum.<sup>5</sup>

Muharebelerin ilk ayında cephede oluşan bu çıkmazı aşmak için farklı planlar doğmaya başlamıştı. Anzak Komutanı Korgeneral Birdwood, düğümü çözecek harekâtın Anzak cephe hattının solundan yapılmasını önermişti.<sup>6</sup> Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı da Gelibolu Harekâtı'nın başlamasıyla özellikle Balkan devletlerinden umulan ve fakat henüz gerçekleşmeyen beklentileri dile getirerek anavatandan takviye kuvvet istemekteydi. General Hamilton, 17 Mayıs'ta İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener'e Çanakkale'deki düğümü çözmek için iki seçenek önermekteydi; Ruslar Boğaz'a bir çıkarma yapar ya da Yunanistan veya Bulgaristan Türklere karşı savaşa girerse bir kolordu takviye kuvvete ihtiyaç vardı. Eğer diğer devletlerden beklenen gerçekleşmezse var olan durumun değişmesi için kendisine iki kolordu kadar daha kuvvet gönderilip gönderilemeyeceğini sormuştu.<sup>7</sup> Savaş Bakanı cevabında yarımada'daki ordunun başarısızlığı durumunda iki muharebe sahasını<sup>8</sup> desteklemenin zorluğuna dikkat çekip, İngiliz hükümetinin yarımadayı tahliye etmekle ilgili bir karar verebileceğini dile getirmişti.<sup>9</sup>

Anzaklar, Arıburnu'nda güneyden kuzeye Keltepe, Kanlısirt, Quinn Mevziisi, Pope Tepesi, Yüksesirt, Cesarettepe, Serçe Tepe, Balıkçı Damları hattında, küçük dere yataklarının oluşturduğu vadiler ve sırtlarla bölünmüş arızalı bir arazide tutunmaya çalışıyorlardı. Bu mevzilerdeki siper hatları henüz birleştirilmemişti ve bunlar ancak yan ateşlerle korunmaktaydı.<sup>10</sup> Donanma toplarının koruması altında, deniz kıyısında yerleştikleri alan oldukça dardı ve denize sürülmemek için - Hamilton'un emriyle- *kazarak* mevziilerini güçlendirmişlerdi.<sup>11</sup> Mühimmattan temiz suya, tüm sevkiyat, kıyıdaki iskelelerden; tüfek, makineli tüfek ve topçu atışlarına açık dar alanda gerçekleştirilmekteydi. Bu dar arazide tutunmaya çalışan Anzak birlikleri, Türk tarafının 27 Nisan ve 1 Mayıs'ta tüm cephe hattında gerçekleştirdikleri taarruzlara direnmeyi başarmışlardı. Karakter olarak daha sonra gerçekleştirilecek olan 19 Mayıs Taarruzuna benzeyen bu taarruzlarda da amaç, cephe hattı boyunca bir hücumla, düşmanı kıyıbaşında sıkıştığı kara parçasında tutunduğu yerden sökmek ve gerisindeki denize kadar sürmektir. Çıkarmanın ilk haftasında, 1 Mayıs'taki taarruz

<sup>5</sup> Ian Hamilton, age, 230.

<sup>6</sup> Lord Birdwood, *Khaki and Gonn*, (Great Britain: Ward, Lock & Co Limited, 1942): 268

<sup>7</sup> Ian Hamilton, age, 232. General Hamilton'ın yayınlanan günlüğünün 11-22 Mayıs 1915 tarihleri arasındaki bölümünü, aslında Lord Kitchener'e de gönderdiği planının özeti olan "two corps or an ally", *iki kolordu veya bir müttefik* başlığı altında vermiştir. Ayrıca bkz; Br-General C. F. Aspinall-Oglander, *Military Operations Gallipoli Volume II*, (London: William Heinemann, 1932): 6.

<sup>8</sup> Batı Cephesi ve Gelibolu Cephesi.

<sup>9</sup> C. F. Aspinall-Oglander, age, 7.

<sup>10</sup> Benzer şekilde aynı dönemde Türk tarafının da hala siper tahkimatıyla uğraşmakta olduğu görülmüştür. Bkz: *Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs Türk Taarruzu Cilt 1*, (Ankara: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, 2020): 19 – 23.

<sup>11</sup> Bununla ilgili Şubat 1919'da yarımadayı ziyaret eden Avustralya Tarih Heyeti'ne mihmandarlık yapan Zeki (Soydemir) Bey'in, Charles Bean'e "O kadar çok toprak çıkarıyorlardı ki; Avustralyalıların İstanbul'a kazarak ulaşmaya çalıştıklarını düşündüm"<sup>11</sup>. demesine neden olmuşlardı. Bakınız; C. E. W. Bean, *Gallipoli Mission*, (Canberra: Australian War Memorial, 1952): 182.

neredeyse tüm gün ve tüm gece sürmesine ve bazı noktalarda başarılı olmasına rağmen amaca ulaşamamış, düşman kuvvetleri siperlerinden sökülememişti.

Türk tarafı Arıburnu bölgesindeki çıkarmaları 27'nci Alay ve hemen arkasından 19'uncu Tümen'e bağlı 57'nci Alay karşılamış, hâkim tepelerin Anzak kuvvetlerince işgaline engel olmuştu. 25 Nisan'dan itibaren muharebelerde verilen zayıat sayısı 20.000'i bulmuştu.<sup>12</sup> Mayıs ortasına gelindiğinde bölgedeki Türk birlikleri 19'uncu Tümen, 27, 33, 64 ve 125'inci Alaylar, 20'nci Alay'ın 3'üncü Taburu ve 5'inci Tümen idi.<sup>13</sup> Kara muharebelerinin ilk günlerinden itibaren cephe de çarpışmakta olan 27, 33 ve 64'üncü Alaylar 12 Mayıs'ta 1000'er ikmal eriyle takviye edilmişti.<sup>14</sup> 16'ncı Tümen, cepheye alındıktan sonra birliklerin ikmal ve düzenlenmesi sağlanmıştı. Mayıs ayı ortasında, 17 Mayıs'ta, cephe hattı sağ kanat müfrezesi (19'uncu Tümen), merkez müfrezesi (5'inci Tümen) ve sol kanat müfrezesi (16'ncı Tümen) olmak üzere üçe ayrılmıştı.<sup>15</sup>

Harbiye Nazırı Enver Paşa, 11 Mayıs'ta muharebe sahasına gelmişti. Enver Paşa, yarımada da tüm muharebe sahalarını teftiş etmiş, Çanakkale'ye geçerek Müstahkem Mevkii Komutanlığını da ziyaret etmişti.<sup>16</sup> 11 Mayıs'taki cephe ziyaretinden sonra 5'inci Ordu Komutanı Liman von Sanders'e gönderdiği 13 Mayıs tarihli emrinde geçen, "Kuzeydeki muharebe durumu son döneminde görünüyor. Bu durumun uzun süre devamı mümkün değildir. 2'nci Tümen gelince ve yakın mesafeden topçu ile iyi hazırlanırsa Tanrı'nın izni ile kesin sonuç sağlanır." şeklindeki ifade Türk 5'inci Ordu Karargâhının tüm cephe hattı boyunca düşmanı denize dökmek için bir taarruz kararı vermesinde etken olmuştur.<sup>17</sup> 12 Mayıs'ta İstanbul'dan yola çıkıp 14 Mayıs'ta yarımada ya ulaşan ve Sarafım Çiftliği'nde Ordu emrinde bekleyen 2'nci Tümen de 19 Mayıs Taarruzu için Kuzey Grup Komutanlığı emrine verilmişti.

Avustralya Tarih Heyeti'nin 1919 yılı Şubat ayında yarımada ya ziyareti esnasında, heyetin yazılı sorularını yanıtlayan Kazım (İnanç) Paşa<sup>18</sup>, 19 Mayıs Taarruzuyla ilgili soruya verdiği aşağıdaki cevapla Türk Karargâhının iki cephe de muharebe etmekten kurtulmak amacıyla olduğunu açıklamıştır:

Arıburnu'ndaki durum tarihte benzeri olmayan bir durumdu. Karşılıklı siperler birbirine çok yakındı, Avustralya ve Yeni Zelanda Kolorduları hattı da denize çok yakındı. Bu yüzden Türklerin onlardan önce ilk adımı atıp taarruza geçmesi daha iyi olacaktı. Eğer bu taarruz başarılı olursa 4-5 kadar tümen boşa çıkar ve Seddülbahir'le uğraşmaya müsait hale gelebilirdi. Siperlerin yakınlığı bir sürpriz taarruz yapmak açısından avantajlıydı.<sup>19</sup>

Türk 5'inci Ordu Karargâhının 19 Mayıs Taarruzu için daha önce iki defa -27 Nisan ve 1 Mayıs tarihlerinde- başarısız olmuş bu planı uygulamasının nedenlerinden bir diğeri de müttefiklerin Arıburnu'ndan Seddülbahir Cephesi'ne kuvvet kaydırması sonucu Arıburnu'nda Anzak kuvvetlerine karşı sayı üstünlüğü avantajını kullanmak istemeleriydi. 19'uncu Tümen Komutanı

<sup>12</sup> *Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu*, Cilt 1, s. 33.

<sup>13</sup> Age, 265.

<sup>14</sup> Age, 71 – 74.

<sup>15</sup> Age, 266.

<sup>16</sup> *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt II. Kitap, (Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, 2012): 116 – 117.

<sup>17</sup> Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi V. Cilt II. Kitap, 117. Ayrıca bkz; Fahrettin Altay Paşa'nın Çanakkale Hatıraları, *Çanakkale Hatıraları 2.Cilt*, Yay. Haz. Metin Martı (İstanbul: Arma Yayınları, 2002), 23.

<sup>18</sup> Muharebeler esnasında 5'inci Ordu Kurmay Başkanı.

<sup>19</sup> C. Bean, age, 357.



Yarbay Mustafa Kemal Bey de 11 Mayıs tarihinde Kuzey Grup Komutanlığı'na "Arıburnu'ndaki düşmanı bir an önce denize dökmek lazımdır. Bunun için; Arıburnu kuvvetlerini ağır topçu ile ve bir tümen taze kuvvetle takviye etmek îcab eder. Boğaz'ın emniyetle muhafazasından emin olmak için düşmanın celp edebileceği tahmin edilen yardım kuvvetine karşılık Kabatepe bölgesinde kuvvetli ordu ve genel ihtiyat bulundurmak gereklidir." demektedir.<sup>20</sup>

## 19 MAYIS TÜRK TAARRUZU

16 Mayıs'ta Anzak Karargâhı, Türk hatlarında 19, 16 ve 5'inci Tümenlerle 33'üncü Alay'ın varlığından haberdardı. Korgeneral Birdwood'un istihbarat subayı Binbaşı Villiers-Stuart'ın bir top mermisi patlamasında ölmeden önce günlüğüne girdiği son bilgiye göre; Türk hatlarında 15-20.000 kadar asker vardı.<sup>21</sup>

Aslında İstanbul'dan gelen taze kuvvet 2'nci Tümen'in de katılımıyla Kuzey Grubu Komutanlığının mevcudu Anzak kaynaklarına göre 42.000<sup>22</sup>e Türk tarafına göre 50.000<sup>23</sup>e yükselmışti ki; böylece Türk tarafının mevcudu Anzakların mevcudunun iki katını geçmişti. Her iki taraf da iki farklı muharebe sahasında çarpışmanın zorluğuyla mücadele ederken, Türk tarafı bunlardan birini kapatabilmek için, 19 Mayıs'ta Arıburnu'nda Anzakları denize dökmek amacıyla tüm cephe hattında aynı anda başlayacak genel bir taarruza hazırlanmaktaydı. Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa tarafından gizli ibaresiyle tümenlere gönderilen taarruz emrinde muharebelerin birinci döneminin bittiği, "sahilin dik ve daracık bir kısmında donanmasının korumasında sıkışık kalmış" düşmanı tamamen denize atmak için muharebelerin ikinci dönemine hazırlandığı vurgulanmaktaydı.<sup>24</sup> Taarruz, 19 Mayıs sabaha karşı 3.30'da başlayacak, kuzeyden güneye 19'uncu, 5'inci, 2'nci ve 16'ncı Tümenlerle en güney uçta 77'nci Alay aynı anda hücumla kalkacaktı.<sup>25</sup> Anzak Kolordusu'nun Arıburnu çıkarmasından itibaren Türk cephe hattının sol kanadında, Kanlısirt bölgesinde, muharebe hattında olan 27'nci Alay, kolordu ihtiyatı olmak üzere geriye, Çataldere'ye, çekilirken yerini 16'ncı Tümen'e bırakacaktı.<sup>26</sup> 33 ve 125'inci Alaylar da 16'ncı Tümen emrine verilmişti.<sup>27</sup> 2'nci Tümen ise ancak 18 Mayıs akşam saatlerinde muharebe sahasında olacak ve cephe hattına girebilecekti.<sup>28</sup> Tümenler kabaca kuzeyden güneye, taarruz istikâmetleri; Cesarettepe, Merkeztepe, Kırmızısirt ve Kanlısirt olmak üzere düşmanı denize dökmek üzere taarruz edecekti. Taarruz, ağırlık sikleti Merkeztepe ve Kırmızısirt'ta, 5'inci ve 2'nci Tümenlerde olmak üzere yapılacaktı. 2 ve 16'nci Tümenler, muharebeye yeni katılan taze kuvvetlerdi, 19'uncu Tümen muharebelerin başından beri buradaydı ve 5'inci Tümen ise mayıs ayının başında cepheye gelmişti.

<sup>20</sup> Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu, Cilt 1, 32 – 35.

<sup>21</sup> C. Bean, *The Story of Anzac, Vol II* (Queensland: University of Queensland Press, 1981): 136.

<sup>22</sup> C. Bean, *The Story of Anzac, Vol II*, s 135; Lord Birdwood, age, 265.

<sup>23</sup> *Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu, Cilt 1*, s 308.; "43 taburda 42.112 mevcut, toplam 50.000"; Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi, V. Cilt II. Kitap, 128.

<sup>24</sup> *Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu, Cilt 1*, 266

<sup>25</sup> ATASE Arşivi, BDH Kls.5384, Dos.H11, Fih.1-16a; *Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu, Cilt 1*, 292 – 293 .

<sup>26</sup> ATASE Arşivi, BDH Kls.5338, Dos.H6, Fih1-7a. 27'nci Alay, 18 Mayıs günü tekrar 19'uncu Tümen'e katılmıştır. Bkz; *Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu, Cilt 1*, 296.

<sup>27</sup> *Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu, Cilt 1*, 278

<sup>28</sup> Age, 270.

II. Kirte Muharebesi öncesinde Müttefiklerce Seddülbahir'e alınan Anzak birliklerinin Arıburnu'na geri dönmeye başladığı Türk tarafınca 17 Mayıs'ta fark edilmişti ve 19'uncu Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal Bey, Kuzey Grup Komutanlığına, bir an evvel taarruz edilmesini tavsiye etmekteydi.<sup>29</sup> Gerçekten de 16 Mayıs'tan itibaren 1. Hafif Süvari Tugayı, Yeni Zelanda Atlı Piyade Tugayı ve 2. Avustralya Piyade Tugayı Seddülbahir'den geri dönmeye başlamıştı. Bu birliklerin geri gelişiyile Anzakların muharebe gücü -18 Mayıs günü- 12.540'ı tüfekli 17.356 kişi ve 43 topa ulaşmıştı.<sup>30</sup> Anzak Kolordusu cephe hattında kuzeyden güneye şöyle sıralanmıştı; en kuzeyde Yeni Zelanda Atlı Piyade Tugayı, cephelerinin sol merkezinde 4'üncü Avustralya Tugayı ile 1'inci Avustralya Hafif Süvari Tugayı, cephelerinin sağ merkezinde 1'inci Avustralya Tugayı ve en güneyde 3'üncü Avustralya Tugayı.<sup>31</sup>

Türk tarafı taarruzun, baskın şeklinde sessiz-sedasız, süngü hücumuyla başlamasını amaçlamıştı. Askerlerin taarruz öncesi sıcak yemek yemesi sağlanmaya çalışılmış, taarruz öncesinde yeterli cephane, su gibi ihtiyaç malzemelerinin ikmalin yapılması istenmişti. Subaylar özellikle üzerlerinde harita ve resmi evrak taşımaması yönünde uyarılmıştı.<sup>32</sup> Muharebe sahasına yabancı 2'nci Tümen'den taarruz öncesi subay ve askerlerinin araziye tetkik etmesi ve askerlerini dinlendirmesi istenmişti.<sup>33</sup> Subayların apolet ve kılıçlarını almamaları, gerekirse tüfek, bomba ve kasatura ile donanabilecekleri de emirlere eklenmişti. Emirlerde, askerlerin dere yataklarından uzak durup, düzlükte hücum etmeleri de önemle vurgulanmıştı.<sup>34</sup> Düşmanın denize dek sürülmesi amaçlanmış, ilerleyen hatların denize hâkim siperleri tutarak düşmanı telef etmesi emredilmişti. Düşman siperlerine girilinceye değin aydınlatma tabancası kullanılmayacaktı.<sup>35</sup> Taarruz, ele geçirilen düşman mevziileri yoğun ateşle tutularak ilerletilecekti. Emir beklemeden takip ateşiyle mevziiler ele geçirilecek, mitralyözler zapt olunan yeni mevziilere girerek takip ateşine devam edecekti. Cephane ikmali için kumandanların cephaneyi çatışma hattının en yakınına kadar ulaştırılması emredilmişti. Türk kuvvetlerinin düşman siperlerine girmesini takiben topçu birlikleri, düşman hatlarının gerileri ile denize yakın tahkimatı ateş altına alacaktı. Böylece düşmanın takviye alması da engellenmiş olacaktı.<sup>36</sup>

Türk tarafı baskın tarzında bir taarruzla tüm cephe hattında hücum ederek düşmanı gafil avlamayı planlarken bir tesadüf sonucu taarruzun sürpriz faktörü de ortadan kalkmıştı. Canopus'un Boğaz'dan yapılan kruvazör atışlarına vereceği cevabı yönlendirmek üzere Gökçeada'dan havalanan Teğmen Thomson, yarımada üzerinde uçarken, Akbaş Limanı'nda indirilmekte olan kuvvetlerle Türk cephe hattının gerisindeki vadilerde toplanmış birlikleri fark etmişti. 18 Mayıs akşamüstü Anzak Karargâhı, taarruz hazırlığından haberdar edilmiş ve gerekli önlemler alınmaya başlanmıştı.<sup>37</sup>

<sup>29</sup> *Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu*, Cilt 1 271, 276.

<sup>30</sup> C. Bean, *The Story of Anzac*, Vol II, s 139.

<sup>31</sup> C. F. Aspinall-Oglander, age, s 18; C Bean, *The Story Of Anzac*, Vol II, s 148-149.

<sup>32</sup> *Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu*, Cilt 1, s 293, 299-300, 304.

<sup>33</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5292, Dos.H7, Fih.1-28.

<sup>34</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5292, Dos.H7, Fih.1-27a; *Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu*, Cilt 1, s 302-304.

<sup>35</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5292, Dos.H7, Fih.1-28.

<sup>36</sup> *Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu*, Cilt 1, s 305-308.

<sup>37</sup> C. Bean, *The Story of Anzac*, Vol II, s 137-138.

Türk tarafında muharebe hattında, sırasıyla 19'uncu, 5'inci, 2'nci ve 16'ncı Tümenler kuzeyden güneye konuşlanmıştı. Yarbay Mustafa Kemal Bey komutasındaki 19'uncu Tümen Haintepe ile 5'inci Tümen'in taarruz sahası olan Boyun noktası arasındaki araziye taarruz edecekti. 64'üncü Alay Cesarettepe'den Haintepe üzerine; 57'nci Alay 64'üncü Alay'ın solunda Boyun noktası ile Kömürkapı Deresi arasına Kömürkapı Deresi istikametinde taarruza kalkacaktı. 27 ve 72'nci Alaylar genel ihtiyatta tutulmuştu.<sup>38</sup> Yarbay Hasan Basri Bey komutasındaki 5'inci Tümen; 14'üncü Alay'la Merkeztepe'nin kuzeydoğusunda Boyun noktasına, 13'üncü Alay'la Merkeztepe'ye taarruz etmek üzere hazırды, 15'inci Alay Çataldere'de ihtiyattaydı.<sup>39</sup> Muharebe sahasına en son alınan Yarbay Hasan Askeri Bey komutasındaki 2'nci Tümen muharebe hattının merkez solunda, 125 rakımlı Tepe ile Kırmızısırt bölgesinde; 5'inci Alay kuzeyde tümenin sağ kanadında ve 1'inci Alay güneyde tümenin sol kanadında olmak üzere muharebeye katılacaktı, 6'ncı Alay ihtiyatta tutulmuştu.<sup>40</sup> Hattın en güneyindeki Albay Rüştü Bey komutasındaki 16'ncı Tümen Kanlısırt ve güneyinde karşısındaki düşman mevziilerine; 47'nci Alay kuzeyde ve 48'inci Alay güneyde Yeşil Tarla'nın kuzey kenarı istikametinde taarruza kalkacak, 125'inci Alay tümen ihtiyatında kalacaktı.<sup>41</sup>

Arıburnu bölgesinde Kabatepe civarında Semerlitepe'de iki sahra ile 10,7'lik iki mantelli top, Çamtepe'nin güneyinde 15'lik iki kısa top, 87 Rakımlı Tepe'de bir batarya, Zeytinlik'te bir batarya ve 12'lik bir obüs bataryası mevcuttu. Palamutluk'taki 10,7'lik mantelli takım Yassitepe'ye alınması emredilmişti.<sup>42</sup> Türk tarafının elinde dağ ve sahra topları mevcut olmakla birlikte bunların da mühimmatı azdı.

18 Mayıs günü, çıkarmadan beri en sessiz anlardan biri yaşandı, tüfek sesleri tek tük duyulmaya başlanmıştı. Taarruz emrini alan tümenler gerekli hazırlıkları yerine getirmekteydi. Makineli tüfek ve topçu birlikleri kendilerine gösterilen mevziilere yerleştirilmekteydi. Bunun yanında 64 ve 57'nci Alaylar birer fedai müfrezesi hazırlamakta idi. Taarruz başlayınca 57'nci Alay'ın fedai müfrezesi Korku Deresi'nde cepheden kaçacak düşman askerlerine pusu kurarken, 64'üncü Alay'ının fedai müfrezesi sahile inerek Arıburnu iskelesini zapt etmeye çalışacaktı.<sup>43</sup> Bu hareket tarzından 19'uncu Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal Bey'in tüm cephe hattında başlayacak taarruzun başarılı olmasıyla en çok sayıda düşman kuvvetinin imha edilmesini amaçladığı ve iskeleyi kullanılmaz hale getirerek Anzakların takviye almasının engellenmek istediği anlaşılmaktadır.

Taarruzdan bir gün önce haberdar olan Anzaklar, sabaha karşı 03.00'te Türk kuvvetlerini beklemeye başlamıştı. Kırmızısırt ve Alman Subayı Sırtı arasındaki Gedikdere'de hareket halindeki 5'inci Tümen'e ait süngüler ay ışığı altında parlayınca, karşı hattaki 4'üncü Tabur tarafından farkedilmişti.<sup>44</sup> Aynı anlarda 2'nci Tümen ve 16'nci Tümen Kırmızısırt ve Kanlısırt'ta vadilerden

<sup>38</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5384, Dos.H9, Fih.1-17; *Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu*, Cilt 1, 292 – 293.

<sup>39</sup> Age, 299.

<sup>40</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5292, Dos.H7, Fih.1-27a; *Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu*, Cilt 1, 302.

<sup>41</sup> Age, 307-308.

<sup>42</sup> Age, 312, 316.

<sup>43</sup> Atase Arşivi, Kls.5384, Dos.H11, Fih.1-16a; *Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu*, Cilt 1, s 298.

<sup>44</sup> C. Bean, *The Story of Anzac*, Vol II, 140 – 141.

sırtlara doğru hücum kalkmaktaydı. Tüm hat boyunca süngü hücumuna kalkan Türkler, kendilerini bekleyen Anzak tüfek ve makineli tüfeklerine karşı koşmaktaydılar.

19'uncu Tümen, hattın en kuzey ucunda Cesarettepe'de iki alayıyla 64'üncü Alay cephenin sağında ve 57'nci Alay solunda olmak üzere muharebeye girecekti. Taarruz başlarda beklendiği gibi gelişti. 57'nci Alay sessizce ilerleyen askerler, önce Anzakların ilk hatlarını, sıçan<sup>45</sup> yollarını işgal etmişti. Düşmanın siper hatlarına girmeyi başaran 2'nci Tabur sol kanatta -girmeleri taarruz öncesi men edilen- Kömürkapısı Deresi'ne yaslanmıştı. Benzer şekilde 1'inci Tabur da ilk siper hattına ilerleyebilmişti.<sup>46</sup> 19'uncu Tümen, taarruzun ilk aşamasını tamamlamış, taarruzun ikinci aşaması için diğer kuvvetlerin hücumlarının tamamlanmasını beklemeye başlamıştı.<sup>47</sup>

5'inci Tümen, Merkeztepe'de askere sıcak yemek yedirmek suretiyle hücum hazırlanmıştı. 13'üncü Alay, Merkeztepe'deki mevziyi 15'inci Alay'dan teslim alarak buradan hücum kalkacaktı. Alay'ın bahsedilen mevziyi teslim alması, mevziye giden yolun darlığı ve cephe hattındaki 14'üncü Alay'ın da aynı zamanda bu yoldan taarruz mevziisine gitmek üzere geri alınması sebebiyle gecikmişti. Taarruz saatinde hücum hazır halde bekleyen 13'üncü Alay'ın taburları 3'üncü Tabur cephe hattında, 2 ve 1'inci Taburlar ihtiyatta olmak üzere mevzi gerisinde hazırlanmıştı. Hücumu 3'üncü Tabur başlatacaktı.<sup>48</sup> İki tarafın cephe hattı arasındaki insansız bölge 35 ila 250 metre arasında değişmekteydi. Dar bir cephe hattında bir alay kuvvet sıkışık bir vaziyette hücum için toplanmıştı. Her ne kadar taarruz emredildiği gibi sessizlik içinde 03:30'da Alay'ın 10 ve 11'inci Bölüklerinin hareketiyle başlamışsa da ilerlemesi kısa sürede durmuştu. 10'uncu Bölük, düşman siperlerine girmiş ve düşmanla süngü mücadelesine tutulmuşlarsa da mevziilerinin karşısındaki makineli tüfekler yüzünden büyük zayıat vermişlerdi. 3'üncü Tabur Kumandanı Binbaşı Reşit Bey ile birlikte bölük ve takım kumandanlarının çoğu yaralanmıştı yahut şehit olmuştu. Kırmızısırt'tan, 2'nci Tümen cephesinden, düşman hattına yapılan ateşler hücum etmekte olan askerlerimizi de etkilemekteydi. Tümen Komutanı'nın Merkeztepe'nin zaptı için ısrarlı emirlerine karşılık taarruzun ilerlemesi mümkün değildi. Siperden kafasını çıkaran asker vurulmaya başlamıştı.<sup>49</sup>

2'nci Tümen, 18 Mayıs akşamı 21:00 sularında, hücum kalkacakları siper hatlarına alınmıştı. Kırmızısırt bölgesinde iki tarafın cephe hatları arasında 80 ila 250 metre mesafe vardı.<sup>50</sup> Baskın tarzında taarruza hazırlanan askerlere 02:30 sularında süngü tak emri verilmişti. 1'inci Alay'ın 1'inci Taburu -Plevne Taburu- siperlerinden taarruza kalkar kalkmaz şiddetli bir ateşle karşılaşmıştı. Taburun subaylarından bazıları askeri harekete geçirmek ve liderlik etmek için henüz siperlerden tırmanırken şehit olmuştu. Düşman ateşi o kadar yoğundu ki henüz siperlerden çıkamadan vurulup siperin içine düşenler olmuştu.<sup>51</sup>

<sup>45</sup> Türk askerleri siperlerin İtilaf kuvvetlerine tarafına yakınlığına göre en yakın olanına "sıçan yolu" ve "avcı hendekleri" geride olanlara "irtibat hendekleri" adlarını vermişlerdir. Burhan Sayılır, *Çanakkale Savaşı'nda Psikolojik Harekat Faaliyetleri ve Koşullar, Aileni Özlemedin mi?*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2014, 161

<sup>46</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5384, Dos.H5, Fih.1-17a; 1-18.

<sup>47</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5384, Dos.H5, Fih.1-19a.

<sup>48</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5314, Dos.H2, Fih.1-2; 1-2a.

<sup>49</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5314, Dos.H2, Fih.1-4a; 1-3; 1-5; 1-5a; 1-6.

<sup>50</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5292, Dos.H7, Fih.1-28a.

<sup>51</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5292, Dos.H7, Fih.1-29.

16'ncı Tümen, 2'nci Tümen'in güneyinde-solunda Kanlısırt-Yeşil Tarla arasında 47 ve 48'inci Alaylarla taarruz emri almıştı.<sup>52</sup> 16'nci Tümen'in Kanlısırt'taki taarruzu da benzer bir şekilde karşılanmıştı. 48'inci Alay'dan düşmanın bazı siperlerine ulaşıldıysa da 47'nci Alay cephesindeki makineli tüfek ateşinden diğer Türk birliklerinin yaşadığına benzer manzaralar yaşamıştı.<sup>53</sup> Burada Anzakların 3'üncü Taburu'nun makineli tüfeği tutukluk yapmış böylece birkaç Türk askeri Anzak siper hattına yaklaşip içeriye ateş etme fırsatı bulmuş olsa da siperlere girmeyi başaramadılar.<sup>54</sup> 16'nci Tümen'in takiben hücumu kalkan cephenin en güney ucundaki 77'nci Alay'da farklı bir sonla karşılaşmadı, düşman siperlerinin önündeki dikenli tellere ulaşabilen askerler, tüfek ateşiyle helak olmuştu.

Türk askerlerinin, özellikle taarruzun sıklet merkezinde, üzerlerine koştuğu ateş gerçekten korkunçtu zira Anzak Kolordusu, Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeni'nin makineli tüfek bölüklerini taburlardan ayırıp, iki subay komutası altında toplamıştı. 25 Nisan günü Arıburnu'na çıkarılan ve ilk andan itibaren dirençli bir Türk savunması ile karşılaşan Anzak Kolordusu, henüz siper hatlarını birleştirmeyi başaramamıştı. Arızalı arazide oluşturmaya çalıştıkları mevziilerini ve cephe hatlarındaki boşlukları korumaya almak için Yükseksırt'tan Steele Mevzisine kadar 12 adet makineli tüfek yerleştirilmişti.<sup>55</sup> Türk tarafının sıklet merkezinde, Yükseksırt, Pope Tepesi, Quinn, Courtney ve Steele Mevzilerinde makineli tüfekler ateşleri birbirlerini örtecek şekilde konumlandırılmıştı. Sırtlar arasındaki dere vadilerinden hücumu kalkan ve taarruzun sıklet merkezini oluşturan 2'nci ve 5'inci Tümen askerlerini, bu makineli tüfekler karşılamıştı. 2'nci Tümen'in askerleri yarımada yeni gelmişti. Araziyi tanımayan bu askerler gece taarruzunda kendilerini bekleyen Anzak ateşine karşı çaprazlama ilerlerken hayatta kalanlar siperlerine geri dönmeye ya da insansız alanda çalılıklarda siper almaya çalışmaktaydı.<sup>56</sup>

2'nci Tümen'in 1'inci Alay cephesinde 1'inci Taburla başlayan taarruz, siperden çıkamadan vurulup düşen askerlere rağmen devam ettirilmekteydi. Başta askerlerin önünde taarruzu ilerletmeye çalışan bölük subayları olmak üzere zayıf giderek artmakta idi. Alay Komutanı Yarbay Talat Bey bile yaralanmıştı. Siperden çıkıp insansız bölgede vurularak yaralananlar da siperlere geri dönmeye çalışmaktaydı. Siperler yaralı ve şehitlerle, irtibat yolları hücumu kalkmak için sırasını bekleyen askerlerle dolmuştu. 1'inci Alay'ın helak olan taburlarını ihtiyattaki 6'ncı Alay takip etmeye başladı. 6'ncı Alay'ı tüfek ve makineli tüfek yanında düşmanın topçusu da karşılamıştı. Taarruzun başarıya ulaştığına dair bir emare görülmemekle beraber Türk siperlerinin içi ve önü de yaralı ve şehitlerle dolmuştu. Hücumu devam edemeyen askerlerin de düşman ateşinden korunacakları siperlere geri dönmeye çalışması ve subayların çoğunun muharebe dışı kalması kaosa neden olmaya başlamıştı.<sup>57</sup> Dehşetli ateş karşısında taarruzun ruhu ve gücü zamanla söndü. Saat 08.00 sularına kadar devam ettirilen taarruz, kendilerini bekleyen düşmanın şiddetli ateşiyle durdurulmuştu. Sadece 1'inci Alayın zayıfı 28 subay ve 1800 asker idi.<sup>58</sup>

<sup>52</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5367, Dos.H1, Fih.1-22a.

<sup>53</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5367, Dos.H1, Fih.1-23a; 1-24.

<sup>54</sup> C. Bean, *The Story of Anzac, Vol II*, s 142.

<sup>55</sup> C. Bean, age, s 153.

<sup>56</sup> C. Bean, *Gallipoli Mission*, s 358. Kazım Paşa, 1919'da bu taarruz esnasında Anzak askerlerinin nişancılıkta ve makineli tüfek kullanımındaki değerlerinin anlaşıldığını söyleyecekti.

<sup>57</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5292, Dos.H7, Fih.1-29; 1-29a; 1-31.

<sup>58</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5292, Dos.H7, Fih.1-32.

5'inci Tümen'in taarruz eden alaylarından 13'üncü Alay 2884 mevcut ile başladığı hücumdan 541 mevcudla çıkabilmişti. Taburlarda toplam subay sayısı 10'a düşmüştü. 100 kadar asker ile bir subay da alay hattından uzak ve tahkimi zor bir mevziide mahsur bulunmaktaydı.<sup>59</sup> 16'ncı Tümen'den 47'nci Alay'ın zayıyatı ise toplam 614 kişi idi.<sup>60</sup>

Aslında saat 05.00 sularında taarruzun başarısız olduğu anlaşılıyordu<sup>61</sup>, siperler arasında yer yer 200 metreye çıkan insansız bölge, yaralı ve şehit Türk askerleri ile dolmaya başlamıştı. Siperlerin başlarında, ilerlemeyen taarruza rağmen askerlerine liderlik yapmaya çalışan subaylar, askerleri siperden çıkıp, hücumla geçmeye cesaretlendirirken düşüp ölmekteydiler.<sup>62</sup> Bu esnada şafağın ilk ışıklarıyla beraber hedef tayini yapabilen Türk topçusu da taarruza ateşiyle katılmıştı. Anzaklar da aynı şekilde karşılık verince Kanlısirt ve Kırmızısirt şarapnelere dövülmeye başlanmıştı.

Gün doğarken taarruzun tüm cephe hattı boyunca başarısız olduğu anlaşılırdıysa da saat 10:00'a kadar Türk tarafının müteakip hücumları devam etti.<sup>63</sup> Arka arkaya dalga dalga süren hücumlarda önemli bir başarı elde edilememişti. Muhtelif mevziilerde birkaç Türk askeri Anzak siperlerine girmeyi başardılarsa da sonları, insansız bölgede düşen silah arkadaşlarından farklı olmamıştı. Alaylarda ve taburlarda komuta edecek subay kalmamış bölükler çavuşlarla, onbaşılara teslim edilmeye başlanmıştı.<sup>64</sup> Cephe hattından gelen taarruzun devam edemeyeceği şeklindeki haberlere binaen, tümen komutanları kuvvetlerden tuttıkları hatları tahkim etmelerini, yaralı ve şehit sayılarına dair bilgileri istemişlerdi. Cepheye dağılan, karışan ve başsız kalan birliklerin derhal düzenlenmesi ve askere nizam kazandırılması en çok vurgulanan emirdi. Emirlerde harap olan siperlerin de bir an evvel tamir edilmesi istenmişti. Türk tarafının bu zayıf anında diğer bir endişesi düşmanın karşı bir taarruzda bulunmasıydı.

Anzak Komutanı Birdwood, taarruz sabahının ilk ışıklarında 1. Avustralya Tümeni'ni komuta eden Tuğgeneral Walker'a Keltepe'den, bir karşı taarruz başlatılıp başlatılmayacağını sormuştu. Mevziideki komutan Albay MacLagan, top ateşi altında bir taarruza sıcak bakmamıştı. Üst kademe subaylar arasında karşı taarruz fikri tartışılmış ve Genel Karargâh'tan fırsat doğarsa saldırıya geçilmesi yönünde emir geldiyse de genel bir taarruz yapılmadıkça herhangi bir toprak kazanımı sağlanamayacağı düşünüldüğü vazgeçilmişti.<sup>65</sup>

19 Mayıs sabaha karşı saat 03:30'da başlayan Türk taarruzu yaklaşık yedi saat devam etmiş, Türk Kuzey Grubu Komutanlığı Karargâhının müteakip hücumlarda başarısız bir taarruzda ısrarcı olması Anzaklarca, cephe hattındaki subayların üst komuta kademesini yanlış bilgilendirdiği şeklinde yorumlanmıştı. Anzaklar Türk tarafınca cephe gerisine gönderilen askerlerin düşman siperlerine girdikleri ve hatta bazılarını işgal ettiklerine dair abartılı raporlar yüzünden Türk Kuzey

<sup>59</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5314, Dos.H2, Fih.1-9.

<sup>60</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5367, Dos.H2, Fih.1.

<sup>61</sup> C. Bean, *The Story of Anzac, Vol II*, s 157.

<sup>62</sup> Avustralya Tarih Heyeti'ne mihmandarlık yapan Zeki Bey, Bean'e, muharebeler esnasında 57'nci Alay'ın, 1'inci Tabur'unda görev yaptığını belirtip, 19 Mayıs Taarruzuna katılmasa da sonrasında arkadaşlarından duyduğu olayı aktarır; 19 Mayıs öncesi taburuna altı genç subay atandığını, bu subayların beşinin taarruz gecesi, Pope Tepesi'nde, askerlere örnek olmak için siperlerinden çıktıkları esnada vurularak şehit olduklarını anlatmıştır. Bakınız; C. Bean, *Gallipoli Mission*, s 59.

<sup>63</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5314, Dos.H2, Fih.1-7a

<sup>64</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5292, Dos.H8, Fih.1; Atase Arşivi, BDH Kls.5314, Dos.H2, Fih.1-7a

<sup>65</sup> C. Bean, *The Story of Anzac, Vol II*, 163-164.

grubu Komutanlığı Karargâhının taarruzu bir an evvel nihayetlendirmek için takviye birliklerle desteklediğini sanmıştır.<sup>66</sup> 5'inci Ordu Komutanı General Liman von Sanders ise günlüğünde 19 Mayıs Taarruzunda İtilaf kuvvetlerinin ilk hattının kırıldığı ve ikincisine girildiği ama güçlü savunma karşısında başarı elde edilemediğini ifade etmiştir.<sup>67</sup> Aslında Türk taarruzu başarıya yaklaşamamanın yanında Türk askerlerinin yaşadığı kıyım öylesine büyüktür ki; hücumun siperlerine ulaşmasının mümkün olmadığını anlayan Anzak askerleri güvenliklerini hiçe sayarak siperlerinden dahi çıkıp ateş etmiş, ateş hattında bir yer karşılığında, birbirlerine para teklif etmeye başlamışlardır.<sup>68</sup>

Anzak Kolordusu, 19 Mayıs Taarruzunun önemini ve büyüklüğünü güneş doğduktan sonra cephe hatları arasında yatan yüzlerce yaralı ve şehit askeri gördükten sonra idrak edebilmişti. Bu taarruz, o zamana dek Arıburnu'nda yaşanan en büyük çaplı muharebe olmuştu. Türk tarafı, Anzaklardan tamamen kurtulmak için dört tümenle saldırmıştı. 50.000'e yakın insan gücüyle taarruza geçen Kuzey Grubu Komutanlığı, mevcudunun neredeyse ¼ 'ini kaybetmişti; 3.420 şehit, 6.064 yaralı.<sup>69</sup> Anzak Kolordusu, taarruz boyunca, 1361 sahra topu, 143 obüs ve 1410 adet dağ topu mermisi, 948.000 adet tüfek-makineli tüfek mermisi sarf etmişti.<sup>70</sup> Anzakların zayıyatı ise 160 ölü, 468 yaralı idi.<sup>71</sup>

Taarruzun ardından, 5'inci Türk Ordusu Komutanı Liman von Sanders, taarruzun başarısızlığıyla ilgili, düşmanı küçümsemekten kaynaklı hatasını kabul etmiştir. Sanders günlüğünde, taarruzun başarısızlığının bir diğer nedeni olarak sayıca ve mühimmatça eksik olan topçu desteğini göstermiştir.<sup>72</sup> Benzer şekilde Kara Muharebeleri'nin ilk gününden itibaren Arıburnu'nda muharebe eden 27'nci Alay Komutanı Yarbay Şefik (Aker) Bey de tüm taarruzun “bazı önemsiz başarılarından başka” başarısız olduğundan bahsederek, Türk tarafının bu takviye kuvvetlere 25 Nisan günü sahip olsaydı Anzak Kolordusu'nu denize dökebileceğine ve Arıburnu'ndaki cepheyi nihayete erdireceğine dair kanısını dile getirmiştir. Lakin karaya çıktıktan sonra “kazma küreğe sarılan” Anzak Kolordusu tutundukları hattı artık “mükemmelleştirmişti”. Yarbay Şefik Bey'in taarruzun başarısızlığı ile ilgili gösterdiği diğer bir sebep, Liman von Sanders gibi, eksik topçu desteğidir. Aslında iki komutanın da vurguladığı eksiklik; mühimmat eksikliğidir. Şefik Bey, başarısızlığı, artık “müstahkem mevzii muharebesine dönmüş” mücadelelerde dik açılı ateş kabiliyetine sahip topçu kuvvetinin olmamasına bağlamıştır. Şefik Bey çarpışmalarda yaşanan bu dönüşümü şöyle açıklamıştır;

Kazma küreğin muharebelerde oynadığı rol, burada da yüksek tesirini göstermişti. Bu basit aletlerin meydana getirdikleri siperlerin savunucularını piyade hücumlarından önce kaideden

<sup>66</sup> C. Bean, *The Story of Anzac, Vol II*, s 157. Bu görüşü doğrular nitelikte Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu, 2. Cildinde birlik ceridelerinde “Düşman siperlerinin işgal edildiğine” dair ifadeler bulunmaktadır. Bkz; *Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu, Cilt 2*, s. 15, 20, 34, 43, 86.

<sup>67</sup> Liman von Sanders, *Five Years in Turkey* (Annapolis: The Williams & Wilkins Company, 1928): s 76.

<sup>68</sup> Atase Arşivi BDH-5292-H7-1-31. Anzak siperlerindeki durum oldukça ateşliydi, askerler “fire step” ateş basamağında yer almak için birbirleriyle mücadele ediyor, arkadaşlarına Türklere ateş edebilme fırsatı için para teklif ediyorlardı. Bakınız; C. Bean, *The Story of Anzac, Vol II*, s 155.

<sup>69</sup> *Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi V. Cilt II*, s 137.

<sup>70</sup> C. Bean, *The Story of Anzac, Vol II*, 162; Lord Birdwood, age, s 265.

<sup>71</sup> C. Bean, *The Story of Anzac, Vol II*, s 161. Avustralya Resmi Tarihi'nin yazarı Bean'e göre -belki biraz romantik bir yaklaşımla- Türkler tarafından Arıburnu'ndaki tepelere verilen isimler bu muharebenin hikayesini anlatır. Lone Pine “Kanlısirt” olmuştur, Johnston's Jolly “Kırmızısirt”, Pimple yanındaki insansız bölge “Şehitler Tepesi”, Sykes ve Rossiter'in bataryalarının olduğu Plugge's Plateau “Hain Tepe”.

<sup>72</sup> Sanders, age, s 76.

dik mahrekli sıkı ve ağır bir topçu ateşiyle ezmek lazım gelirdi. Fakat ne talihsizlik ki, elimizde basık mahrekli olmalarından dolayı siperlerin içindekilerine hiç tesir yapamayan miktarı az sahra ve dağ topraklarından başka topraklarımız yoktu. Bunların da mermilerinin azlık sıkıntısı; gün geçtikçe artıyordu. Bu sebepten idi ki, Avusturalyalıların müstahkem mevzilerinin içindeki taze kuvvetlerle takviye edilmiş savunucuları hiç ezilmemiş olduğundan şiddetli ve yalayıcı tüfek ve makineli tüfek ateşleri karşısında piyade hücumlarımız sonuçsuz kalmış ve ağır kayıba neden olmuştu.”<sup>73</sup>

Müttefikler, Avustralyalıların 19 Mayıs Taarruzu esnasında şehit subaylardan edindikleri haritalar sayesinde Akdeniz Seferi Kuvvetleri'nin o güne dek kullandığı kusurlu haritaları düzeltme ve yenileme fırsatı bulmuşlardır.<sup>74</sup>

## ATEŞKESE GİDEN SÜREÇ

19 Mayıs akşamına gelindiğinde ara bölgede iniltileri duyulan yaralılar vardır. Avustralya Resmi Tarihi'nin yazarı Charles Bean 19 Mayıs günü şahit olduğu manzarayı şu sözlerle anlatmıştır: *Bu korkunç alandan, çaresiz ve yardım umudu olmadan, ölmekte olan ya da yaralı bir adamın, bulutsuz bir gökyüzünde parlayan güneşin altında sessizce yatarken acı içinde sağına soluna dönmesi veya yavaşça cennete uzatılan bir kol hareketi dışında hiç ses gelmiyordu.*<sup>75</sup>

Yaralıların toplanması ve ölülerin gömülmesi konusu iki tarafın da gündeminde olmakla birlikte ateşkes talebinin kimden geldiği hususunda, taraflar kaynaklarda birbirini işaret etmektedir. Avustralya Resmi Tarihi'ne göre ateşkesin önemli bir başrolü Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeni'nden istihbarat subayı ve çevirmen Yüzbaşı Aubrey Herbert idi.<sup>76</sup> Yüzbaşı Aubrey Herbert'in yayımlanmış günlüğünde ateşkesin ilk talep edeni olarak Türkler gösterilmektedir. Herbert'in günlüğünde paylaştığı, 19 Mayıs gününde Yarbay Andrew Skeen'in “beyaz bayrak taşıyan bir Türk'ü vurdukları ve Herbert'in gidip özür dilemesi gerekebileceği” konusundaki anısı, ilk beyaz bayrağın, ateşkes talebinin Türk tarafından gelmiş olabileceğini göstermektedir lakin bu konuyla ilgili kaynaklarda başka bir bilgiye rastlanmamıştır.<sup>77</sup> Günlükte bu özürün dilenip dilenmediğine dair bir bilgi de yoktur. Ian Hamilton'ın Türklerin bu talebini reddetmesi üzerine Herbert, kendisinin Korgeneral Birdwood'dan Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı'nı ikna etmek yüz yüze görüşmek üzere izin aldığını aktarmaktadır. Aubrey Herbert, 20 Mayıs'ta Ian Hamilton ile yapacağı görüşmeye Korgeneral Birdwood imzalı “Hamilton'ın izniyle, ölü ve yaralıların toplanması için geçici bir ateşkes düzenlemek üzere yarın karşısındaki kuvvetlerin komutanı ile temasa geçmeyi önereceği” şeklindeki mesajla gitmiştir.<sup>78</sup>

20 Mayıs'ta Yüzbaşı Herbert General Hamilton'la görüşürken muharebe sahasında şahsi çabalarla askerler arasında, gayri-resmi bir ateşkes vuku bulmuştur. Türk kaynaklarında bu gayri-resmi ateşkesten; talebin 20 Mayıs günü Anzaklardan geldiği, Merkeztepe'de düşman tarafından

<sup>73</sup> Çanakkale-Anıburnu Savaşları ve 27. Alay, *Çanakkale Hatıraları 1.Cilt*, Yay.Haz. Metin Martı (İstanbul: Arma Yayınları, 2005): s 280-281.

<sup>74</sup> C. F. Aspinall-Oglander, *age*, s 20. Ayrıca bakınız; James Robert Rhodes, *Gallipoli* (Kent: Pimlico, 1999) s 220. Bu konuda Türk tarafının ön muharebe hattındaki subaylarını, üzerlerinde harita taşımamaları konusunda uyardığı emirler mevcuttur.

<sup>75</sup> C. Bean, *The Story of Anzac, Vol II*, s 161.

<sup>76</sup> *Age*, s 165.

<sup>77</sup> *Mons, Anzac and Kut By an MP*, Ed. By Edward Melotte, (Great Britain: Pen&Sword Military, 2009): s 84.

<sup>78</sup> The National Archives, WO 158-921 Correspondence Relating to Armistice Kaba Tepe Area 24th May 1915



Kızılhaç bayrağının gösterildiği şekilde bahsedilmektedir.<sup>79</sup> Kuzey Grubu Komutanlığı bu talebe olumlu yanıt vermiş, 13'üncü Alay'ın da Kızılay bayrağı çıkarmasına ve şehitlerin gömülmesine izin vermiştir.<sup>80</sup> Bunu üzerine üç doktora eşlik eden Anzak sıhhiye erleri Kızılhaç bayraklarıyla öne çıkınca 13'üncü Alay 3'üncü Tabur tabibi Avni Efendi insansız alana gönderilmiş, yaralı ve ölülerin toplanması için ateşkes teklifine yazılı bir talep iletilmesi istenmiştir.<sup>81</sup>

Türk kaynaklarında kısaca bahsedilen bu gayri-resmi ateşkes Avustralya resmi tarihinde ayrıntılandırılmıştır; Anzaklara esir düşmüş Türk askerlerinden Merkeztepe'de, Gedikdere bölgesinde eski bir ileri karakol siperinde yaralı Türk askerleri olduğunu öğrenen 1'inci Avustralya Tugayının Komutanı Albay Owen bu askerlere ulaşmak için Kızılhaç bayrağı çekirmiştir. Türk tarafının da Kızılay bayrağı göstermesiyle ateş kesilmiş, teskereciler siperlerden çıkarak çalışmaya başlamıştır. Bu gayri-resmi ateşkes, yaralıların kurtarılması için tek fırsat olmuştur. 1. Avustralya Tümeni'nin Komutanı Tuğgeneral Harold Walker<sup>82</sup> da olaya şahit olmuş, insansız bölgeye gelerek yaralıların taşınması esnasında Türk subaylarla sohbet etmiştir. Tuğgeneral Walker, Türk tarafının ölü askerlerden tüfek toplamaya başladığını görünce ateşkesi son vermiştir.<sup>83</sup> Avustralya resmi tarihinin anlatımından farklı olarak İngiliz resmi tarihi, Anzak subayların, teskerecilerin gerisinde Türk mevzülerinde silahlı kalabalıklar gördüğünü, bir hile ile Türklerin yeni bir taarruz başlatacağından endişe ederek gayri-resmi ateşkesi son verdiğinden bahsetmektedir.<sup>84</sup> Akşam saatlerinin yaklaşması ve karanlıkta şüpheli hareketlerin tespitin zorlaşması da düşünülerek Esat Paşa'nın emri üzerine ateşkes isteği varsa, detayların görüşülmesi için ertesi sabah bir temsilci gönderilmesi istenmiştir. Bunun üzerine Korgeneral Birdwood'un ateşkesle ilgili "*Eğer ölülerini gömmek için bir ateşkes istiyorlarsa 21 Mayıs sabahı 10.00-12.00 arasında bir subayın teslim bayrağıyla Kabatepe'de olması*" şeklindeki mesajını Avustralya Tümeni'nden Teğmen R. J. A. Massie, Türk tarafına iletmıştır.<sup>85</sup> Böylece ateşkes, resmen, Anzak Komutanı Korgeneral Birdwood tarafından dile getirilmiş ve ateşkes müzakerelerini başlatan taraf -istemeden de olsa- Anzaklar olmuştur.

Üst komuta kademesi ateşkes yapılıp yapılmaması konusunda uğraşırken insansız bölgedeki yaralılarından bazıları kendi çabalarıyla siperlerine dönmeye çalışmaktaydı. Siperlere yakın bölgedeki şehit bedenleri de Türkler tarafından siperlere çekilmek suretiyle defnedilmekteydi. Lakin insansız bölgede kalan ve sıcak havanın etkisiyle hızla çürümeye başlayan bedenlerden yayılan koku her iki taraf için de zor olan siper hayatını çekilmez hale getirirken kokunun çektiği sinekler de salgın hastalık riskini doğurmuştu. Anzaklar açısından ise sıkışık kalabalıklarında temiz su sıkıntısı çekerken mayıs ayı sıcaklığı altında bir salgın, baş edilebilecek bir sorun değildi. Fiziki şartların yarattığı rahatsızlığın yanı sıra anlaşıldığı kadarıyla yaşama şansı olan yaralıların ölümüne terkedilmesi de tarafların vicdanlarında büyük bir ağırlık oluşturuyordu. Türk tarafının, yaralı silah arkadaşlarına yardım edip şehitlerini gömmek istediği tahmin edilebilirken Anzakların ise kullandıkları patlayan

<sup>79</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5314, Dos.H2, Fih.1-11a.

<sup>80</sup> *Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu*, Cilt 2, (Ankara: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2020): s 144.

<sup>81</sup> Atase Arşivi, BDH Kls.5314, Dos.H2, Fih.1-12a.

<sup>82</sup> Lord Birdwood, age, 263.

<sup>83</sup> C. Bean, *The Story of Anzac, Vol II.*, s 165-166. Aslında Kızılhaç bayrağı ilk gösterildiği anda Türkler tarafından vurulmuştur. Sonradan Türk siperlerinden fırlayan bir haberci, bayrağın vurulmasıyla ilgili özür dilemiştir.

<sup>84</sup> C. F. Aspinall-Oglander, age, 21.

<sup>85</sup> The National Archives, WO 158-921 Correspondence Relating to Armistice Kaba Tepe Area 24th May 1915; Aspinall-Oglander, age, 21.

mermilerin açtığı yaraları görmekten rahatsızlık duyduğu anlaşılmaktadır.<sup>86</sup> Muharebe sahasında, her iki tarafın askerlerinin, kurtulma ihtimalleri olan yaralıların ölüme terkedilmesi konusundaki üzüntüleri belki de muhariplerin kendi gelecekleriyle ilgili aynı durumu yaşamaları ihtimalinden kaynaklanmaktaydı.

Bu süreçte her iki tarafın da diğer bir endişesinin, ateşkes çabası adı altında bir aldatmaca yapılması ihtimali olduğu anlaşılmaktadır. Türk tarafını, taarruzda verilen onca zayıtın ardından dağılmış, zayıflamış ve birbirine karışmış kuvvetlerinin, bir Anzak karşı taarruzu söz konusu olursa, çok zor durumda kalacağından endişe ederken Anzak tarafında ise bazı Türk esirlerin taarruzun devam edeceğine dair beyanları korku yaratmıştır.<sup>87</sup>

Aubrey Herbert günlüğünde, Ian Hamilton'la görüşmesinden bahsederken bize Genel Karargâh'ın ve karar vericilerin bakış açısına dair önemli ipuçları vermektedir. Herbert'e göre; Hamilton Yunanistan'ın durumunu, Bulgaristan ve İtalya'nın savaşa girme olasılıklarını değerlendirip, böyle bir ortamda ateşkes isteyen taraf olmanın politik açıdan çizeceği imajı düşünmektedir. Anlaşılan Hamilton, ateşkes talebinde bulunan tarafın dünya kamuoyunda zayıf görüneceğini düşündüğünden ateşkes karşı olmamakla birlikte "ricacı"<sup>88</sup> tarafın Türkler olması gerektiği fikrindedir. Hamilton, saydığı sebeplerle müzakere teklifini karşı taraftan beklemeyi uygun bulmuş, böyle bir teklif gelmesi durumunda Korgeneral Birdwood'a ölülerin gömülmesi konusunda izin vermiştir.<sup>89</sup>

Sonuçta 21 Mayıs günü Türk tarafından Esat Paşa imzalı bir belge ile Korgeneral Birdwood'un 20 Mayıs tarihli mesajına cevap verilmiş ve ateşkes görüşmelerini yürütmek için Binbaşı Ohrili Kemal Bey'in görevlendirildiği bildirilmiştir.<sup>90</sup> Ohrili Kemal Bey, Anzak Karargâhında ateşkes için Yarbay Skeen ile görüşürken, Aubrey Herbert de Anzak tarafının teminatı olarak Türk tarafında ağırlanacaktır.

Ateşkes görüşmeleri konusunda iki tarafın komutanlarının yayınlanan günlüklerine bakıldığında "ricacı taraf" olmak ve itibar kaybı konusundaki hassasiyetleri dikkat çekmektedir. General Hamilton, 22 Mayıs'ta, masasında, Liman Paşa'nın ateşkesle ilgili rızasını içeren mektubunu bulmuştur. General Hamilton, 5'inci Türk Ordu Kumandanının ateşkes rıza gösterirken, söz konusu yaralı ve ölümler Türkler olduğundan, görünüşü kurtarmaya çalıştığını ifade etmiştir. Bununla birlikte ateşkes "o cesur adamlar saygın bir defni hak ettiğinden" olumlu yaklaşmıştır.<sup>91</sup> Ateşkes teklifinin kimden geldiği hususunda, 5'inci Türk Ordusu Komutanı Liman von Sanders,

<sup>86</sup> C. Bean, *The Story of Anzac, Vol II*, 162.

<sup>87</sup> Age, 164.

<sup>88</sup> Ian Hamilton, age, 239. Herbert'in Hamilton'a sunduğu karşı tezler ise şöyledir; "yaralıların boş yere susuzluktan ölmesine izin vermek kabul edilebilir değil, Türkleri yendik, onlara bu lütfu vermek, sonrasında bizim kaybettiğimiz bir durumda onlardan bu lütfu istemek için bir avantaj yaratabilir; sağlık ve temizlik açısından ateşkes bir ihtiyaç ve ateşkes çağrımız, Türklerle bizim Almanların iddia ettiği gibi zalim olmadığımızı göstereceği gibi Doğu'da da iyi bir izlenim yaratacaktır". Bkz; *Mons, Anzac and Kut By an MP*, 87.

<sup>89</sup> C. F. Aspinall-Oglander, age, 20.

<sup>90</sup> The National Archives, WO 158-921 Correspondence Relating to Armistice Kaba Tepe Area 24th May 1915; Fahrettin Altay Paşa'nın Çanakkale Hatıraları, *Çanakkale Hatıraları 2.Cilt*, 26. Binbaşı Ohrili Kemal Bey, 3'üncü Kolordu/Kuzey Grubu Harekât Şube Müdürüdür.

<sup>91</sup> Ian Hamilton, age, 46.

günlüğünde, Birdwood'un 20 Mayıs'ta iletilen mesajını aktarmıştır. Liman Paşa'ya göre "İngiliz Mevzi Komutanı (Birdwood) silahlı çatışmaya kısa bir ara vererek ölümlerini gömmek" istemiştir.<sup>92</sup>

Hazırlanan ateşkes taslağı Kuzey Grup Komutanı Esat Paşa tarafından Liman von Sanders'e ve Anzak Kolordusu Komutanı Birdwood tarafından General Hamilton'a sunulmuştur. Ateşkes müzakerelerinin ilk taslağını gören Ian Hamilton, taslak karşısında dehşete düşmüştür. Korgeneral Birdwood'a, Almanların bunu dünyaya duyurması durumunda Müttefik Kabinelerinin de dehşete düşeceğini ve itibardan düşen Türk komutanının (Esat Paşa) kendi askeri itibarı için Birdwood'un itibarını zedelemeye çalıştığını yazmıştır.<sup>93</sup> Birdwood, Ian Hamilton'a yaptığı açıklamada Esat Paşa ile kurulan iletişimde doğan karışıklık için üzüntüsünü belirterek, yanlış çeviriyi suçlamıştır.<sup>94</sup>

General Hamilton'ın, ateşkesin taslak metninde şiddetle karşı çıktığı konu Türk tarafının, Müttefik donanmasının hareketleri ile ilgili istekleridir. Türk tarafı, müttefik donanmasının ateşi altında kalma ihtimalinden çekinerek donanmanın ateşkes süresi boyunca Arıburnu açıklarında - kıyıdan 5 km açıkta- beklemesini, kıyı ile gemiler arasında haber getirip götüreceği bir istimbote hariç sevkiyat gerçekleştiren her türlü su üstü aracının hareketlerine ara vermesini istemiştir. Türk tarafının bu şartları, Ian Hamilton tarafından derhal reddedilmiştir. Türk tarafına defnedilecek ölümlerin Türkler olduğu tekrar tekrar hatırlatılarak denizdeki faaliyetlerin aynen devam edeceği bildirilmiştir. Yaralıların insancıl sebeplerle bir an evvel kurtarılması konusunda istekli olsalar da defnedilmeyi bekleyen ölümlerle kurtarılmayı bekleyen yaralıların Türkler olduğu konusu müzakereler esnasında Binbaşı Kemal Bey'e defaatle hatırlatılmıştır.<sup>95</sup> Yarbey Fahrettin (Altay) Bey, donanmayla ilgili maddenin çıkarılması hakkında, müzakereleri yöneten Yarbey Skeen'in, ateşkes süresince herhangi bir geminin cepheye yanaşmayacağına dair teminatını kabul etmiştir ve bu madde anlaşmadan çıkarılmıştır.<sup>96</sup>

## 24 MAYIS ATEŞKESİ

Çanakkale'de 8,5 ay boyunca devam eden Kara Muharebeleri sırasında yaşanan tek resmi ateşkes, 24 Mayıs günü Arıburnu'nda yapılmış olup 07:30-16:30 saatleri arasında gerçekleşmiştir. 13 maddeden oluşan ateşkes antlaşması Kurmay Yarbey Fahrettin Bey<sup>97</sup> ve Yarbey Andrew Skeen tarafından imzalanmıştır.<sup>98</sup> Anlaşma gereğince kurulan defin heyetleri; iki kurmay subay, iki tabib subay, iki çevirmen ve beyaz bayrak taşıyan 100'er kişiden oluşmuştur. Türk tarafını 19'uncu Tümen Kurmay Başkanı İzzettin (Çalışlar) Bey ile 16'ncı Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı Nazım Beyler temsil etmiştir. Seçilen tabib subaylar ise 19'uncu Tümen Baştabibi Kolağası Hüseyin Hüsnü Bey

<sup>92</sup> Liman von Sanders, age, 76.

<sup>93</sup> The National Archives, WO 158-921 Correspondence Relating to Armistice Kaba Tepe Area 24th May 1915.

<sup>94</sup> The National Archives, WO 158-921 Correspondence Relating to Armistice Kaba Tepe Area 24th May 1915. 22 Mayıs tarihli belgedeki tam ifade şöyledir; "I cannot tell you how extremely sorry I am that I should have been so stupid and made such a mess of communications with Essad Pasha."

<sup>95</sup> The National Archives, WO 158-921 Correspondence Relating to Armistice Kaba Tepe Area 24th May 1915. Aynı belgede ayrıca Genel Karargâha, müzakereleri yürüten Binbaşı Kemal Bey hakkında bilgi de verilmiştir. Kemal Bey'in oldukça iyi eğitilmiş, iyi giyimli, akıllı, hoş biri olduğu vurgulanmış, Fransızca'yı oldukça akıcı konuştuğu, İngilizceyi de anladığı fakat konuşamadığının sanıldığı aktarılmıştır.

<sup>96</sup> Fahrettin Altay Paşa'nın Çanakkale Hatıraları, *Çanakkale Hatıraları 2.Cilt*, 28.

<sup>97</sup> 3'üncü Kolordu/Kuzey Grup Komutanlığı Kurmay Başkanı.

<sup>98</sup> *Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu*, Cilt 2, 265-267.

ile 14'üncü Alay 2'nci Tabur Tabibi Yüzbaşı Arif Hikmet Bey'dir. Cephe hattı boyunca yaklaşık 1000'er metrelik bölümlere ayrılmıştır. Ayrılan dört bölümde taraflar 200'er kişi çalıştırmıştır. Defin müfrezeleri yanlarında sadece matara, sedye, kazma ve kürek taşımıştır. Defnedilecek şehitler için cephe gerisinde bir gece önceden mezar yerleri hazırlanmıştır. Mevzülerinde bulunan askerlerin ani bir baskına karşı hazırlıklı olması emredilmiştir. Defin müfrezelerinde çalışacak askerlerin “çevik, gürbüz, açık gözlü”ler arasından seçilmesi ve hatta tümen komutanlarının bu askerleri teftiş etmesi istenmiştir.<sup>99</sup> Askerlerin nasıl özenle seçildiği Fahrettin Bey'in hatıralarında da belirtilmiştir; “...hepsi pehlivan gibi olan bu delikanlılara yeni elbiseler giydirilmiştir.”<sup>100</sup> Hatlar arasında kalan silahlar, mekanizmaları çıkarıldıktan sonra sahiplerine teslim edilmiştir. Taraflar defin alanlarında kendilerine ait silahları -karşı tarafa gösterdikten sonra- alabilmiştir. Defin işlemleri devam ettiği sürece siper, avcı hatlarında, hendeklerde, top mevzülerinde herhangi bir tahkimat, kazı, tadilat yapılmamıştır. Ateşkes sürecinde her iki taraf da Kabatepe bölgesinde uçuş faaliyeti gerçekleştirilmemiştir.

Ateşkes boyunca taraflar çalışacakları hatları belirledikten sonra teskereciler ve sıhhiyeciler -varsa- yaralıları taşımış ve ölülerini gömmüşlerdir. Her iki taraftan da subaylar defin müfrezelerine er kılığında katılarak düşman hatlarını tetkik etmiştir. Anzaklar defin işlemlerinde din adamlarını hazır bulundurmuş lakin Türk tarafı tabur imamı bulundurmamıştır.<sup>101</sup> Ateşkes esnasında iki yaralı er kurtarılmış, 2.981 şehit defnedilmiştir.<sup>102</sup>

24 Mayıs tarihli ateşkese dair Korgeneral Birdwood tarafından İngiliz Genel Karargâhına sunulan rapora göre; öğlene kadar sınırlar belirlenmiş öğleden sonra defin müfrezeleri çalışmaya başlamıştır; Korku Deresi membaındaki keskin nişancılar 7:45'e dek ateşe devam etmiş ve iki zayiata neden olmuşlardır; makul bir tahmin olarak hatlar arasında kalanlar 3000 kadardır, iki yaralı Türk bulunup, nakledilmiştir; defin birlikleri arasında ihtilaf yaşanmamış ve çok hassas bir operasyon Türk subaylarının doğru tutumu ile kolaylıkla sonlanmıştır.<sup>103</sup>

Ateşkes günü birbirlerinden metrelerle ayrılan hatlarda bir aydır muharebe eden istilacı kuvvetler ile vatanını savunan Türkler bir araya gelmiş, sohbet etmiş, para, sigara<sup>104</sup>, anı eşya paylaşmış, ayrılırken birbirleriyle tokalaşmış ve bir nebze de olsun birbirlerini tanıma imkânı bulmuşlardır.<sup>105</sup> 19 Mayıs Taarruzundan sonra Anzakların, Türklerle ilgili bilgilendirmelerindeki çarpıklığı anladıkları görülmektedir. Bu görüşme deneyimi, onlara Türkleri, kendi gözleriyle tanıma imkânı vermiştir. Türklerin cılız bir örtme ateşi altında, önlerinde düşen silah arkadaşlarını görmelerine rağmen, subaylarının ardından müteakip hücum denemelerinde gösterdikleri cesaret

<sup>99</sup> Fahrettin Altay, “Çanakkale Muharebeleri Hatıraları”, *Çanakkale Hatıraları*, 2. Cilt, s. 29.

<sup>100</sup> Atase Arşivi BDH Kls.5384, Dos.H6, Fih.1-3

<sup>101</sup> *Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu*, Cilt 2, s. 309. Kaynakta 48'inci Alay Kumandanı imzalı belgede geçen ifade tam olarak şöyledir; “... şehitlerimizin defin esnasında tabur imamları ile Alay müftülerinin bulunması icab ettiği düşünülmeyerek emirde bu husûsa dâir gerekli açıklama yapılmadığından hiçbir kıta tarafından imam bulundurulmamıştır.”

<sup>102</sup> Mesut Uyar, “Who Called for a Ceasefire”, *War Time-Official Magazine of The Australian War Memorial*, Sayı 74 (2016): 59.

<sup>103</sup> The National Archives, WO 158-921 Correspondence Relating to Armistice Kaba Tepe Area 24th May 1915.

<sup>104</sup> “Her Anzak'a 2 paket sigara verilmişti, biri kendi için diğeri Türklere verilmek üzere” Peter Hart, *Gallipoli* (Great Britain: Profile Books, 2011): 194.

<sup>105</sup> Fahrettin Altay, “Çanakkale Muharebeleri Hatıraları”, *Çanakkale Hatıraları*, 2. Cilt, 30-31.

ve yiğitlik, düşmanları nazarında takdire şayandır. Bu tarihten sonra Türkler Anzak askerlerince cesur, mert gibi sıfatlarla tanımlanmaya başlanmıştır;

“O sabahtan sonra çıkarmadan beri Türklere karşı taşıdıkları azgın nefret kayboldu. O zamana kadar, o (Türk) Kılıçbayır'ında, Quinn'de, Kanlısirt Platosu'nda ölümcül ateşle saldıran, hatları kırıp geçen görünmez bir düşmandı. Ama 19 Mayıs'ta sonunda misilleme yapmak mümkün oldu. Cesur ama başarısız taarruzlara verilen ceza tüm öfkeyi aldı. Dahası mermilerinin yakın mesafeden açtığı yaraların tüyler ürpertici mahiyetini görünce, birlikler kendi askerlerinin patlayıcı mermilerle yaralandığına inanmaya önceden olduğu kadar hazır değillerdi. Türkler takdire şayan bir erkeklik sergilemişti.”<sup>106</sup>

Anzakların, Türklere karşı hissettikleri nefret saygıya dönmüştür. Anzaklar Mısır'da öğrendikleri “Abdul” gibi takma adlarla seslendikleri Türklere, bugünden sonra, onlarda Mehmetçik'e eşdeğer “Johnny Türk” diyeceklerdir.<sup>107</sup> Türkler ise bugünden sonra, karşısındaki Anzakları İngiliz politikasının kurbanları olarak görmeye başlamıştır.<sup>108</sup> Tarafların muharebeler sırasında ve sonrasında birbirlerine geliştirdikleri sempatinin tohumları, müzakereleri yöneten Yarbay Fahrettin Bey'in anılarına göre, o gün atılmıştır;

“Onlar da bizim askerlerimizin tavır ve hareketlerinden hoşlandıklarını her vesile ile gösteriyorlardı. Birbirlerinin canlarına kasteden bu iki taraf düşman askerleri arasında az zamanda bir sempati hasıl olmuştu. Elbiselerinden kopardıkları düğmeleri bizim askerlere bir hatıra olarak veriyorlar bunun karşılığında da kendileri için bir harp hatırası istiyorlardı. O vakit bizim elbiselerin düğmeleri gizli olduğu için bir şeyler araştırmışlar, ufak para gibi hatıralar elden ele geçmişti. Bir yandan da birbirlerine çikolata, şeker ikram edip işaretle konuşmaya başlamışlardı. Ateşkes komisyonu bu gibi “dostlukları” yasaklamak için çalışıyor idiye de komisyon gözcüleri grupların yanlarından ayrılınca dostluk gösterileri devam edip gidiyordu...Vakit geçtikçe ortalık bir seryan yeri halini almaya başladı, meydanda çalışanlar birbirlerini kucaklayacak kadar dostluğu ileriye götürdüler.”<sup>109</sup>

19 Mayıs Taarruzundan sonra Arıburnu'ndaki Anzak savunmasının güçlü bir topçu desteği ve harcanacak bolca mühimmat olmadan delinemeyeceği anlaşılmıştır. Hakîm tepelere yerleşmiş Türk hatlarının savunmasının Anzakların geçemeyeceği kadar güçlü olduğu da idrak edildiğinden Arıburnu'nda 19'uncu ve 16'ncı Tümenler bırakılarak 2'nci ve 5'inci Tümen'ler bu cepheden çekilmiştir.

19 Mayıs Türk Taarruzu, çıkarmayı takip eden ilk haftada henüz Anzak kuvvetleri çıkarma yaptıkları arazide güçlü bir tahkimat oluşturamamışken iki defa denenmiş ve başarısız olmuş bir harekât planının, üçüncü defa icra edilme çabasıdır. İstanbul'dan büyük umutlarla gönderilmiş 2'nci Tümen bu taarruzda büyük zayıf vermiştir. Bu taarruzda taraflar güçlerinin birbirine denk

<sup>106</sup> C. Bean, *The Story of Anzac, Vol II*, 162.

<sup>107</sup> “Abdul” gibi isimler takılan Türk askerinin barbar, vahşi, acımasız olduğuna dair imaj Müttefiklerin basını tarafından çizilmişti. Muharebeler uzadıkça müttefik ordularında savaşılan askerlerin, Türk askerine dair kendilerine anlatılanları sorgulamaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu konuda bakınız; Burhan Sayılır, “Çanakkale Savaşları'nda Yer Alan İtilâf Askerlerinin Dini-Etnik Yapısı ve Sahip Oldukları Türk İmajı”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 18 (2015).

<sup>108</sup> Mesut Uyar, “Who Called for a Ceasefire”, 59.

<sup>109</sup> Fahrettin Altay, “Çanakkale Muharebeleri Hatıraları”, *Çanakkale Hatıraları*, 2. Cilt, 30-31.

olduğunu anladığından, müttefiklerin yarımadaadaki kuvvetlerini neredeyse iki katına çıkararak Ağustos Taarruzu'na dek, bölgede mahdut hedefli hücumlar dışında büyük çaplı çatışmalar yaşanmamıştır.

## SONUÇ

19 Mayıs Türk Taarruzu, verilen zayıtın çokluğu bakımından Çanakkale Muharebeleri'nin en acı günlerinden olmakla beraber Arıburnu Cephesi'nde muharebe eden Anzak askerleri ile Türk askerlerine birbirlerini tanıma fırsatı vermiştir. Anzaklar, Türk askerinin taarruzda gösterdiği cesarete hayran olmuş, müttefik karar vericilerin propagandalarındaki Türk imajının gerçek olmadığını anlamıştır. Türk tarafı bu kara günde verdiği şehitlerini hiç unutmadığı gibi, hafızasında kin ve nefreti tutmayı seçmemiş; bu büyük acılardan ve kayıplardan çıkarılacak derslerle gelecek nesillerde hep dostluk ve barış duygularını yeşertmeyi bilmiştir. İşte Çanakkale bu sebeplerle, aradan geçen bir asır içinde milletlerin hafızasında ortak acılardan doğan kardeşliğin ve hepimizin hayali olan barışın da sembolü olmuştur.

## KAYNAKÇA

### Arşivler

Genelkurmay Atase Birinci Dünya Harbi Kataloğu

The National Archives, WO 158-921 Correspondence Relating to Armistice Kaba Tepe Area 24th May 1915.

### Kitaplar

*Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu, Cilt 1*, Editör Barış Borlat, Ankara: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2020.

*Askeri Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu, Cilt 2*, Editör Barış Borlat, Ankara: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2020.

Aspinall-Oglander, Br-General C. F., *Military Operations Gallipoli*, Volume II, London: William Heinemann, 1932.

Bean, C. E. W., *The Story of Anzac*, Vol II, Queensland: University of Queensland Press, 1981.

Bean, C. E. W., *Gallipoli Mission*, Canberra: Australian War Memorial, 1952.

*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt II. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2012.

Çanakkale-Ariburnu Savaşları ve 27. Alay, *Çanakkale Hatıraları 1.Cilt*, Yay.Haz. Metin Martı, İstanbul: Arma Yayınları, 2005.

Dardanelles Commission, First Report: Presented to Parliament by Command of His Majesty, London: Published By His Majesty's Stationary Office, 1917.

Fahrettin Altay Paşa'nın Çanakkale Hatıraları, *Çanakkale Hatıraları 2.Cilt*, Yay. Haz. Metin Martı, İstanbul: Arma Yayınları, 2002.

Field Marshall Lord Birdwood, *Khaki and Gown*, Great Britain: Ward, Lock & Co., Limited, 1942.

Gilbert, Martin, *Churchill*, Çev. Süha Sertabiboğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.

Hamilton, Ian, *Gallipoli Diary*, Vol I, London: Edward Arnold, 1920.

Hart, Peter, *Gallipoli*, Great Britain: Profile Books, 2011.

Rhodes, James Robert, *Gallipoli*, Kent: Pimlico, 1999.

MacMunn, Sir George, *Behind The Scenes In Many Wars*, London: John Murray, 1930.

*Mons, Anzac and Kut By an MP Aubrey Herbert*, Ed. By Edward Melotte, Great Britain: Pen&Sword Military, 2009.

Sanders, Liman von, *Five Years in Turkey*, Annapolis: The Williams & Wilkins Company, 1928.

Sayılır, Burhan, *Çanakkale Savaşı'nda Psikolojik Harekat Faaliyetleri ve Koşullar, Aileni Özlemedin mi?*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2014.

### Makaleler

Sayılır, Burhan, “Çanakkale Savaşları'nda Yer Alan İtilâf Askerlerinin Dini-Etnik Yapısı ve Sahip Oldukları Türk İmajı”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 18, 2015.

Uyar, Mesut, “Who Called for a Ceasefire”, *War Time Official Magazine of The Australian War Memorial*, Sayı 74, 2016.



## Ahmed Cevad Paşa ve Askerî Tarih Yazımı

### Ahmed Cevad Pasha and His Approach to Military History

<https://doi.org/10.52792/tws.1100913>

Bülent DURGUN 

#### [Araştırma Makalesi](#)

<sup>1</sup> Çanakkale Savaşları  
Gelibolu Tarihi Alan  
Başkanlığı



[ORCID: 0000-0002-5617-4267](https://orcid.org/0000-0002-5617-4267)

**Sorumlu yazar/Corresponding author:**

Bülent DURGUN

**E-posta/E-mail:**

[b\\_durgun@hotmail.com](mailto:b_durgun@hotmail.com)

**Geliş tarihi/Received:**

09 Nisan 2022

**Revizyon talebi/Revision**

**Requested:**

09 Şubat 2022

**Son revizyon /Last revision:**

24 Nisan 2022

**Kabul tarihi/Accepted:**

29 Nisan 2022

**Atıf/Citation:**

Durgun, Bülent. "Ahmed Cevad Paşa e Askerî Tarih Yazımı". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 3, no. 1 (2022): 51-66.



#### Özet

Osmanlı Devleti'nde sadrazamlık görevinde de bulunmuş, okumayı-araştırmayı seven son derece münevver bir kişiliğe sahip olan Ahmed Cevad Paşa'nın (1850-1900) yayınları yayımlandığı andan itibaren geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Cevad Paşa'nın yazıları padişahlar tarafından da takdirle karşılanmış ve mesleki hayatına etki etmiştir. Kırım Harbi tecrübesi ve Girit valiliğini müteakip sadrazamlık görevinde bulunması Osmanlı Devleti'nin ve ordusunun içinde bulunduğu çöküşü gözlemlemesine imkân sağlamıştır. Elli yaşında, genç sayılabilecek bir yaşta vefat eden Ahmed Cevad Paşa hedeflediği yayınların hepsini tamamlayamamıştır; ancak ortaya koymuş olduğu eserler hem çeşitliği hem de niteliği açısından literatüre büyük katkılar sağlamıştır. Bu çalışmanın amacı; Osmanlı askerî tarihine yönelik yayınlarını politik-askerî değerlendirmeler ışığında geniş bir bakış açısı ile hazırlayan, modern anlamda Türk askerî tarihçilerinin ilk ve önemli yazarlarından birisi olan Ahmed Cevad Paşa'nın, en önemli ve bilinen eserlerinden birisi olan *Tarih-i Askerî-i Osmânî* isimli eseri incelenerek askerî tarih anlayışı ve yazımını ortaya koymaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Ahmed Cevad Paşa, Askerî Tarih, Yeniçeri, Kırım Harbi, Sadrazam

#### Abstract

The publications of Ahmed Cevad Pasha, who also served as the Grand Vizier in the Ottoman Empire and had an extremely enlightened personality who loved to read and research, reached a widespread readership starting from his own period. The writings of Cevad Pasha were also appreciated by the Sultans and influenced his professional life. His experience in the Crimean War and his position as the Grand Vizier after the Governorship of Crete enabled him to observe the collapse of the Ottoman Empire and its army. Ahmed Cevad Pasha, who died at the age of 50, at a young age, could not complete all the publications he targeted, but the works he produced made great contributions to the literature in terms of both variety and quality. The aim of this study is to examine the understanding and writing of military history of Ahmed Cevad Pasha, who prepared his publications on Ottoman military history with a broad perspective in the light of political-military evaluations, by examining one of the prominent and significant works of the work writer namely *Tarih-i Askerî-i Osmânî*.

**Key Words:** Ahmed Cevad Pasha, Military History, Janissaries, Crimean War, Grand Vizier



## GİRİŞ

XIX. yüzyıl milliyetçilik, teknoloji ve demokrasi anlayışının geliştiği bu kapsamda savaşın kralların oyunu olmaktan çıkarak toplumun tamamını ilgilendiren ve toplumun gözü önünde cereyan ettiği, değişimin ve gelişimin artık kurumsallaştığı, toplum için ölüm ve kalım meselesi haline gelmeye başladığı bir dönemdir.

XIX. yüzyıl ikinci yarısında yaşayan, önemli ve başarılı bir asker, diplomat ve devlet adamı olan sadrazamlık görevi dahil olmak üzere Osmanlı Devleti'nin kaderine etki edebilecek kritik görevlerde bulunan Ahmed Cevad Paşa hem askerî kültüre hem de ülkenin sosyo-ekonomik yapısına vakıf olarak bilgilerini araştırmacılara, okuyuculara ve topluma aktarmak üzere çeşitli yazılar kaleme almıştır. Sahip olduğu bu bilgi birikimini dünyanın ve özellikle Avrupa'nın gelişmeleriyle karşılaştırabilecek yabancı dil bilgisine de sahip olması kendisini akranlarından ayıran bir nitelik olarak ön plana çıkmaktadır. İçinde bulunduğu dönemin koşullarını fiilen yaşayan ve sorumluluğunu hisseden Ahmed Cevad Paşa “*Her nesil kendi tarihini yazar*” sözüne uygun olarak XX. yüzyıl öncesi Osmanlı Askerî Tarihini incelemek isteyenler için önemli bir yazar olarak karşımıza çıkmaktadır.<sup>1</sup>

Bu çalışmanın amacı Ahmed Cevad Paşa'nın askerî tarih yazımındaki yöntem ve yaklaşımını incelemektir. Bu maksatla Ahmed Cevad Paşa'nın Hayatı ve Eserleri ile Askerî Tarihçiliği başlıklarında iki bölümde ele alınan çalışmada, kendisinin eserlerinden, daha önce Ahmed Cevad Paşa hakkında yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Ahmed Cevad Paşa'nın askerî tarih yazımının değerlendirilebilmesi maksadıyla askerî tarih yazımı ile ilgili yerli ve yabancı literatür de taranarak yorum yapılmaya çalışılmıştır.

## BİYOGRAFİSİ VE ESERLERİ

Şûra-yı Askerî üyesi Afyonkarahisarlı Kabağağaçlızâde Mustafa Âsım Bey'in oğlu olan Ahmed Cevad Paşa 1850 yılında Şam'da dünyaya gelmiştir.<sup>2</sup> Annesi Zehra Hanım, Suriye'nin hatırı sayılır ailelerinden Hattat-zâde Hüseyin Bey'in kızıdır. Ahmed Cevad, babası Mustafa Asım Bey'in Bursa Mekteb-i İdâdisi Müdürlüğü sırasında ilköğrenimine Bursa'da başlamış<sup>3</sup> ve İstanbul'da devam

<sup>1</sup> Thomas E. Griess, “A Perspective on Military History”, *A Guide to the Study and Use of Military History*, Ed. John E. Jessup, Jr. & Robert W. Coakley, (Washington D.C.: Center of Military History United States Army, 1988), 25-40; Maurice Matff, “The Nature of History”, *A Guide to the Study and Use of Military History*, s. 3-24; Jeffrey J. Clarke, “World Military History, 1786-1945”, *A Guide to the Study and Use of Military History*, 117-150; Oğuz Turan, Güney Belendir, *Harp Tarihi Ders Notları Birinci Kitap*, (Ankara: Harp Okulu Basımevi, 1983).

<sup>2</sup> Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Çoşkun Üçok, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1982), 415-416; Doğum tarihi ile ilgili değişik ifadeler yer almaktadır. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907))*, 3. Baskı, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 297'de doğum tarihini 5 Eylül 1891 olarak ifade etmektedir.; Abdülkadir Özcan, “Cevad Paşa”, (İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi VII*, 1993), 430'da doğum tarihi olarak 1851 yılını vermektedir.; doğum tarihi 1891 olarak Cavid Baysun, “Djâwad Paşa, Aḥmad”, *The Encyclopaedia of Islam II*, E.J. Brill, Leiden, 1991, 489'da da zikredilmiştir. Ayrıca bkz. Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 3. Cilt, (İstanbul: Meral Yayınevi, 1975), 42 ve Mehmet Mercan; *Sadrazam Ahmed Cevad Paşa*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), 1; “Asım Mustafa Bey, Dar-ı Şûra-yı Askerî azası ve Miralay olup Cemziyelahir 1279'da vefat eylemiştir. Oğlu Cevad Paşa'dır.”, Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmanî I*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 327; “Cevad Paşa Konyalı Miralay Mustafa Asım Beyin oğludur. Erkânı Harbiye'den çıkarak miralay, Çetine Elçisi, sonra mirliva, azilden sonra ferik olmuş ve Girit Vali vekili olarak 1309 harlarında (1891 ortaları) vezirlik verilmiş ve sene sonunda sadrazam olup 1312 sonlarında (1895 başları) ayrılmıştır.” Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmanî VI*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1757.

<sup>3</sup> Özcan, 430.

ettirmiştir.<sup>4</sup> Ahmed Cevad henüz 5 yaşındayken Mekteb-i İbtidai'de Kur-ân-ı Kerim'i hatim etmiş ve altı yaşında iken Mekteb-i İdadi'nin ihtiyat sınıfına dâhil olmuştur. Babaları vefat ettiğinde ablası Sare 13, Ahmed Cevad 12 ve kardeşi Mehmet Şakir 7 yaşlarındadır. Bu acı hadiseden, üç gün sonra da annelerini kaybetmişlerdir.<sup>5</sup> Ahmed Cevad ve kardeşleri daha sonra şeyhülislam olan Rumeli Kazaskeri ve aile dostları Âtîf-zâde Hüsamettin Efendi'nin himayelerine alınmışlardır.<sup>6</sup>

Askerî İdâdîyi tamamlamayı müteakip 1863/1864 yılında Mekteb-i Harbiye'ye girmiş ve 19 yaşında 29 Kasım 1869 tarihinde Erkân-ı Harb Mülâzımı olarak mezun olmuştur. Daha sonra Mekteb-i Erkân-ı Harbiye sınıfına girmiştir. Erkan-ı Harbiye Mektebindeki eğitimini de birincilikle tamamlayarak 17 Ocak 1871 günü kurmay yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur.<sup>7</sup> İyi bir eğitim alan Ahmed Cevad Erkân-ı Harb yüzbaşısı olarak paşalığa aday olmuştur. Onun almış olduğu eğitimi, ileride devlet idaresinde alacağı görevlerde etkili olmuştur.<sup>8</sup> Ahmed Cevad, Erkân-ı Harb yüzbaşılığına terfi ettirildikten sonra Sultan Abdülaziz'in Yâver-i Harb-i Şehriyârîliğine getirilmiştir.<sup>9</sup> Kısa zaman içinde 29 Haziran 1871'de kolağalık rütbesine terfi ettirilmiştir.<sup>10</sup> Sarayda bulunduğu sıralarda sürekli okuyarak bilgisini arttırmış ve bu süreçte hazırladığı "El-Ma'lûmâtü'l-Kâfiye fî Ahvâl-il-Memâlik-il-Osmâniye" adlı eserini, Sultan Abdülaziz'e sunmuştur. Bu çalışmasından dolayı Sultan Abdülaziz tarafından binbaşı rütbesine terfi ettirilmiştir.<sup>11</sup> Ahmed Cevad Bey, 1871-1874 yılları arasında Yaver-i Harb-i Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî hizmetine devam etmiştir.

Şam'da bulunan Beşinci Ordu Erkân-ı Harbiye'sine atanıncaya kadar geçen süre zarfında Harbiye Mektebi'nde matematik öğretmenliği görevinde bulunmuştur. Beşinci Ordu Kurmay Başkanlığı'nda görevli bulunduğu sırada Cebel-i Dürüz'de kışla inşası ile vazifelendirilmiştir. Ahmed Cevad Bey, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin başlamasıyla Tuna Cephesi'ne tayin oluncaya kadar Beşinci Ordu'daki görevine devam etmiştir.<sup>12</sup>

Ahmed Cevad Bey 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ne katılmak üzere talepte bulunmasıyla, Tuna Cephesinde Aziz Paşa Fırkası Erkân-ı Harbiye riyasetine ataması yapılmıştır.<sup>13</sup> Aynı zamanda Mekteb-i Harbiye'de öğrenci olan kardeşi Mehmed Şakir de Aziz Paşa'nın yaveri olarak refakatinde görevlendirilmiştir.<sup>14</sup> Ahmed Cevad Bey, Aziz Paşa'nın 26 Temmuz 1877'de Eserçe Muharebesinde şehit olması üzerine on dört bin kişilik fırka komutanlığına vekâlet etmiştir. Aziz Paşa'nın yerine Necib Paşa'nın görevlendirilmesi üzerine

<sup>4</sup> Ahmet Hilmi Çoban, *Ahmed Cevad Paşa'nın Târîh-i Askerî-i Osmânî (Kitâb-ı Râbi) Adlı Eserinin Transkripsiyonlu Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2009), 8.

<sup>5</sup> Yaşlarla ilgili değerlendirmeler için ayrıca bkz. Mercan; 5; 11 yaşında öksüz ve yetim kaldığı ile ilgili bkz. Ahmed Cevad Paşa, *Târîh-i Askerî-i Osmânî I*, Hazırlayanlar: Fatih Akyüz, Fatih Tetik, (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2021), 31; Özcan, 430.

<sup>6</sup> Özcan, 430.

<sup>7</sup> *Târîh-i Askerî-i Osmânî I*, 31; Mercan, 5-6.

<sup>8</sup> *A.g.t.*, 6.

<sup>9</sup> Özcan, 430.

<sup>10</sup> M. Tayyib Gökbilgin, "Cevad Paşa", *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi III*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, 111; Bu rütbe Osmanlı ordusunda yüzbaşı ile binbaşı arasında bir rütbe olup Asâkir-i Mansure-i Muhammediye'de kullanılmıştır. Bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt. II. (İstanbul 1993), 288.

<sup>11</sup> Mustafa Emre Şeker, *Ahmed Cevad Paşa'nın Târîh-i Askerî-i Osmânî İsimli Yazma Eserinin Işığında Nizâm-ı Cedîd Dönemi ve Askerî Reformlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2019), 8.

<sup>12</sup> İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, Cilt. III., (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982), 1474.

<sup>13</sup> *Târîh-i Askerî-i Osmânî I*, 32.

<sup>14</sup> Mercan, 8.

Ahmed Cevad Bey 19 Kasım 1877'de Necib Paşa fırkasının kurmay başkanlığına getirilmiştir. Eserçe Muharebesinde göstermiş olduğu başarıdan dolayı kaymakamlığa terfi ettirilirken, dördüncü rütbeden de Mecîdî Nişanı ile taltif edilmiştir.<sup>15</sup>

Ahmed Cevad Bey, 5 Eylül 1877'de Kastelova ve Ablanova muharebelerindeki başarılarından dolayı dördüncü Osmanî Nişanı ile taltif edilirken; 4 Aralık 1877'deki Elena (La Elte) muharebesindeki yararlılıkları dolayısıyla 17 Şubat 1878'de miralaylığa nasb ettirilmiştir.<sup>16</sup> Elena muharebesinde ele geçirilen silah, top ve mühimmatı ve esirlerle birlikte İstanbul'a götürmekle görevlendirilmiştir. Mükâfat olarak Üçüncü Rütbeden Mecîdî Nişanı ile ödüllendirilmiştir.<sup>17</sup>

İstanbul'a dönmesini müteakip Rami ve Davutpaşa'da istihkâmlar yaptıran<sup>18</sup> Cevad Bey, 1880 yılında Erkân-ı Harbiye Dairesi Altıncı Muhâberât-ı Umûmiye şubesinde göreve başlamıştır.<sup>19</sup> O dönemde Cerîde-i Askeriye ismiyle yayımlanan resmi ordu gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü yapmıştır. Ayrıca bu dergide kendi kaleme aldığı yazıları da yayımlanmıştır.<sup>20</sup> Buna ek olarak Ekim 1879 tarihinden itibaren on beş günde bir çıkarılan "Yadigâr" isimli bir dergiyi yayımlamaya başlamıştır. Bu dergide yayımlanan yazıların konu başlıkları; tarih, fen, ahlak, sanayi ve coğrafya gibi farklı alanları kapsamaktadır. Ahmed Cevad Bey, bu görevlere ilâveten 1881 yılında da Şûrâ-yı Devlet Nâfia Komisyonu Azalığına getirilmiştir.<sup>21</sup>

Yazı işleri müdürlüğü görevine ilâveten, 1881 yılında 93 Harbi sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması uyarınca Osmanlı Devleti ile Yunanistan, Rusya ve Sırbistan arasındaki sınır hatlarını belirlemek amacıyla oluşturulan komisyonlarda görev almıştır. Hudut tespitindeki başarılı çalışmalarından dolayı 17 Şubat 1882'de Ahmed Cevad Bey'e üçüncü rütbeden Osmânî Nişanı, Rusya devleti tarafından da ikinci rütbeden Saint-An Nişanı verilmiştir.<sup>22</sup>

93 Harbi neticesinde Berlin Antlaşması ile birlikte bağımsızlığını elde eden Karadağ'ın merkezi Çetine'ye 19 Şubat 1884 yılında elçi olarak tayin edilmiştir.<sup>23</sup> II. Abdülhamid, Ahmed Cevad Bey'i Çetine'ye elçi olarak tayin ettikten sonra, Çit Köşkü'nde huzuruna kabul edip, Ahmed Cevad Paşaya şu nasihatte bulunmuştur; "Sizi mühim bir me'mûriyete ta'yîn ediyorum, Karadağ Prensi İstanbul'a geldi, sadakat arz etti. Onun Devlet-i Aliyye'ye sadık kalmasını arzu ediyorum. Prens, Rusya ve Avusturya'nın menfa'atlerine âlet olmayıp Devlet-i Aliyye'ye sadık kalması için sarf-ı mesâ'i idiniz. Bâbıâlce müşkilâta tesâdüf iderseniz tesviyesini va'ad iderim. Karadağlılarla Goussineliler<sup>24</sup> beyninde zuhûr etmiş olan münâza'anın adem-i tekerrürüne dikkat idüp beyhûde

<sup>15</sup> İnal; s. 1474-1475; *Târih-i Askerî-i Osmânî I*, 32; Mercan, 8.

<sup>16</sup> Özcan, 430; *Târih-i Askerî-i Osmânî I*, 32; Mercan, 9.

<sup>17</sup> *Târih-i Askerî-i Osmânî I*, 32.

<sup>18</sup> Özcan, 430.

<sup>19</sup> İnal, 1475.

<sup>20</sup> Şeker, 8; Çoban, 6.

<sup>21</sup> *A.g.t.*, 6.

<sup>22</sup> Mercan, 15.

<sup>23</sup> Nur Budak, *Ahmed Cevad Paşa'nın Târih-i Askerî-i Osmânî (Kitâb-ı Evvel) Adlı Kitabının Transkripsiyonlu Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 2016), 6.

<sup>24</sup> Kâmusü'l-A'lâm'a göre Arnavutluk'ta Karadağ hududu yakınlarında Kosova vilayetinin İpek sancağında İpek'in 30 kilometre güneybatısı, Yakova'nın 48 kilometre kuzeybatısı ve İşkodra'nın 65 kilometre kuzeydoğusunda yer alan kaza merkezi.

birçok asâkir-i şâhânenin orada işgaline sebebiyet verdirmeyin.”<sup>25</sup> Çetine elçiliği görevine atamasının ardından 26 Mart 1884 tarihinde mirliva rütbesine terfi etmiştir.<sup>26</sup>

Osmanlı Devleti, 2 Kasım 1885 tarihli Meclis-i Vükelâ kararı ile Çetine elçisi Ahmed Cevad Paşa’yı, Karadağ sınırının belirlenmesi maksadıyla Mustafa Asım Paşa’nın yerine birinci komiser olarak tayin etmiştir.<sup>27</sup> Cevad Paşa, Karadağ’da elçiliği esnasında orada yaşayan Müslümanların sorunlarıyla yakından ilgilenmiş ve onlara işlerinde yardımcı olmuştur. Elçiliğe tayin edilmesinden kısa bir süre sonra Karadağ Prensi Nikola’nın davetine icabet ederek, ülke içinde yirmi sekiz gün süren bir seyahat yapmıştır. Bu seyahatin sonunda *Seyabatnâme* adlı eserini kaleme almıştır.<sup>28</sup> Sefareti esnasında Karadağ Hükümeti tarafından Altın Şecaat Madalyası takdim edilmiştir.<sup>29</sup> Mide rahatsızlığı bulunan Cevad Paşa, iki ay müddetle tedavi için Viyana’ya gitmek üzere izin talebinde bulunca 31 Temmuz 1888’de başka bir memuriyetle görevlendirilmek üzere İstanbul’a çağırılmış ve yerine Mirliva Hüsnü Paşa tayin edilmiştir.<sup>30</sup> Gökbilgin, Cevad Paşa’nın Viyana’ya gitme talebinin İstanbul’da şüphe uyandırmış olabileceği ve bu nedenle İstanbul’a çağırılmış olabileceğini değerlendirmektedir.<sup>31</sup>

Cevad Paşa, Çetine’den İstanbul’a döndükten sonra 2 Eylül 1888’de, sadarete tayin edilinceye kadar diğer görevleriyle birlikte yürüteceği Teftiş-i Askerî Komisyonu azalığına görevlendirilerek Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesine tayin edilmiştir.<sup>32</sup>

Cevad Paşa, Yunan Kralı I. Georgios’un tahta çıkışının yirmi beşinci yıldönümü kutlamaları çerçevesinde Atina’da yapılan törenlere katılmak üzere 24 Ekim 1888’de fevkalade elçilikle görevlendirilmiştir. Cevad Paşa, 30 Ekim 1888’de “Nâme-i Hûmâyûn”u Yunan Kralı’na takdim ederek Osmanlı devletinin Yunanistan ile ilişkilerini iyileştirme niyetinde olduğunu belirtmiştir. Ahmed Cevad Paşa, görevi süresince törenler ve davetlere katılmış ayrıca Yunanistan’ın askeri okulları ve kışlalarında da incelemelerde bulunmuştur. 10 Kasım 1888’de Pire’den İstanbul’a hareket eden Ahmed Cevad Paşa, böylece tayin edildiği elçilik görevini başarı ile tamamlamış ve Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki dostane ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. 22 Mayıs 1889 tarihinde, Yunan Devleti tarafından hizmetlerinden dolayı Mirliva Cevad Paşa’ya birinci rütbeden Sürur Nişanı, Padişah II. Abdülhamid tarafından ise birinci rütbeden Mecîdî Nişanı tevdi edilmiştir.<sup>33</sup>

Ahmed Cevad Paşa 29 Temmuz 1889’da Ferik rütbesine yükseltilmiş ve aynı tarihlerde Girit’e tayin edilmiştir.<sup>34</sup> Ahmed Cevad Paşa, Girit’e hareketinden bir hafta sonra 4 Ağustos 1889’da Girit Erkân-ı Harbiye Riyâseti’ne tayin edilmiştir.<sup>35</sup> Ahmed Cevad Paşa, Girit adasında bir keşif gezisi yapmıştır. Yaptığı gezi sonucunda bir layiha hazırlayarak II. Abdülhamid’e takdim etmiştir.

<sup>25</sup> Sultan II. Abdülhâmid Han, *Devlet ve Memleket Görüşlerim*, Haz. A. Alâeddin Çetin ve Ramazan Yıldız, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1976, 145.)

<sup>26</sup> Mercan, 15.

<sup>27</sup> *A.g.t.*, 21-22.

<sup>28</sup> Çoban, 8; Budak, 6.

<sup>29</sup> Mercan, 26.

<sup>30</sup> *A.g.t.*, 16-17.

<sup>31</sup> Gökbilgin, 111

<sup>32</sup> İnal, 1476; Mercan, 33.

<sup>33</sup> İnal, 1476; Mercan, 34-37.

<sup>34</sup> Özcan, 430; Budak, 6.

<sup>35</sup> Gökbilgin, 111-112.

Layihada, Girit adasının coğrafi konumu, adada çıkan isyanların sebepleri ve aynı zamanda adanın Osmanlı Devleti açısından taşıdığı ehemmiyeti konularını işlemiş ve bu problemlerin çözümü için önerilerde bulunmuştur.<sup>36</sup> Ahmed Şakir Paşa'nın İstanbul'a çağrılması üzerine, Ahmed Cevad Paşa, 29 Haziran 1890 tarihinde Girit Vali Vekili ve Fevkalade Kumandanı tayin edilmiştir.<sup>37</sup>

Ahmed Cevad Paşa, Girit Adası'nda Müslüman ve Hristiyan ahali arasında bir anlaşma, uyum ve ahenk tesis etmiş, aldığı ilave tedbirlerle adada huzur ve asayiş hakim kılmıştır. Ahmed Cevad Paşa'ya Girit Adası'nda yapmış olduğu başarılı hizmetlerinden dolayı 13 Aralık 1890 tarihinde Girit Altın Madalyası tevdi edilmiştir. Ahmed Cevad Paşa'ya Girit Adası'nda memuriyete başladığı tarihten itibaren yaptığı başarılı hizmetlerden dolayı 5 Şubat 1891 tarihinde Müşirlik Rütbesi tevcih edilmiştir. Girit'teki çalışmalarıyla II. Abdülhamid'i çok memnun eden Ahmed Cevad Paşa, 4 Eylül 1891 tarihinde sadrazamlığa tayin edilmiştir. Böylece bir sene üç gün süren Girit Vali Vekilliği ve Fevkalade Kumandanlığı sona ermiştir.<sup>38</sup>

Ahmed Cevad Paşa, 6 Eylül 1891'de İstanbul'a gelerek sadrazamlık görevine başlamıştır.<sup>39</sup> Ahmed Cevad Paşa, sadrazamlığı döneminde sadrazamlıktaki görevlerine ek olarak kültürel faaliyetlerde de bulunmuştur. Hazine-i Evrak binalarını tamir ettirerek tasnif çalışmalarını bir düzene koymuş ve Bâbîâlî'deki memurların kitap okuyup bilgi sahibi olmaları için Bâbîâlî (Cevad Paşa) kütüphanesini inşa ettirmiştir. Ahmed Cevad Paşa eğitime ve kültüre büyük önem veren devlet adamlarımızdan biridir. Cevad Paşa Kütüphanesi Padişah tarafından hediye edilen tuğranın da konulmasıyla 11 Şubat 1895'te hizmete açılmıştır.<sup>40</sup> Ahmed Cevad Paşa'ya iradelerin muamelelerinde yaptığı bir değişiklikten dolayı 4 Ocak 1892'de Yâver-i Ekremlik unvanı tevcih edilmiş ve bu unvanı sadaret imzasına ilâve olarak kullanmasına da izin verilmiştir.<sup>41</sup> Ahmed Cevad Paşa, bu unvanı, sadrazamlıktan azlinden sonra, Girit Kumandanı ve 5'inci Ordu Müşir'i iken de kullanmıştır.<sup>42</sup>

Cevad Paşa'nın, sadrazamlığı sürecindeki en önemli konu Ermeni meselesi ve bu meselenin yol açtığı problemler olmuştur. Önce Merzifon, Yozgat ve Tokat'ta dış güçlerin kışkırtmaları nedeniyle ayaklanan Ermeniler daha sonra Sason Vakası'nı ortaya çıkarmışlardır.<sup>43</sup> Bu isyanlar Osmanlı devletini gerek içeride gerekse dışarıda büyük bir sıkıntıya sokmuştur. Olaylar sırasında ve sonrasında Avrupa basınında yanlış ve kasıtlı haberler çıkması üzerine II. Abdülhamid, hem baskı ve dedikoduyu önlemek hem de olayları yerinde incelemek için bir tahkik komisyonu kurmuştur. Komisyon heyetine İngiltere, Fransa ve Rusya birer temsilci göndermiştir. Tahkik komisyonunu adil ve tarafsız bir şekilde olayları değerlendirerek sonucunu hükümete bildirmekle yükümlüydü. Tahkikat komisyonu yaptığı incelemeler sonunda, vakalara ve karışıklığa Ermenilerin neden olduğu anlaşılmıştır.<sup>44</sup> Tahkik Komisyonu, çalışmalarını sürdürürken 11 Mayıs 1895 tarihinde İngiltere,

<sup>36</sup> Mercan, s. 38-50; Çoban, s. 9; Ali Karaca, *Anadolu Islahatı ve Ahmed Şakir Paşa, (1833-1899)*, Eren Yayınları, İstanbul, 1993, 26-27.

<sup>37</sup> İnal, s.1477; Mercan, 51.

<sup>38</sup> Karal, s. 297; Gökbilgin, 112; Babinger, 415; Mercan, 51; Çoban, 9.

<sup>39</sup> İnal, 1479; Çoban, 9.

<sup>40</sup> Özcan, 430; Mercan, 59-63.

<sup>41</sup> Budak, 7

<sup>42</sup> Mercan, s. 63-65.

<sup>43</sup> Mehmet Zeki Pakalın, *Sicilli-i Osmanî Zeyli, Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, Cilt. V. Ankara, 1948, 101; Özcan, 430;

<sup>44</sup> Şeker, 9.

Fransa ve Rusya Ermenilerin buldukları vilayetlerde ıslahat yapılması hususunda Osmanlı Devleti'ne bir nota ve ıslahat projesi vermiştir. Hükümet, büyük devletlerin (düvelli muazzama<sup>45</sup>) taleplerini Padişah'ın hükümdarlık haklarına aykırı olduğu gerekçesiyle 3 Haziran 1895'te üstü kapalı bir şekilde reddetmiştir. Muhtıra ve ıslahat projesine Bâbü'lî'nin 3 Haziran 1895 tarihinde vermiş olduğu cevap, İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından yeterli bulunmamış ve 9 Haziran 1895'te verdikleri bir ultiमतomla, tekliflerine daha açık bir cevap verilmesini talep ederek Cidde'den karaya asker çıkaracakları tehdidinde bulunmuşlardır. II. Abdülhamid, Ermeni meselesinin bu hale gelmesinden Ahmed Cevad Paşa'yı sorumlu tutmuştur. Ahmed Cevad Paşa, bu süreç içerisinde padişah tarafından verilen emirler doğrultusunda hareket etmekten başka bir şey yapamadığını dile getiren bir layihayı saraya sunarak yetkilerinin genişletilmesi talebinde bulunması üzerine,<sup>46</sup> 9 Haziran 1895 tarihinde sadrazamlıktan azledilmiş ve yerine Mehmed Said Paşa getirilmiştir.<sup>47</sup>

Cevad Paşa, üç yıl dokuz ay dört gün süren sadrazamlığının sona ermesini müteakip iki yıl kadar Nişantaşı'ndaki konağında gözetim altında kalmıştır.<sup>48</sup> Anadolu'da Ermeni isyanlarının çıktığı sıralarda, Girit'teki Hıristiyanların ayaklanması ile 1 Temmuz 1897'de tekerrür eden Girit meselesini halletmek üzere Girit Fırka-i Askeriye Komutanlığına atanarak memuriyete dönmüştür.<sup>49</sup> Cevad Paşa'nın Girit'e gelmesi Müslüman ahaliye cesaret vermiş ve sevinç gösterileri yapmalarına sebep olmuştur. Adada asayişin sağlanması konusunda çalışmalarda bulunmuş, huzur ve güven ile devlet otoritesini yeniden güçlendirmek istemiştir. Adada görev yapan askerlerin eksikleri tamamlanarak daha iyi görev yapmaları için tedbirler alınmıştır.<sup>50</sup>

Girit Fırka-i Askeriye Komutanlığı sırasında Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Suriye Vilayetini ziyareti edeceği haberi alınmış ve onun mihmandarlığıyla görevlendirilmiştir. Cevad Paşa Girit Kumandanlığı vazifesine Şakir Paşa'yı vekil bırakarak 10 Ekim 1898'de Alman İmparatoru II. Wilhelm'i Beyrut'ta karşılamak için Hanya'dan Beyrut'a gitmek üzere hareket etmiştir. Cevad Paşa Beyrut'a ulaşınca II. Wilhelm'in Suriye seyahatinde ziyaret edeceği noktaları denetleyerek İmparatorun seyahatinin kusursuz bir şekilde geçmesini mümkün kılmıştır. Ahmed Cevad Paşa mihmandarlık görevini eksiksiz olarak başarılı bir şekilde yerine getirmiş, almış olduğu tedbirler sayesinde Alman İmparatoru II. Wilhelm'in seyahati başarı ile tamamlanmıştır. Cevad Paşa, 20 Kasım 1898'de Şam'da bulunan 5'inci Ordu Müşirliği'ne getirilmiştir.<sup>51</sup>

Ahmed Cevad Paşa, 5'inci Ordu Müşirliği sırasında öncelikle ordunun mali sıkıntısını çözmeye çalışmış ve müteaddit girişimlerde bulunmuştur. Asayiş ve düzenin sağlanmasına çalışmıştır. 20 Kasım 1898'de başlayan 5'inci Ordu Müşirliği 13 Temmuz 1900 tarihinde sona ermiştir. Cevad Paşa'ya 5'inci Ordu Müşirliği esnasında Alman İmparatoru II. Wilhelm tarafından Agl Roj nişanı hediye edilmiş ve nişan posta ile Şam'a 29 Ocak 1900 tarihinde ulaşmıştır.<sup>52</sup>

<sup>45</sup> Tüccarzade İbrahim Hilmi, *Balkan Harbinde Neden Münbezîm Olduk*, (İstanbul: Kütüphane-i İslam ve Askeri, 1329), 9-13.

<sup>46</sup> "Abdülhamit II. . : "Cevat Paşa'nın maksadı, kendi kararlarını kabule saltanat makamını mecbur etmek ve bu suretle hukukumu elimden almak olduğunu anladım" diyerek onu sadrazamlıktan azletti. Cevat Paşa, bundan sonra Girit Komutanlığına tâyin edildi." Karal, 298; Özcan, 430; Şeker, 9.

<sup>47</sup> Mercan, 82-94; Çoban, 11.

<sup>48</sup> Mercan, 94; Çoban, 11.

<sup>49</sup> Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 3. Cilt, Meral Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 42.

<sup>50</sup> İnal, 1503-1504; Çoban, 11.

<sup>51</sup> Gökbilgin, 112; Mercan, 100-107.

<sup>52</sup> Çoban, 12.

1900 yılı Nisan ayında yakalanmış olduğu tüberküloz hastalığının ağırlaşması üzerine hava değişimi için 8 Haziran 1900'de Şam ile Beyrut arasında bulunan Ayn Sufer'e gitmiştir.<sup>53</sup> 29 Mayıs 1900 tarihinden itibaren İstanbul'a gitmek için Padişah'tan izin istemiş ve 1 Temmuz 1900 tarihinde Padişah II. Abdülhamid, Cevad Paşa'nın İstanbul'a dönmesine izin vermiştir. 5'inci Ordu Müşirliği görevinden istifa edip, İstanbul'a dönmüş ve 9 Ağustos 1900 günü dönüşünden bir buçuk ay sonra Nişantaşı'ndaki konağında vefat etmiştir.

Ahmed Cevad Paşa'nın cenazesi 10 Ağustos 1900 Cuma günü saat 6:30 sıralarında Nişantaşı'ndaki konağından dualarla alınarak Maçka yolundan Dolmabahçe rıhtımına getirilmiştir. Dolmabahçe rıhtımından Tersane-i Amire'den tahsis olunan bir istimbotla Unkapanı'na getirilerek, Vefa, Şehzade Camii ve Saraçhane yolu ile Fatih Camii'ne götürülmüştür.<sup>54</sup> Cenazesi Fatih'teki Emîr Buhârî Zâviyesi karşısında yer alan anne ve babasının mezarlarının yanındaki kabristana defnedilmiştir.<sup>55</sup> Ahmed Cevad Paşa'nın türbesi mimar Kemalettin tarafından 1901 yılında yapılmıştır. Türbede yer alan sandukalardan biri Ahmed Cevad Paşa'ya, diğeri ise, kardeşi Sare Hanıma aittir.<sup>56</sup>

Osmanlı Devleti'nin son dönem sadrazamlarından Ahmed Cevad Paşa, kendisini son derece geliştirmiş, yetenekli bir asker olduğu kadar aynı zamanda başarılı bir diplomat ve devlet adamıdır. Araştırmacı yönü oldukça gelişmiş, çalışmayı seven, bilgi birikimi yüksek, nazik, son derece güler yüzlü ve samimi bir kişiliğe sahiptir. Askeri bilgisi yüksek; temiz, ahlaklı ve namuslu bir kumandandır. Yönetimi ve komutanlığı esnasında azim ve çalışkanlığı ile ön plana çıkan devlet adamlarını, teşvik etmiş ve ödüllendirmiştir.<sup>57</sup> Cevad Paşa Sultan II. Abdülhamid'in kendi yetiştirdiği ve en sevdiği sadrazamlarından birisidir.<sup>58</sup>

İlk hanımı Giritli olan Ahmed Cevad Paşa iki kez evlilik yapmıştır. İkinci eşi Nimet Hanım ile olan evliliğinden Fehime isimli bir kızı dünyaya gelmiştir.

Ahmed Cevad Paşa, 30 yıla yakın memuriyeti süresince farklı görevlerde bulunmuştur. Ahmed Cevad Paşa'nın, öne çıkan askerî ve diplomat kimliğinin yanında yazar ve tarihçiliği de önemlidir. Ahmed Cevad Paşa, genel mahiyette askerî tarih ve Osmanlı askerî tarihi üzerine eserler kaleme almıştır. Ma'lûmâtü'l-kâfiye fî Memâlikî'l-Osmâniyye adlı ilk eseri askerî liselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Devlet adamı, asker ve diplomat olarak görev yapan, Cevad Paşa, kitaplar yazarak ve dergi çıkararak ülkesinin kültürüne katkıda bulunmuştur. Ahmed Cevad Paşa'nın yazdığı Târîh-i Askerî-i Osmânî adlı eseri halen askerî tarih araştırmacılarında önemli bir eserdir.

## ALDIĞI MADALYALAR VE NİŞANLAR

1877 Dördüncü Rütbe Mecîdî Nişanı,

1877 Dördüncü Rütbe Osmanî Nişanı,

<sup>53</sup> Mercan, 116.

<sup>54</sup> A.g.t., 117.

<sup>55</sup> Budak, 8.

<sup>56</sup> Çoban, 12.

<sup>57</sup> İbrahim Alaattin Gövsa, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, (İstanbul: Yedigün Neşriyat, 1946), 84-85; Karal, 298; Gökbilgin, 112; Özcan, 430.

<sup>58</sup> Ayşe Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*, (İstanbul: Timaş Yayınları), 37.

- 1878 Üçüncü Rütbe Mecîdî Nişanı,  
1882 Üçüncü Rütbe Osmanî ve İkinci Rütbe Saint-An Nişanı,  
1884 İkinci Rütbe Osmanî Nişanı,  
1888 Birinci Rütbe Mecîdî Nişanı,  
5 Ekim 1891 de Murassa Nişan-ı Ali Osmanî,  
5 Nisan 1892 de Murassa Mecîdî Nişanı,  
25 Temmuz 1892 de Murassa Mecîdî Nişanı,  
30 Ocak 1893 de Sanayi Nefise Madalyası,  
18 Nisan 1893 de İmtiyaz Nişanı,  
30 Ağustos 1892 Sırbistan Kralı tarafından Kılıçlı Takova Nişanı,  
29 Ocak 1893 de Ankarojmen Obyen adlı hayır cemiyetinden İftihar Madalyası,  
9 Nisan 1893 de Papa tarafından Pi Nof Nişanı,  
28 Nisan 1893 de Alman İmparatoru tarafından Agl Roj Gran Kordonu,  
10 Temmuz 1893 Fransa devleti tarafından Legion d'Honneur Nişanı'nın Gran Kordonu,  
5 Eylül 1893 de Karadağ Prensi Obut matbaasının dört yüzüncü senesinden dolayı bir madalya,  
12 Ekim 1893 de İran Şahı tarafından Şîr-û Hurşit Nişanı.  
16 Temmuz 1894'te İspanya Hükümeti tarafından birinci rütbeden Truda Nişanı.  
20 Ocak 1895 de Belçika devleti tarafından Leopold Nişanı verilmiştir.<sup>59</sup>

## ESERLERİ

Ahmed Cevad Paşa Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca ve İtalyanca bilmektedir. Asker, diplomat ve devlet adamı olarak oldukça hareketli geçen hayatı boyunca yazar olarak başta askeri tarih ve genel Osmanlı tarihi konuları olmak üzere pek çok eser kaleme almıştır. Cevad Paşa sahip olduğu zengin kütüphanesini dolaplarıyla birlikte İstanbul Arkeoloji Müzesine bağışlamıştır.<sup>60</sup>

**1. Târîh-i Askerî-i Osmânî:** Ahmed Cevad Paşa, bu eserini hazırlarken 48'i Türkçe ve 45'i Fransızca olmak üzere toplam 93 eserden yararlanmıştır. Türkçe kaynakların arasında vakanüvislerin yazdıkları büyük bir yer teşkil etmektedir. On cilt içinde yirmi kitap halinde tasarladığı, beş kitap halinde üç cildini yazabildiği eserin I. cildinde (İstanbul 1297 /1299/1881) Yeniçeri Ocağı hakkında bilgiler vermekte ve kuruluş yapısı, teşkilatlanması, yeniçerilerin farklı

<sup>59</sup> Mercan, 114-115.

<sup>60</sup> Baysun, 490; Özcan, 430; Tahir, 43; Gövsa, 84-85; Ahmed Cevad Paşa, *Târîh-i Askerî-i Osmânî Kitab-ı Sani*, <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TY/nekty04178.pdf>, (erişim 25.04.2022); *Târîh-i Askerî-i Osmânî I*, 34-35.



dönemlerdeki mevcutları, kıışlaları, ulûfeleri, kıyafetleri, silâhları, âdetleri, isyanları ve ocağın kaldırılması ile bu ocağa asker yetiştiren Acemi Ocağı'nın teşkilâtından bahsetmektedir. Eser, ilk cildin yayımlandığı sene, yeniçerilere ait kıyafet ve silâhlara yer veren albüm şeklinde bir mecmua ile birlikte G. Macrides tarafından Fransızcaya çevrilerek Paris'te de basılmıştır. Kitabın el yazması 120 sayfa halinde olan ikinci cildi Kitâb-ı Sâni, Kitâb-ı Sâlis ve Kitâb-ı Râbiolarak numaralandırılmış kitaptan oluşmaktadır. III. Selim ve II. Mahmud dönemlerindeki ıslahatlar konu edilirken Nizam-ı Cedid, Asakir-i Mansure-i Muhammediye orduları ana konuları teşkil etmektedir. 270 sayfa el yazma olan üçüncü cildi, beşinci kitaptan oluşmaktadır ve Tanzimat sonrası orduda ıslahat çalışmaları Kırım Harbi dahil olmak üzere incelenmiştir.

**2. Târîh-i Askerî Hulâsası (İstanbul 1291, 1311):** Eski zamanlardan XVI. yüzyıl sonuna kadar devletlerarasındaki meşhur savaşları ve askerî düzenlemeleri içeren 131 sayfalık bir eserdir.

**3. Ma'lûmâtü'l-kâfiye fî memâliki'l-Osmâniyye (İstanbul 1289):**142 sayfalık, Osmanlı Devleti'nin kara ve deniz kuvvetlerine, vilâyetlerine, dağlarına, nehirlerine, halkına, ürünlerine, yollarına ve bazı devlet büyüklerine ve memurlarına ait bilgilerin yer aldığı ansiklopedik bir eserdir. Sultan Abdülaziz zamanında askerî liselerde ders kitabı olarak okutulmuştur.

**4. Fabre, Sema yahut kozmografya:** Yeryüzünün ölçülmesi, aya seyahat, yeryüzünün aydan görünüşü gibi konular içeren çeviri bir eserdir.

**5. Tarih-i Osmâni:** Eser, *Yadigâr* dergisinde yayımlanan yazıların kitap haline getirilmiş şeklidir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Niğbolu Savaşı'na kadar geçen olayları anlatır. Ahmed Cevad Bey, eseri kaleme almasının birinci sebebi olarak, her kavmin ilk önce mensup olduğu devlet ve milletin tarihini bilmesinin mühim işlerden olduğunu kabul ederek eseri yazdığını belirtmiştir.

**6. Mısır Mesâlihine Dair İrâdât-ı Seniyye:** Mısır işlerine dair 1839-1894 arasında çıkmış irâde-i seniyyeler.

**7. Mecmu'âtu's-Sanâyi:** Kimyanın sanayiye uygulanması ile ilgili yazma eser 98 varaktır.

**8. Yadigâr:** İlk sayısı Ekim/Kasım 1879'da neşredilen, 15 günde bir çıkan Yadigâr dergisinde yayımlanmış yazıların bir araya getirildiği eserdir. Dergideki tarih ile ilgili yazıları Ahmed Cevad Bey kaleme almıştır. Cevad Bey'in, bu yazıları iki başlıkta toplanmaktadır. Osmanlı tarihi ile ilgili olan birinci yazıları "Osmanlılar" başlığı etrafında toplanırken Yunan ve Roma döneminden başlayan askerî tarihle ilgili olan ikinci yazıları "Tarih-i Askerî" başlığı altında toplanmaktadır.<sup>61</sup> Dergide çıkan yazıların bir kısmının da editörlüğünü yaparak kitaplaştırmıştır. Bu eserlerin başlıcaları; Sema Namında Olan Kozmografya; Kimyanın Sanayi'e Tatbiki; Arz; Rusya ve Devlet-i Aliyyenin 44-45 Seferi; Haritalı ve Musaver Târîh-i Osmanî; 1700 Senesine Kadar Olan Vuku'at-ı Askeriye Hülasası; Telefon ve Fotoğraf, Riyaziyenin Mebahis-i Dakikasive Kirli Çıkı Ham Hikâye.

Ahmed Cevad Paşa ayrıca 13 Mayıs 1881 günkü 44 sayılı *Cerîde-i Askerîye'de* yazmaya başladığı yazıları aralıklarla 2 Mart 1882 gününe kadar devam ettirmiştir. Bu dergideki yayınları "Bend-i Askerlik" ve Osmanlılarda Askerlik" başlıkları altında yayınlamıştır.

<sup>61</sup> Özcan; 430, Mercan; 125-133.

## ASKERİ TARİHÇİLİĞİ

Ahmed Cevad Paşa'nın askerî, diplomatik ve devlet adamlığı görevlerinin yanında hazırladığı eserler araştırmacı, okuyucuları ve toplumu desteklemeye devam etmektedir. Bu eserler içinde yukarıda sıralamaya çalıştığımız kimya sanayisinden, uzaya pek çok farklı alanda çalışmaları mevcuttur.

Burada yazarın askerî tarihçiliği ile ilgili en önemli eseri olan *Târîh-i Askerî-î Osmânî* isimli eseri esas alınarak askerî tarihi yaklaşımı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Yukarıda eserler bölümünde *Târîh-i Askerî-î Osmânî* ile ilgili genel bilgilere yer verilmiş olmakla birlikte yazar kitabın mukaddimesinde amacını Osmanlı askerî tarihindeki genel resmi görebilmek maksadı ile Osmanlı'nın tarih boyunca başardıklarına layık bir eser meydana getirmek olduğunu net bir şekilde ifade etmektedir. Tarihin geçmiş hatalardan ders alınarak tekrarlanmasını önlemek için okunması gerektiğine inanarak böylesine hacimli bir eser ortaya çıkarmak üzere yola çıkmıştır. Bu da yazarın pek çok asker kökenli askerî tarih yazarındaki görülen faydacılık yaklaşımının tezahürüdür.

İleri düzeyde Fransızca bilen Ahmed Cevad Paşa, amacını gerçekleştirmek için yerli kaynaklara ilave olarak pek çok yabancı eserden istifade etmiş, ayrıca birincil kaynaklara da ulaşarak doğruya varmak için büyük bir çaba sarf etmiştir. Elbise ve silahları tanıtıcı resimleri, mevcut resimler üzerinden transfer etmek yerine doğrudan çizdirmesi, ayrıca silahlar için müzedeki silahlardan istifade etmesi özellikle askerî tarih yazımında önemli hususlar arasında yer almaktadır. Çalışmanın oluşturulmasındaki aşamaları safhalandırarak yöntem üzerinde detaylı bilgiler vermiştir. Yeniçerilerin tarihini yazarken eldeki kaynakların yeniçerilerle birlikte yok olduğunu açıklamasında olduğu sınırlamaları da son derece samimi bir şekilde ifade etmiştir.

Yazar bir konu hakkında farklı kaynaklarda yer alan çelişkili ifadeleri çalışmasında okuyucularıyla paylaşırken, son safhasında kendi askerî tecrübeleri ile karşılaştırma yaparak nakilcilikten uzak, sorgulayan, eleştiren ve karşılaştırmalı bir tarih yaklaşımı sergilemiştir.

Askerî tarih çalışmalarının umulan faydayı sağlaması maksadı ile konuların derinliğine, genişliğine ve en önemlisi bir bağlam içerisinde ele alınması gerekmektedir<sup>62</sup>. Cevad Paşa, askerî tarih metodolojisine uygun olarak çalışmasını derinliğine ve genişliğine yaptığını gözlemlemek mümkündür. Öyle ki dönemin askerlerinin ve ordunun yapısını doğrudan ilgilendiren paranın değerindeki düşüşün yeniçerilere ve dolayısıyla orduya etkisini uzun uzun ele almaktadır. Benzer şekilde elbiseleri, giyim-kuşamı, kışmaları ve tayın durumunu da detaylı ele alarak bugün bizim lojistik olarak ifade ettiğimiz hususların okurlara aktarılmasını sağlamaktadır.

Diğer taraftan yeniçerilere bir cilt ayırarak konuyu derinlemesine ele almış ve sayılarından, maaşlarına kadar, yeniçerilerle ilgili mevzuattan-kurumun kaldırılışına kadar geçen süreyi derinlemesine ele alarak açık bir nokta kalmamasına gayret göstermiştir. Bu çerçevede yeniçeriliğin

<sup>62</sup> Michael HOWARD, "The Use and Abuse of Military History", *Journal of the Royal United Services Institution* 107 (1962), 4-10; Oğuz Turan, Güney Belendir, *Harp Tarihi Ders Notları Birinci Kitap*, (Ankara: Harp Okulu Basımevi, 1983), 11; John F. Votaw, "An Approach to the Study of Military History", *A Guide to the Study and Use of Military History*, 42.

güçlü ve zayıf noktaları, harekate etkileri, sosyal ve toplumsal hayatla bağlantıları gibi politik-askeri değerlendirmelerde ele alınabilecek genişlikte önemli bilgiler aktarılmıştır.

Ancak yazarın Nizam-ı Cedid, Asakir-i Mansure-i Muhammediye gibi yeni ordu konusunda yetiştiği ortamın etkisinde kalarak taraflı olduğu, özellikle bu ordunun faaliyetlerini olumlu yönde öne çıkaracak anlatımlarda bulunduğu, olumsuz yönlerini ise ifade etmekte isteksiz kaldığı gözlenmektedir.

Yeniçerilerin kuruluş dönemi ile Hacı Bektâş-ı Velî'nin yaşamış olduğu dönem çakışmamasına rağmen bu konudaki rivayeti olduğu gibi aktarması, bu konuda yeterince sorgulama yapmadan, duygusal olarak ele aldığı şeklinde ifade edilebilir. Diğer bir bakış açısıyla hikâyeci tarih anlatımı ile eserin zenginleştirilmesi çabası olarak da değerlendirilebilir.

Askerî tarih, yapısı itibarıyla önce genel tarih içinde tarih, daha sonra özel tarih olarak askerliktir. Bu kapsamda hiçbir zaman tam olarak bulamayacağı doğruyu sebep- sonuç ilişkisi bağlamında arama peşinde koşan araştırmacının elde ettiği verilerin; tarih bilimi çerçevesinde muhakeme yeteneği gelişen askerler tarafından, askeri eleştirmen olarak teknik analizlerinin ortaya koyulması gerekmektedir.

19. Yüzyıl başlarında teorisyen Jomini'nin nakilci, muharebeleri ve savaşları harp prensipleri çerçevesinde inceleyen ve politik-askeri durum değerlendirmesi çerçevesinde inceleyen üç askeri tarih yaklaşımı içinde Ahmed Cevad Paşa'nın askeri tarih yaklaşımının bu teorik tanımlarının hiçbirisine tam olarak uymadığını söyleyebiliriz. Nakilci yaklaşımda bir vakanüvis gibi olayları dakikası dakikasına aktarmayan Ahmed Cevad Paşa, Kırım Harbi'ni incelerken de bir asker olarak harp prensipleri çerçevesinde muharebelerin değerlendirmesini ve analizini yapmamıştır.

93 Osmanlı-Rus Harbi'ne fiilen katılarak pek çok yararlılıklar gösteren Ahmed Cevad Paşa'nın Osmanlı Ordusu'nun ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sıkıntıları bir taraftan gözlemlerken diğer taraftan eserlerini hazırlarken bu sorunları birebir yaşamaktadır. Özellikle *Târîh-i Askerî-i Osmânî*'de, Osmanlı'nın klasik dönemine karşı bir özlem ve yeniden canlandırma duygusunu okuyucuya yansıtmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini ele alırken de sürekli olarak Osmanlı'nın klasik dönemi ile kıyaslama içinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle değerlendirmelerinde bir kısım duygusallığın olduğunu ifade etmek abartılı olmayacaktır.

## SONUÇ

Her ne kadar sistematikleşmesi son iki yüz yıla yayılmış olsa da askerliğin ve savaşın tarihinin insanlık tarihi ile yaşıt olması, askeri tarih yazımının başlangıcını da insanlık tarihi kadar eskiye götürülmesine neden olur. İnsanlık savaşın olmadığı bir dünya oluşturmaya çalışmaktadır. Ancak Clausewitz'in "*İnsanlık adına zaman içerisinde kılıçlarımızı körletiriz*" ve "*eninde sonunda birisi keskin bir kılıçla çıkagelir ve bize haddimizi bildirir*" şeklindeki tespitine katılmamak mümkün değildir. Nihayet insanoglu ve devletler var oldukça savaşın var olacağı varsayımı üzerinden yola çıkacak olursak askeri tarih de araştırmacıların ilgisini çekmeye devam edecektir.

Ahmed Cevad Paşa diğer pek çok asker kökenli askeri tarihçi gibi askeri tarihin faydacılık yönüne önem vermiştir. Bu yaklaşımının yazılarında açıkça görmek mümkündür. Yazar askeri tarih

anlatımında nakilci bir yaklaşımı tercih etmemiştir. Özellikle incelediğimiz yayınlarında büyük oranda Osmanlı askeri kurumlarının mevzuattan başlayarak bütün yapı taşlarını incelemiştir. Askeri kurumların toplumla olan sosyolojik, psikolojik ve ekonomik entegrasyonunu da okuyucu ile paylaşmıştır. Bu bağlamda yazarın politik-askeri analizlerle geniş ve kapsayıcı bir askeri tarih nosyonuna sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Yazarın çalışmalarında müzelerden ve envanterdeki silahlardan doğrudan doğruya istifade etmesi ve bunu yayınlarına özel olarak çizdirerek eklemesi konunun anlaşılması ve okuyucuya aktarılması açısından son derece önemli bir husustur.

Diğer taraftan harekâtların ele alındığı bölümlerde ise bir tarihçi olarak olayları mümkün olduğu kadar doğrulukla ifade etmeye çalışırken, bir asker olarak harp prensipleri çerçevesinde analiz etmekten ve bir askeri eleştirmen olarak teknik analizden uzak değerlendirmelerde bulunduğunu da dile getirmekte fayda vardır.

Yabancı dile olan hakimiyeti sayesinde yabancı kaynaklara erişimi ve bu kaynaklardan istifade etmesi yazılarında karşılaştırmalı ve eleştirel bir bakış açısına sahip olarak yayınlarının Osmanlı Askerî Tarih çalışmaları arasında ön plana çıkmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte Avrupalı askeri tarihçilerin 1800 yılların ilk çeyreğinde başlattıkları askeri tarih yazım metodolojisine yazarın eserlerinde rastlamak çok mümkün değildir.

## KAYNAKÇA

- Ahmed Cevad Paşa, *Târih-i Askerî-i Osmânî Kitab-ı Sani*, <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TY/nekty04178.pdf>, (erişim 25.04.2022)
- Ahmed Cevad Paşa, *Târih-i Askerî-i Osmânî I, II, III*, Hazırlayanlar: Fatih Akyüz, Fatih Tetik, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi yayınları, 2021.
- II. Abdülhâmid Han, *Devlet ve Memleket Görüşlerim*, Haz. A. Alâeddin Çetin ve Ramazan Yıldız, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1976.
- BABİNGER, Franz, *Osmanlı Tarih Yazırları ve Eserleri*, Çev. Çoşkun Üçok, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982.
- BAYSUN, Cavid, “Djâwad Paşa, Ahmad”, *The Encyclopaedia of Islam II*, E.J. Brill, Leiden, 1991, s. 489-490.
- BUDAK, Nur, *Ahmed Cevad Paşa'nın Târih-i Askerî-i Osmânî (Kitâb-ı Evvel) Adlı Kitabının Transkripsiyonlu Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 2016.
- CLARKE, Jeffrey J., “World Military History, 1786-1945”, *A Guide to the Study and Use of Military History, A Guide to the Study and Use of Military History*, Ed. John E. Jessup, Jr. & Robert W. Coakley, Washington D.C.: Center of Military History United States Army, 117-150.
- ÇOBAN, Ahmet Hilmi, *Ahmed Cevad Paşa'nın Târih-i Askerî-i Osmânî (Kitâb-ı Râbi) Adlı Eserinin Transkripsiyonlu Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2009.
- GRIESS, Thomas E., “A Perspective on Military History”, *A Guide to the Study and Use of Military History*, Ed. John E. Jessup, Jr. & Robert W. Coakley, Washington D.C.: Center of Military History United States Army, 1988, 25-40.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “Cevad Paşa”, *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi III*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977, 111-113.
- GÖVSA, İbrahim Alaattin, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, İstanbul: Yedigün Neşriyatı, 1946.
- HOWARD, Michael, “The Use and Abuse of Military History”, *Journal of the Royal United Services Institution 107(1962)*, 4-10.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar III*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.
- KARACA, Ali, *Anadolu İslahatı ve Ahmed Şakir Paşa, (1833-1899)*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907))*, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- MATLFF, Maurice, “The Nature of History”, *A Guide to the Study and Use of Military History*, Ed. John E. Jessup, Jr. & Robert W. Coakley, Washington D.C.: Center of Military History United States Army, 1988, s. 3-24.
- Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmani I, VI*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

- MERCAN, Mehmet; *Sadrıazam Ahmed Cevad Paşa*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- OSMANOĞLU, Ayşe, *Babam Abdülhamid*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Cevad Paşa”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt. VII, İstanbul: 1993.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt. II. İstanbul: 1993.
- \_\_\_\_\_, *Sicill-i Osmanî Zeyli, Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, Cilt. V. Ankara: 1948.
- ŞEKER, Mustafa Emre, *Ahmed Cevad Paşa'nın Târîh-i Askerî-i Osmanî İsimli Yazma Eserinin Işığında Nizâm-ı Cedîd Dönemi ve Askerî Reformlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2019.
- TÂHİR, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, 3. Cilt, İstanbul: Meral Yayınevi, 1975.
- TURAN, Oğuz-Güney Belendir, *Harp Tarihi Ders Notları Birinci Kitap*, Ankara: Harp Okulu Basımevi, 1983.
- Tüccarzade İbrahim Hilmi, *Balkan Harbinde Neden Münbezîm Olduk?*, İstanbul: Kütüphane-i İslam ve Askeri, 1329
- VOTAW, John F., “An Approach to the Study of Military History”, *A Guide to the Study and Use of Military History*, Ed. John E. Jessup, Jr. & Robert W. Coakley, Washington D.C.: Center of Military History United States Army, 1988, 41-56.

**Resim-1:** Müşir rütbeli yaveran: Sadrazam Cevad Paşa kulları bin Mustafa Asım: Yaver-İ Ekrem Hazret-i Hilafet penahileri.<sup>63</sup>




<sup>63</sup>Abdullah Biraderler, 1893, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/91041---0001.jpg> (erişim 05.04.2022)



## Modern Ordunun Kadim Savaşçıları: 1828-29 Osmanlı-Rus Harbi'nde Arnavut Askerlerin İstihdamı

### Ancient Warriors of the Modern Army: Recruitment of Albanian Soldiers in the Ottoman-Russian War of 1828-29

<https://doi.org/10.52792/tws.1052983>

Muhammed Emin ÇALAR 

#### Araştırma Makalesi

<sup>1</sup> Öğr. Görevlisi – Milli Savunma Üniversitesi Hava Astsubay MYO Askeri ve Sosyal Bilimler Bölümü



[ORCID: 000-0003-3222-4888](https://orcid.org/000-0003-3222-4888)

#### Sorumlu yazar/Corresponding author:

Muhammed Emin ÇALAR

#### E-posta/E-mail:

[muhammedcalar@gmail.com](mailto:muhammedcalar@gmail.com)

#### Geliş tarihi/Received:

03 Ocak 2022

#### Revizyon talebi/Revision

#### Requested:

09 Şubat 2022

#### Son revizyon /Last revision:

20 Mart 2022

#### Kabul tarihi/Accepted:

22 Nisan 2022

#### Atıf/Citation:

Çalar, Muhammed Emin. "Modern Ordunun Kadim Savaşçıları: 1828-29 Osmanlı-Rus Harbi'nde Arnavut Askerlerin İstihdamı". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 3, no. 1 (2022): 67-85.



#### Özet

Bu çalışmada, Osmanlı ordusunun modernleştirilmesi adına yürütülen faaliyetlerin henüz olgunlaşmadığı bir dönemde meydana gelen 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, ücretli Arnavut askerlerin Osmanlı ordusuna dâhil edilmeleri konu edilmiştir. Çalışmada ağırlıklı olarak Arnavut savaşçıların Osmanlı ordusunda istihdamları, sevk ve idareleri hususunda yaşanan sorunlar üzerinde durulmuştur. Yaşanan sorunlara, Osmanlı yönetimi tarafından ne gibi tepkiler verildiğinin yanı sıra bu sorunların, savaşın seyrine olan etkileri de açıklanmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin klasik dönemlerinden itibaren seferlere ücretli asker olarak katılan Arnavutların, önceki savaşlara nazaran orduda duyulan asker ihtiyacına paralel olarak bu savaştaki istihdamları daha fazla olmuştur. Silahlıta alınan askerlerin sayısı arttıkça, sorunların da arttığı ve çeşitlendiği anlaşılmaktadır. Arnavutlar, genelde alacaklarının ödenmemesinden yakınmaktayken, Osmanlı askerî yetkilileri ise daha çok itaatsizlikten, disiplinden uzak tavırlardan ve firarlardan şikâyetçi olmuşlardır. Yaşanan tüm sorunlara rağmen modern dönemlere kadar hem Arnavut askerler hem de Osmanlı Devleti birbirlerinden istifade etmeye devam edeceklerdir. Arnavutlar ücretli askerlik mesleğini icra ederek maiyetlerini kazanırken, Osmanlı Devleti ise eksik olan asker kadrolarını bu savaşçı gruplar ile kapatmaya çalışacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Ordusu, Arnavut Askerler, Ücretli Askerlik, Gayrinizami Birlikler

#### Abstract

This study described the recruitment of mercenary Albanian soldiers into the Ottoman army during the Ottoman-Russian war of 1828-29. This study focused mainly on the problems experienced during Albanian warriors' recruitment, dispatch, and administration. In addition, what reactions were given to the problems experienced by the Ottoman administrations and the effects of these problems on the course of the war were also discussed. From the classical periods of the Ottoman State, Albanian warriors participated in the wars as mercenaries and a large number of Albanian soldiers were recruited into the army in this war. In parallel with the number of soldiers taken underarms, the number and variety of problems experienced have been similar. The mercenary Albanian soldiers of the Ottoman army and the Ottoman State administrators were dissatisfied with each other due to the problems. Albanian warriors often complained of lack of payment, while Ottoman military officials complained more of disobedience, indiscipline, and desertions. Despite all the problems, both the mercenary Albanian soldiers and the Ottoman State continued to benefit from each other, as they had before and in this war.

**Key Words:** 1828-29 Ottoman-Russian War, Ottoman Army, Albanian Warriors, Mercenary, Irregular Troops



## GİRİŞ

Yeniçeri Ocağı'nın 1826'da kaldırılmasının akabinde Osmanlı ordusunun değişim ve dönüşüm faaliyetleri içinde olduğu bir dönemde yaşanan 1828-29 Rus Savaşı, bu özelliği ile de ayrı bir öneme sahiptir. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun kuruluş sancıları yaşanırken, kadim kurum ve sistemlerde köklü fakat kısmen zâhirî yeniliklerin meydana getirildiği bu süreçte, düzenli Osmanlı birlikleri Batılı/Avrupaî bir görünüş sergilerken, savaşlarda istihdam edilen gayrinizami/düzensiz gruplar ise Doğulu/Osmanlı tipi görünümelerini muhafaza etmekteydiler. Dolayısıyla savaş başladığında, henüz orduya nüfuz etmeyen batılı karakter ile tam olarak terk edilemeyen doğulu kimlik arasında kalmış Osmanlı askerleri, düzenli Rus ordusuna karşı mücadele vermişlerdir. Savaşın hemen öncesinde teşkil edilen Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye kadroları, bu savaşın yükünü kaldırabilecek seviyede doldurulamadığından asker eksikliği, gayrinizami unsurlar ya da Osmanlı arşiv kayıtlarında geçen ifade ile başıbozuklarla kapatılmak istenmiştir. Savaşçı karakterleri ile şöhret kazanmış olan Arnavutlar ise bu gayrinizami unsurların en önemlilerindendir. 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Batı cephesinde Arnavut ücretli askerlerden yararlanılmıştır.<sup>1</sup> Benzer şekilde Doğu cephesindeki asker ihtiyacı büyük oranda Laz ve Kürtlerden teşkil edilen paralı askerler ile kapatılmak istenmiştir.<sup>2</sup> Yalnızca Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye kurulduktan sonra değil, öncesinde de savaş dönemlerindeki asker eksikliği büyük oranda Arnavut, Kürt, Laz, Boşnak ve Çerkezlerden teşkil edilen paramiliter birlikler ile giderilmiştir.<sup>3</sup> Ayrıca Arnavutlar, Tımarlı Sipahilerin savaşlardaki azalan rolüne paralel olarak artış ve gelişim gösteren Levent ve Sekbanlar içerisinde de önemli bir yer tutmuştur.<sup>4</sup> Tüm bunlar Arnavutların hemen hemen her dönemde Osmanlı ordusunda kendilerine yer bulduklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.<sup>5</sup>

1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ücretli/ayıklı olarak istihdam edilen Arnavut savaşçılardan Osmanlı idarecilerinin en büyük beklentisi, yeni teşkil edilen düzenli ordu ile uyum içinde savaşmaları ve tabii ki "küffara" karşı başarı kazanmalarıydı. Arnavut askerler savaşta, Rumeli'de savunma yapılan mevki ve kalelerin neredeyse tamamında istihdam edilmişlerdir. Sefer dönemlerinde yalnızca sergerdeleri idaresinde ve aylıklı olarak istihdam edilebilen bu savaşçı grup, Osmanlı ordusunun asker yükünü hafifletmiştir. Fakat aşağıda da değineceğimiz üzere farklı sorunların yaşanmasına da neden olmuşlardır. Konvansiyonel bir savaşta düzenli Rus birliklerine karşı pek de verimli kullanılmayan veya başarılı olamayan bu askerler, genellikle yetersizlik ve itaatsizliklerinden dolayı şikâyet konusu olmuşlardır.<sup>6</sup>

<sup>1</sup> Yazarın yüksek lisans tezinin sınırları içerisinde yer alan bir konu olan 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Arnavutların düzenli ordu saflarına dâhil edilmeleri hususu, bu çalışma ile daha derinlemesine incelenmiş ve mercek altına alınmıştır. Tez için ayrıca bkz. Muhammed Emin Çalar, "Osmanlı Ordusu'nda Arnavutların Muvazzaf Birliklere Alınmaları: Yaşanan Sorunların Sosyo-Kültürel, İktisadî ve Dinî Altyapıları (1826-1839)" (yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019).

<sup>2</sup> Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, (İstanbul: Kitabevi, 2009), 228-229.

<sup>3</sup> Virginia H. Aksan, "18. yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Zorunlu Askerlik Stratejileri", *Devletin Silahlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*, der. Erik Jan Zürcher, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), 39.

<sup>4</sup> Osmanlı ordusundaki Levent ve Sekbanlar hakkında detaylı bilgi ve Arnavutların bu gruplar içindeki rolü için bkz. Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, (İstanbul: Çelikkilt Matbaası, 1965), 189-255.

<sup>5</sup> T. Smart Hughes, *Travels in Sicily, Greece and Albania*, C. 2. (London: 1820), 99.

<sup>6</sup> Asâkir-i Mansûre ordusundan olduğu gibi aylıklı Arnavut savaşçılardan da düzenli bir kuvvet gibi hareket etmesi ve konvansiyonel yöntemleri uygulamaları beklenmekteydi. Modern manada kullanılan Özel Harp çatısı altında icra edilen

Osmanlı ordusunun bu gayrinizami (düzensiz/başıbozuk) savaşçıları, Ruslara karşı Rumeli cephesinde görev almışlardır. Çalışmamızda, 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nda kale ve müstahkem mevkiilerde vazifelendirilen Arnavutlar hakkında mâlûmat alabilmek için daha çok Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgelerden istifade ettik. Ayrıca 1828-29 Osmanlı-Rus savaşı hakkında yazılmış ve kaynak niteliği taşıyan eserlerden de yararlanmaya çalıştık. Osmanlı belgelerinde, daha çok Arnavut savaşçıları nedeniyle yaşanan sorunlar öne çıktığı için çalışmamızın önemli bir kısmını yaşanan problemlere ayırdık. Söz konusu belgelerde yer alan bilgilerden yola çıkarak Arnavut savaşçıların tutumlarını ve Osmanlı idaresinin bu askerlere bakışının ne yönde olduğunu açıklamaya çalıştık. Fakat savaş süresince istihdam edilen aylıklı Arnavut askerlerin sayısının tam olarak tespiti, incelediğimiz belgelerin muhtevâsına istinaden en azından şu an için mümkün görünmemektedir.

1828-29 Rus Savaşı, yeni kurulan Osmanlı ordusunun bir nevi potansiyelinin de test edildiği ve gözlemlendiği bir savaş olmuştur. Savaşta alınan mağlubiyetle birlikte düzenli ordunun asker miktarının artırılması için çaba sarf edilmiştir.<sup>7</sup> Gayrinizami grupların artık yararlı olmayacağı kanaati oluşmuş ve Arnavutlar başta olmak üzere başıbozuk unsurlar “nizam çatısı” altına alınmasına çalışılmıştır. Fakat disiplinin düstur olduğu modern askerî sistem, daha önce böylesi bir rejim ile tanışmayan Arnavut savaşçılara pek çekici gelmeyecektir. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti ve Arnavut savaşçıları arasında yaşanan sorunlara, yeni sistemin kabul ettirilebilmesi de eklenecekti. Çalışmamızın sınırları gereği iki grup arasındaki bu mücadeleden ziyade, daha çok savaş sürecinde cephede yaşanan sorunlara yer verdik. Ancak bu savaşta karşılaşılan sorunların, sonraki süreçte izlenecek politikalara fikir verdiği ve meşruiyet kazandırdığı da muhakkaktır.

## SAVAŞ HÂLİNİN OLUŞUMU VE ARNAVUTLARIN İSTİHDAMI

1821 yılında başlayan Rum isyanının ilk yıllarından itibaren Ruslar, Osmanlı Devleti ile her an bir savaşın patlak vereceğini göz önünde bulundurarak harekât planları hazırlamışlardı. General Kiselev ve General Diebiç'in öncülüğünde hazırlanan harekât planına göre Ruslar ilk olarak müstahkem Osmanlı kalelerini ele geçirip, ardından Balkanları hızlı bir şekilde geçerek İstanbul'a ilerleyeceklerdi. Rus yetkililer isteklerini ancak Osmanlı başkentini tehdit ettiklerinde kabul ettirebileceklerini düşünüyordular. Ruslar söz konusu harekât planını, Çar I. Alexander döneminde yapmalarına rağmen Çar I. Nikola zamanında hayata geçirebileceklerdi.<sup>8</sup> Rusya, savaşın meşru siyasi zemine oturtulması adına İngiltere ve Fransa ile yaptığı görüşmelerin ardından, Osmanlı Devleti'ni 1826 yılında imzalanan Akkirman Antlaşması'na uymamakla suçlayarak Boğdan'ı işgal etti. Rusların bu girişimleri karşılık buldu ve Osmanlı Devleti de 20 Ekim 1827'de gerçekleştirilen Navarin baskını

Gayrinizami Harp/Gerilla Savaşı, henüz o dönemde doktrin haline gelmediğinden bu gruplar tarafından kullanılan bir yöntem değildi. Çalışmamızda yer alan gayrinizami ifadesi ile “nizam” dairesi içine alınamayan düzensiz gruplar kastedilmektedir. Bu grupların oluşturduğu askerî yapılar ise gayrinizami birlik olarak ifade edilmiştir. Gayrinizami savaş yöntemlerinin tarihi gelişimi için ayrıca bkz. Mehmet Tanju Akad, *Gayrinizami Savaş*, (İstanbul: Kastaş Yayınları, 2015); Mesut Uyar, “Gerilla Savaşı” (yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 1995).

<sup>7</sup> Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin teşkilinin ardından asker alınması adına yürütülen faaliyetler için bkz. Gültekin Yıldız, age, 139-211.

<sup>8</sup> Alexander Bitis, “The 1828-1829 Turco-Russian War and The Treaty of Adrianople”, *Turks*, C. 4, ed. Hasan Celal Güzel-C. Cem Oğuz-Osman Karatay, (Ankara: Yeni Türkiye Publications, 2002), 150-166; 1828-29 Rus Savaşı hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye-Rusya Seferi ve Edirne Muahedesi*, yay. haz. Ahmet Çaparlar - Eda Çaparlar -Yahya Avcı, (İstanbul: Kitabevi, 2019); Baron von Moltke, *1828 Seferi*, çev. Ahmed Rasim ve Muammer, (İstanbul: İstanbul Askerî Matbaa, 1932); Naci Çakın, *Osmanlı Rus Harbi (1828-29)*, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1978); Colonel Chesney, *The Russo-Turkish Campaign of 1828 and 1829 with a view of the Present State of Affairs in the East*, (New York: Redfield Printing, 1854).

ve mevcut siyasi gelişmelerin üzerine yeni bir Rus savaşını göze aldı.<sup>9</sup> Fakat Osmanlı Devleti bu savaşa ne askerî, ne de iktisadî yeterlilik bakımından tam olarak hazırды. Yeni teşkil edilen Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye kadroları dahi henüz istenilen oranda teşkil edilememişti.<sup>10</sup> Ayrıca devam eden Rum isyanının bastırılması için çaba sarf edildiği de göz önünde bulundurulursa Osmanlı Devleti'nin bu savaşa olağanüstü şartlarda ve hazırlıksız girmiş olduğu söylenebilir.

Osmanlı ordusunun söz konusu mevcut durumu, düzenli Rus ordusuna karşı gayrinizami unsurların bu kadar yoğun olarak kullanılmasının temel sebebidir. Arnavutlar da bu gayrinizami gruplar arasında önemli bir yeri işgal etmektedirler. Arnavutlar, Osmanlı Devleti'nin klasik dönemlerinden itibaren aylıklı olarak seferlere iştirak etmişlerdir.<sup>11</sup> Osmanlı idarecilerinin tabiri ile ne zaman hizmetleri talep edilse iştirak eden Arnavut başıbozuklar,<sup>12</sup> hemen hemen her dönem aylıklı asker olarak sefer zamanlarında istihdam edilmişlerdir. Bu tarz gruplara yoğun ihtiyacın duyulduğu bu dönemde de Arnavutlar, Osmanlı ordusunun önemli bir kısmını teşkil etmişlerdir. Savaşın ilk günlerinden son günlerine kadar eksik olan kadrolar Arnavut coğrafyasından alınan aylıklı askerler ile kapatılmak istenmiştir.

Osmanlı idarecileri de mevcut koşulları işaret ederek 1828-29 Rus Harbi'nin önceki savaşlardan farklı olduğunu dile getirmekteydiler. “*Din ve millet kavgası*” olarak tanımlanan bu savaşta bütün Müslümanların “*cansîpârâne*” Osmanlı Devleti'nin yanında yer almaları “*farz-ı ayn*” olarak görülmekteydi. Ayrıca Osmanlı ordusunun büyük bir çoğunluğunu aylıklı askerler oluşturduğundan, bu askerlerin mâhiye (aylık) ve sair masraflarının gerekirse vilayetlerinden karşılanması gerektiği tavsiye edilmiştir. Ordunun ekseriyetini oluşturan bu aylıklı askerler ile “gönüllü” olarak istihdam olunan “nefir-i âm” takımlarının memnun edilmesi gerektiğine de vurgu yapılmıştı. Aksi takdirde bu askerlerin buldukları mahaller dışına sevk olunmalarının başka türlü mümkün olmayacağı düşünülmekteydi. Nitekim Sultan II. Mahmud'un da isteği “*asâkirin gönülünün boş tutulması*” yönündeydi.<sup>13</sup> Dolayısıyla silahlıta alınan neferlerden, geride kalan tebaadan ve zabitanadan fedakârlık ve “*ziyâde gayret*” beklenmekteydi.

Osmanlı idarecilerinin talepleri, İmparatorluğun tamamı için geçerli olmakla birlikte, Arnavut coğrafyasından istenilenler daha çok eski alışkanlıkların terk edilmesi yönünde olmuştur. Rusya ile gerilen ilişkiler neticesinde savaşın ayak seslerinin iyiden iyiye duyulduğu bir dönemde, Tepedelen, Avlonya, Delvine, Yanya ve Berat gibi bazı Arnavut sancak ve kazalarında fermanlar okutularak devletin içinde bulunduğu durum izah edilmiş ve ahaliden ne gibi taleplerin olduğu aktarılmıştır. Söz konusu faaliyetlerin bir “*casus belli*” olduğu ve savaşın meşru zemin kazandığı bu

<sup>9</sup> Nikolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 5, çev. Nilüfer Epeçeli, yay. haz. Erhan Afyoncu, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005), 280-285.

<sup>10</sup> Gültekin Yıldız, age, 208.

<sup>11</sup> Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, çev. Mesut Uyar, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 170-175.

<sup>12</sup> Sefer dönemlerinde orduya dâhil edilen başıbozukların askerî kabiliyetlerinden yararlanılmak istendiği gibi, bu gibi silahlı grupların kontrol altında tutulması da amaçlanmıştır: BOA, HAT, nr. 1068/43755-F.

<sup>13</sup> “*İşbu sefer-i hümayun esfâr-ı sabıka gibi olmayub bi'l-cümle ordularda olan asâkirin ekserisi aylıklı*” olduğundan ve “*Moskoflu keferesinin dahi ilân-ı harb ve busumeti ile Memalik-i İslamiyeye tecaviüz ve tabattîye ictisar etmiş olduğundan cânib-i saltanat-ı seniyyeden üzerine taraf taraf Ordu-ı Hümayunlar ve memurlar tayiniyle avn ve inayet-i hazreti hak kabir ve tedmirleri istihsal kılınmış ve kılınmakta olduğu derkâr, düşman dinimizin bu kerre ki hareketi esfâr-ı sabıka misillü memleket ve millet davası olmayub mecbur-ı din ve millet kavgası olarak kâffe-i ümmet-i Muhammed'in din-i devlet-i âlimiz yolunda ve perverde name-i velinimet-i şâhânesi olduğumuz şevketli kerâmetlû padişahımız şehinşahi-i mansûr-ı âli efendimiz hazretlerinin uğrunda*” ahaliden her türlü fedakârlığın yapılması beklenilmekteydi: BOA, C. AS. nr. 408-16855.

şekilde anlatıldıktan sonra, Avrupalı devletler ve Rumların taleplerinin kabul edilmesinin dine ve örfeye uygun olmadığı belirtilmiştir. Ardından da Arnavutlardan, “*düvel-i selâse-i mezkeârenin sefer-i ilân-ı muharebesi zühur eder ise zir-i hükümette bulunup harb ü darbe kadir olan asâkir ile akvat-ı yevmiyelerine kanaat*” etmelerinin beklendiği ifade edilmiştir. Bu savaşta üzerlerine vazife düştüğü takdirde onlardan fedakârlık beklendiği belirtilerek, öncesinde olduğu gibi “*aylık derdine düşülmemesi*” gerektiği tembih edilmiştir.<sup>14</sup>

Arnavut coğrafyasından ve Rumeli'nin sair kazalarından asker alabilmek için “savaş propagandası” olarak yorumlayabileceğimiz bu gibi faaliyetlerin yürütüldüğü bir dönemde cereyan eden ve Osmanlı Devleti'nin kısıtlarının daha iyi anlaşılacağını düşündüğümüz şu örneğin aktarılmasını yerinde buluyoruz. Savaşın başlamasının ardından Ruslar, Gayrimüslim Osmanlı tebaası ile irtibatta olmuş ve onlar vasıtasıyla çeşitli istihbarat faaliyetleri yürütmüşlerdir. Karadağ örneğinde olduğu gibi zaman zaman onlara mühimmat ve para yardımı ile mücadeleye teşvik ettikleri de olmuştur. Bazı Karadağlı Beyler, İşkodra Mutasarrıfı olan Mustafa Paşa'ya<sup>15</sup> Karadağ bölgesindeki bazı mahallelerden “*bilâtebir asker tedariki hususunda*” emir gelmesi üzerine, Dubrovnik'teki Rus konsolosuna yaşanan gelişmeleri aktarmışlardır. Karadağlı Beylerin aktardığı bilgilerden bölgede asker temini hususunda yaşanan sorunların ne boyutta olduğunu anlayabiliyoruz; asker tahrihi için bölgeye gelen Osmanlı memurlarına karşı bölge ileri gelenleri ve dini önderler ortak safta yer alarak, Osmanlı memurlarına direniş göstermişlerdir. Papazlar, ahaliye nakdi teşviklerde ve manevi telkinlerde bulunarak onları Osmanlı askerlerine karşı direnme konusunda organize etmişlerdir. Karadağ Beyleri, Dubrovnik konsolosuna yazdıkları mektupta “*Nasranî aleyhinde*” savaşmak istemediklerini ve Ruslara karşı muhabbet duyduklarını da belirtmişlerdir. Osmanlı ordusuna asker vermemek için şu ana kadar direnişlerinde başarılı olsalar da Mustafa Paşa'nın bölgeye gelmesi ile nasıl bir kuvvetle karşı karşıya kalacaklarını bilmediklerinden, Konsolostan gülle, tüfek, barut, çakmaktaşı ve sair mühimmat talebinde bulunmuşlardır. Bu yardımların bir an önce Arnavutluk sahillerine sevk edilmesinin elzem olduğunu da eklemişlerdir.<sup>16</sup> Bu muhabere, Osmanlı Devleti'nin sorun yelpazesinin ne kadar geniş olduğunu göstermesinin yanında, Ruslara Osmanlı ordusu hakkında istihbarat da sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin asker tedariki ve iç güvenlik sorunlarıyla mücadele ettiği aylar olan 1828 baharı döneminde, Rus birlikleri Şumnu yakınlarına kadar ilerlemişlerdi. Osmanlı ordusunun önemli savunma merkezlerinden olan Şumnu, Rumeli ordusu seraskeri Hüseyin Paşa komutasındaki kuvvetler ile tahkim edilmişti. Ayrıca Şumnu bu savaşta Rus saldırılarının en yoğun hissedildiği merkezlerden biri olacaktı. Ruslar önemli askerî merkezleri ele geçirmeden ilerlemenin ordu güvenliği için uygun olmadığını düşündüklerinden ilk olarak bu kaleleri ele geçirmeyi

<sup>14</sup> İlk olarak Arnavutlara, savaş durumuna hangi şartlar altında gelindiği anlatılmıştır. Buna göre Rumların “*saltanat-ı seniyyenin çizyegüzar reayasından iken bir müddetten beri dâire-i itâatten hurûc ve zirve-i isyana vülc eden Mora ceziyesinde ve sair Akdeniz adalarında kâin usât-ı Rumun kabir ü tedmirlerine yedlerinde bulunan memâlik-i İslamiye'nin tasfiye ve tathiri zammında altı yedi seneden beri berren ve bahren külliyetli asâkir ve donanmalar gönderilmiş ve bu vakte kadar uzamasını gerek Rusya ve gerek İngiltere ve Fransa devletleri ittihad ile millet-i mersûmenin serbestliğine taraf*” olmaları sağlamıştır. “*Avlonya sancağında bulunan mahallerden tard ve ümmet-i Muhammed hakkında dinleri yolunda bi'l-ittifak can ve başıyla çalışmak için hîn-i iktizâda hareket üzere kâffe-i müminin hazır ve mübeyyâ olmalarını ve evvelkiler gibi aylık ve ulufe taraflarını hatıra götürmeyerek verilecek ta'yinata kanaat ederek emr-i gaşa ve cihada küçük ve büyük bi'l-ittifak ikdam ve gayret kılınmasını ve tenbihât ve ikaz-ı şeref baş sudur eden ferman*” ahaliye okunmuştur: BOA, HAT, nr. 1056/43475-J.

<sup>15</sup> İşkodralı Mustafa Paşa hakkında bilgi için ayrıca bkz. Diyanet İslam Ansiklopedisi, “Mustafa Paşa, Buşatlı maddesi” <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-pasa-busatli> (erişim 24.01.2022)

<sup>16</sup> Osmanlı merkezi bu mâlûmata Dubrovnik'te bulunan Rus konsolosuna gönderilen mektubun ele geçirilip tercüme edilmesi ile ulaşmıştır: BOA, HAT, nr. 1201/47141.

hedeflemişlerdir. Ruslar; Vidin, Niğbolu, Rusçuk, Şumnu, Silistre ve Varna'nın ele geçirilmeden ilerlenmesi hâlinde kuvvetlerinin saldırılara açık hâlde olacağını ve ordu ikmal yollarının kapanabileceğini göz önünde bulundurmışlardır. 1828 Temmuz'u ile birlikte Şumnu'da Rus saldırıları yoğun olarak başlamış ancak Osmanlı kuvvetleri, bu saldırıları başarılı bir şekilde savuşturmuştur.<sup>17</sup>

Şumnu'nun yanı sıra aynı aylarda Vidin, Silistre ve Varna'da da Rus saldırıları şiddetlenmişti. Osmanlı cephesinde ise Rus tazyikinin yoğun olarak hissedildiği savunma hatlarının tahkimi için aylıklı asker temini devam etmekteydi. Rumeli tarafında istihdam edilecek aylıklı asker miktarının 40.000 civarında olacağı tahmin edilmekte ve ona göre ücret planlaması yapılmaktaydı. Ayrıca orduya dâhil edilen ücretli askerlerin bir miktarı, Rum isyanını kontrol altında tutmak için bölgede bulunan Asâkir-i Mansûre'nin görev yaptığı yerlere kaydırılmaktaydı. Böylece kritik noktalarda mümkün olduğunca düzenli birliklerin kullanılması amaçlanmıştır.<sup>18</sup> Gayrinizami/düzensiz birliklerin savunma zafiyetlerinin yanında savaşın ilerleyen safhalarında sevk ve idarelerinde yaşanan sorunlar, Arnavutlar özelinde aşağıda değineceğimiz üzere Osmanlı ordusunun en önemli meselelerinden olacaktır.

Savaşın erken dönemlerinde savunma hatlarındaki Osmanlı kuvvetleri genelde başarılı olmuştur. Tuna kıyısındaki müstahkem mevkiilerden olan Vidin'de de vaziyetten memnun olduğu ifade edilmiştir. Önemli bir kısmı aylıklı Arnavut askerlerden teşkil edilen İbrahim Paşa komutasındaki birliklerin durumu da bundan farklı değildi. Bu askerlerin Rus saldırıları karşısında göstermiş oldukları gayret ve direniş takdir edilmekteydi. Burada bulunan Bosnalı ve Arnavut askerlerin durumundan övgü ile bahsedilmekteydi. Vidin'den Osmanlı merkezine iletilen belgelerde, Tuna'nın hemen karşı yakasında yer alan Kalafat'ta güçlü istihkâmlar oluşturulduğu ve Rus tarafına önemli zayıat verilerek esirler alındığından da bahsedilmiştir. Ayrıca Arnavutlardan ne zaman asker talep edilse bu talebin karşılık bulacağı da ifade edilmiştir.<sup>19</sup>

Savaşın başlarında askerlerin aylıklarının ödenmesinde, mühimmat tedarikinde ve zahire temini hususlarında herhangi bir sorun yaşandığından bahsedilmemektedir. Bu durum doğal olarak cephedeki performansa da yansımaktadır. Vidin'de de görüntü bu yönde savaştan ilerleyen aylarında durum tam tersi bir hâl alacaktı. Arnavut askerlerden duyulan memnuniyet zamanla yerini şikâyetlere bırakacaktı. Özellikle paralarını alamadıkları dönemlerde Arnavut askerlerin neden oldukları sorunlara, İbrahim Paşa tarafından İstanbul'a gönderilen belgelerde çokça yer verilmiştir. Şikâyetlerin genelini ise düşman karşısında hemen dağılma, itaatsizlik ve firarlar oluşturmuştur.<sup>20</sup> Osmanlı Devleti ve Arnavut başıbozuklar arasındaki simbiyotik ilişkinin bozulmasına çoğunlukla ödenmeyen/ödenemeyen aylıklar ve uzayan savaşlar neden olmuştur. Bu askerler genelde maişetini kazanma yolu olarak gördükleri savaşlarda, tıpkı diğer başıbozuk gruplar gibi Osmanlı Devleti'ne

<sup>17</sup> Alexander Bitis, agm, 154-155

<sup>18</sup> Rumeli'den toplanan aylıklı askerlerin yaklaşık 5.000 kadarı Eğriboz'da olan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye birliklerinin görev yerlerine gönderilmiştir. Buradaki düzenli birlikler ise Rumeli'deki savunma hatlarına sevk olunmuştur. Ayrıca aylıklı askere ödenecek maaşlar için de tasarrufta bulunulmuştur. Devletin selâmeti için bundan önce para esirgenmediği gibi bundan sonra da esirgenmeyeceğini söyleyen Sultan II. Mahmud, bu askerlerin mâhiyelerinin ödenmesi için yeterli tutar olan 3.000 kese yerine "taraf-ı hümâyûnundan" 5.000 kese vererek tekrar para talebiyle karşısına gelinmemesini istemiştir: BOA, HAT, nr. 1081/44045.

<sup>19</sup> BOA, HAT, nr. 1236/48104.

<sup>20</sup> BOA, HAT, nr. 1064/43666-A.

farklı bir bağ ile bağlı olmamışlardır.<sup>21</sup> Aradaki bağın kurulduğu nakdî sistemde yaşanan sorunlar ise iki tarafın birbirlerine karşı memnuniyetsizliğine neden olmuştur.

Askerî manada kadim ve modern arasındaki en sert geçişlerden birinin yaşandığı bu dönemde, devlet ile ücretli askerlerin arasındaki ilişki de sorgulanmaya başlanacaktı. Batılı askerî sistemin tesisi, beraberinde yurttaş askerlik fikrini de getirmekteydi. Bu sistem, çok daha ileri tarihlerde uygulanmaya başlanacak olsa da bu dönemde en azından fikrî olarak zihinlerde yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Savaşın sonlarına doğru Rum isyanı ve Rus savaşı sırasında, Arnavut askerlerin neden oldukları sorunlardan şikâyet edilerek onların da yeni sisteme dâhilleri yönünde fikirler beyan edilmiştir.<sup>22</sup> Özellikle Redif birliklerinin teşkilinin ardından, Arnavut coğrafyasında yeni askerî sistemin tesisi için ciddi adımlar atılacaktı. Aylıklı askerliği kendilerine meslek edinen Arnavutların, Redif teşkilatı ile modern askerî yapı ile tanışmaları amaçlanmıştır. Redif askerleri kendi bölgelerinde görev yapabiliyor ve muvazzaf birliklerden farklı olarak yalnızca belirli aralıklarla talim ve eğitime tâbi tutuluyorlardı. Sosyal ve kültürel olarak muhafazakâr bir yapıya sahip olan bu savaşçıların,<sup>23</sup> bu şekilde yeni düzene geçişlerinin daha kolay olacağı düşünülmüştür.<sup>24</sup> Fakat bu düşüncenin istenildiği gibi hayata geçirildiğini söyleyemeyiz.<sup>25</sup> Muvazzaf birliklerden farklı bir şekilde daimî olarak kırsalalarda ikamet etmeyen Redifler, modern askerî sisteme göre teşkil edilmek istenmekteydi. Disiplin dairesi içinde düzenli ordu saflarında yer almaları, Redif birliklerini gayrinizami/başıbozuk unsurlardan ayıran en önemli özellikleriydi. Aşına olmadıkları böylesi bir rejimin dışında kalmak isteyen Arnavutlar, daha özgür oldukları savaş yöntemini terk etmek istememişler ve mevcut konumlarını muhafaza etmeye gayret göstermişlerdir.

Sultan II. Mahmud dönemi Osmanlı askerî modernleşmesinin ilk yıllarında girilen bu savaşın ardından, sefer dönemlerinde maaş karşılığında istihdam edilen Arnavut başıbozuklar ile Osmanlı Devleti arasında farklı bir hukukî sistem tesis edilmeye çalışılsa da iki grup arasındaki sorunlar daha da karmaşık hâle gelecektir. Ordularda düzen, disiplin ve eğitimin paradigma hâline geldiği yıllarda Osmanlı idarecileri, gayrinizami unsurları tanzim etmek için faaliyetler yürütürken, bu gruplar da mevcut durumlarını korumak ve sistemin dışında kalabilmek için çaba sarf etmişlerdir. Dolayısıyla 1828-29 Rus Savaşı, bazı sorunların daha net görülmesini sağlamış ve bu sorunların çözümü için meşru zemin hazırlamıştır diyebiliriz. Bu savaştan itibaren Osmanlı Devleti nazarında, Arnavut başıbozuklar yalnızca sefer döneminde istihdam edilecek paralı asker değil aynı zamanda yeni askerî sisteme dâhil edilmesi gereken gruplar olacaktı.

<sup>21</sup> 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nın doğu cephesinde istihdam edilen bazı Kürt ve Ermeni gruplar Osmanlı saflarından Rus tarafına iltica etmişlerdir: Gültekin Yıldız, age, 228 – 229.

<sup>22</sup> BOA, HAT, nr. 1048/43249.

<sup>23</sup> Arnavut coğrafyasına gelerek Arnavut savaşçılar hakkında mâlûmat veren Smart Hughes'un gözlemleri için bkz. T. Smart Hughes, 99 – 100.

<sup>24</sup> BOA, HAT, nr. 681/33184-D.

<sup>25</sup> Gültekin Yıldız, age, 257 – 260; Redif askerleri, yalnızca belirli dönemlerde belirli merkezlerde toplanırlar ve onlara talimler yaptırılırdı. Bu yöntemle Rediflerin savaş durumuna sürekli hazır tutulmaları ve modern askerî sistemler ile tanışmaları amaçlanırdı. Yalnızca seferlere paralı asker olarak katılan başıbozuklar ise bu iş yükü altına girme konusunda pek istekli olmamışlardır. Redif birliklerinin tesisi ve yapısı hakkında ayrıca bilgi almak için bkz. Mübahat Kütükoğlu, "II. Mahmud Devri Yedek Ordusu: Redif-i Asâkir-i Mansûre", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 12 (1982).

## ARNAVUT ASKERLERİN SAVUNMA HATLARINA SEVKİ

1828-29 Rus Savaşı'nda Rumeli'deki muharebeler ağırlıklı olarak Vidin, Niğbolu, Rusçuk, Şumnu, Silistre ve Varna gibi kritik merkezlerin savunulması şeklinde cereyan etmiştir. Bu savunma hatlarının hemen hemen tamamında gayrinizami unsurların sayısı, düzenli Osmanlı kuvvetlerinden sayıca daha üstündü. Gayrinizami grupların önemli bir kısmını teşkil eden Arnavut başıbozuklar ise bu savunma merkezlerinde ve civarlarındaki sair kalelerin hemen hemen tamamında vazifelendirilmişlerdi. Arnavutların savunma hatlarına sevkleri, savaş öncesinde ve esnasında duyulan ihtiyaca paralel olarak gerçekleşmişti.<sup>26</sup> Kendi sergerdeleri komutasında idare olunan bu askerler, düzenli Osmanlı birlikleri ile yan yana görev yapmışlardır. Mansûre askerleri ile de rekabet hâlinde olan aylıklı Arnavut askerler,<sup>27</sup> yeni düzenin en önemli temsilcisi olan bu grubu pek sevmezken, düzenli Osmanlı birliklerinin ise çatışma esnasında kolayca dağılan gayrinizami unsurlarla yan yana görev yapmaktan pek memnun olduklarını söyleyemeyiz.<sup>28</sup> Durum böyleyken her iki grup da birbirleri ile uzun yıllar daha görev yapacaklardı.

Rus savaşında düzenli ve gayrinizami birliklerin birlikte yoğun olarak buldukları yerlerden biri kışlık ordugâh olan Şumnu'ydu. Osmanlı ordusunun ağırlık merkezini oluşturan birlikler, serasker Hüseyin Paşa komutasında burada konuşlanmıştı. Hüseyin Paşa'nın yaklaşık 40.000 kişilik maiyetinin 10.000 kadarı aylıklı Arnavut askerlerden teşkil edilmişti. Hüseyin Paşa komutasındaki askerlerin yalnızca 10.000 kadarı düzenli birliklerden oluşmaktaydı.<sup>29</sup> Ruslar da kuvvetlerinin önemli bir kısmını bu kritik savunma merkezine yönlendirmişlerdi. Şumnu'daki savunma birlikleri, 1828 yılındaki Rus taarruzlarına karşı kısmen başarılı olmuş ve Rusların burayı en azından bu sefer yılında ele geçirmelerine izin vermemişlerdir.<sup>30</sup>

Rusların yoğun taarruzlarının yaşandığı bir diğer savunma merkezi Varna olmuştu. İlk saldırılar başarılı bir şekilde püskürtülse de denizden ve karadan aylarca süren kuşatma kaleyi zayıflatmıştı. Yoğun top ateşine maruz kalan kalede sürekli asker ve mühimmat yetersizliği yaşanmıştır.<sup>31</sup> Varna'daki Rus saldırılarının iyice şiddetlendiği dönemde civar bölgelerden asker takviyesi yapılmıştır. Varna savunmasına destek için yardım istenilen yerlerden biri de Karadeniz kıyısındaki İğneada'ydı. İğneada Muhafızı Yusuf Paşa, maiyetinin önemli bir kısmını Varna'ya sevk ettiğinden Temmuz 1828'de asker talebinde bulunmuştur. Hâsıl olan asker ihtiyacı ilk olarak Rumeli'nin sair kazalarından karşılanmak istenmişse de başarılı olunamamış ve aylıklı Arnavut askeri alınmaya karar verilmiştir.<sup>32</sup> İğneada örneğinde olduğu gibi boşalan kadrolar Arnavut askerler ile kapatılmak istenmiştir. Ayrıca Yusuf Paşa, kendi maiyeti için Arnavutluk'tan celp olunacak askerin en az iki aylık ulufelerinin de peşin olarak gönderilmesini talep etmekteydi.<sup>33</sup> Böylece bu askerlerin mâhiye taleplerinden kaynaklanabilecek sorunların önüne geçilecek ve idareleri

<sup>26</sup> Benzer durum Rumeli'nin diğer bölgelerinden alınan aylıklı ve nefir-i am askerleri için de geçerliydi. 12 Haziran 1828 tarihinde Rusların Tuna'yı geçtiği haberinin ulaşması üzerine Sadrazam Mehmed Selim Paşa, Rusçuk dolaylarında eli silah tutan ahalinin Rusçuk Kalesi'nin muhafazası için silahaltına alınmalarını talep etmişti: BOA, HAT, nr. 1236/48111.

<sup>27</sup> BOA, HAT, nr. 508/24963-A.

<sup>28</sup> Gültekin Yıldız, age, 219 – 220.

<sup>29</sup> Baron von Moltke, age, 60.

<sup>30</sup> Alexander Bitis, agm, 155.

<sup>31</sup> BOA, HAT, nr. 1059/43550-A.

<sup>32</sup> Belgede eksik kadrolar için Arnavut coğrafyasından asker alınması tavsiye edilirken, firar vakalarına karşı da dikkatli olunması gerektiği belirtilmektedir: BOA, HAT, nr. 1020/42605-A.

<sup>33</sup> BOA, HAT, nr. 1020/42605.

kolaylaştırılacaktı. Takviye birliklerle desteklenmeye çalışılan Varna, Rusların eline geçen ilk kritik kale olacaktı.<sup>34</sup> 11 Ekim 1828 tarihinde kaybedilen kale, özellikle Ruslara lojistik destek konusunda önemli avantajlar sağlamıştır. Karadeniz ve Tuna'nın kesiştiği yerde bulunan kale, Rusların ikmal yollarını güçlendirmiştir.

Varna'da bu gelişmeler yaşanırken, yoğun olarak istihdam edildikleri Vidin'de mâhiyelerini alamayan aylıklı Arnavut askerler, şikâyet konusu olmaya başlamışlardı. Rus taarruzlarının şiddetlenmesi buradaki vaziyeti daha da müşkül bir hâle sokmaktaydı. Vidin Muhafızı İbrahim Paşa'dan çıkan 31 Ekim 1828 tarihli belgede, Kalafat'ın Ruslar tarafından tutulduğu ve Vidin'in top atışları ile zor durumda kaldığından bahsedilmektedir. Ayrıca Osmanlı merkezinden mühimmat ve para talep edilmektedir.<sup>35</sup> 1828 sefer döneminin kışıyla birlikte artık İbrahim Paşa, komutası altındaki aylıklı askerlerin maaşlarını alamadıkları için dağıldıklarını belirtmektedir. Yaşanan sorunlardan dolayı emrindeki Arnavut askerlerin sevk ve idarelerinin mümkün olmadığını söylemektedir.<sup>36</sup> İbrahim Paşa, durumun daha da kötüleşmemesi için Arnavut askerlerin farklı bölgelere sevk edilmesini ve kendi kuvvetlerinin "Türk uşağı" askerler ile takviye edilmesini talep etmiştir.<sup>37</sup>

1828 sefer döneminde Vidin, Niğbolu, Rusçuk, Şumnu ve Silistre'de sorunlar yaşansa da Ruslar buraları ele geçirememişlerdir. Fakat bir sonraki sefer döneminde ise Rus üstünlüğü daha net olarak ortaya çıkacaktı. Osmanlı Devleti'nin önemli savunma merkezlerindeki kalelerinin yakınlarına Ruslar tarafından inşâ edilen "müteazzîr tabyalar" ile Osmanlı savunması kırılmaya çalışılmıştır. Rusların uyguladığı bu taktik, Niğbolu'nun karşı tarafında yer alan "Kal'a-i Cedid" örneğinde olduğu gibi genelde başarılı olmuştur. Bir süre muhâsara ve ateş altına alınan kaleden yardım istenmesine rağmen herhangi bir takviye birlik gönderilememiştir. Yardım gönderilememesinin nedenleri ise Tuna kıyılarının buz ile kaplanması ve kale etrafının Ruslar tarafından "serd ü bend" edilmesi olarak zikredilmiştir. Vidin Muhafızı İbrahim Paşa'nın aktardığı bilgilere göre, bu kalede bulunan ve büyük çoğunluğunu Arnavut askerlerin oluşturduğu Osmanlı birlikleri, yeterli mühimmat ve erzâka sahip olmalarına rağmen çok yoğun bir direniş göstermeden kaleyi Ruslara teslim etmişlerdir.<sup>38</sup>

Haziran 1829'da savunma hatlarında yaşanan zafiyetler ve firarlar neticesinde yeniden asker teminine ihtiyaç duyulmuştur. Ortaya çıkan asker ihtiyacı, Arnavutlardan ve Rumeli'nin sair kasabalarından karşılanmak istenmiştir. Arnavut coğrafyasının önemli merkezlerinden olan Avlonya, Delvine ve Kalkandelen'den toplanacak askerler Rumeli'de ihtiyaç duyulan bölgelere sevk olunacaktı. Bir aylık mâhiyelerinin peşin olarak verilmesinin gerekli görüldüğü asker miktarı 20.000 olarak planlanmaktaydı.<sup>39</sup> Fakat bu miktardaki askerlerin celp olunduğu ve savunma hatlarına sevk edildiklerine dair farklı bir kayda rastlamadığımızdan, bunun yalnızca plan aşamasında kaldığını

<sup>34</sup> Mesut Uyar ve Edward Erickson, age, 285 – 286.

<sup>35</sup> BOA, HAT, nr. 1019/42597.

<sup>36</sup> BOA, HAT, nr. 1061/43605.

<sup>37</sup> İbrahim Paşa talebini şu sözlerle dile getirmiştir; "Bunlardan biçbir hayır olmayacağı bedîdâr olduğundan Allah ve Resulii aşkına olsun Bosna'dan mı olur mahal-i âhardan mi olur Türk uşağı olarak külliyetli askerden bu tarafa ta'yin buyrulması...": BOA, HAT, nr. 1064/43666-A.

<sup>38</sup> Niğbolu tarafında bulunan tatarlar ve diğer tanıkların ifadelerine göre, Kule-i Cedid kalesini Ruslar "Bilâ cenk ve cidal kal'a-i merkumeye dubûl ve kale içinde biraz muharebe olunarak biraz şebid olarak mâadâsını esir ederek sürmüş ve kala-i merkumeyi zabt" etmişlerdir: BOA, HAT, nr. 1062/43628-C.

<sup>39</sup> BOA, HAT, nr. 1020/42622.



düşünmekteyiz. Nitekim bu tarihten birkaç ay sonra Ruslar, Edirne'ye kadar gelecekler ve kısa süre sonra da barış görüşmeleri başlayacaktı.

Savaşın son safhalarına doğru gelinirken başıbozuk askerlerin istihdamları ve önemli merkezlere sevkleri devam etmekteydi. Tepedelenli Ali Paşa'nın ortadan kaldırılmasının ardından, Arnavut coğrafyasının en önemli figürü hâline gelen İşkodralı Mustafa Paşa'dan külliyetli miktarda aylıklı asker toplaması istenmişti. Ardından İşkodralı Mustafa Paşa'ya kendi maiyeti ve toplayacağı askerler ile Vidin tarafına hareket etmesi emrolunmuştu. Mustafa Paşa'ya elviye-i selâse (Selanik, Kosova, Manastır) ve bazı Arnavut kazalarından toplam 25.000 kadar asker toplaması tavsiye edilmişti. Bu askerlerin 10.000 kadarını Mat, Debre, Yakova ve Dukakin Sancağı'ndan toplanan aylıklı Arnavut askerler teşkil etmekteydi.<sup>40</sup> Mustafa Paşa, elviye-i selâse askeri her ne kadar Sırp ve Karadağ ayaklanmalarında yararlılık göstermiş olsalar da bu askerlerin Ruslara karşı savaşmayacağını ve düzenli Rus kuvvetleri karşısında kolayca dağılacaklarını savunmuştur. Mustafa Paşa, bu askerler yerine Kigalık<sup>41</sup> olarak bilinen Prizren, Priştine, Kalkandelen, Üsküp, İvranye(Vranje), Leskofça kazalarından "Moskovlu'nun mubarebesini görmüş" Arnavut askerler alınmasının daha uygun olacağını söylemiştir.<sup>42</sup>

Mustafa Paşa, birliklerini Rus ordusuna karşı daha başarılı olacaklarını savunduğu ve hizmetlerine ne zaman ihtiyaç duyulsa, her daim hazır olduklarını söylediği Arnavut ve Boşnaklardan teşkil etme niyetindeydi. Osmanlı yönetimine bu talebini ileten Mustafa Paşa, uygun görüldüğü takdirde daha önce kendi hizmetinde yer almış ve sadakatlerinden şüphe edilmeyecek 60.000 kadar aylıklı asker toplayabileceğini belirtmişti. Ayrıca Mustafa Paşa, topladığı bu 60.000 kişilik ordu ile Vidin'in karşı tarafında yer alan Kalafat'a geçip, Eflak üzerine taarruz etmek gibi bir niyeti de vardı. Bu şekilde Rus ordusunu geri püskürtmeyi ve Rus hücumunu boşa çıkarmayı planlamaktaydı. Mustafa Paşa, tüm bunları gerçekleştirebilmesi için gerekli olan top, gülle, barut ve sair mühimmatın gönderilmesini de talep etmekteydi.<sup>43</sup>

Mustafa Paşa, bu taleplerinden yaklaşık üç ay kadar önce Nisan 1829'da Vidin'in muhafazasının kendisine verilmesini de teklif etmişti. Ayrıca Bosna'dan alınan asker sayısının 10.000 olmasına rağmen bu görevin de kendisine bırakılması hâlinde iki katını toplayabileceğini söylemekteydi.<sup>44</sup> Mustafa Paşa'nın tüm bu söylemlerine rağmen aradan geçen üç aylık zaman zarfında birlikleri ile Tuna tarafına hareket etmediğini görüyoruz. Nitekim bu durum, ilerleyen süreçte Sultan II. Mahmud'un ve Osmanlı merkezinin tepkisine neden olacaktı. Paşa'nın taleplerini değerlendirmek için toplanan mecliste, isteklerin yerine getirilmesinin mümkün olmadığı kararı alınmıştır. Mustafa Paşa'nın emrolunan yerlere hareket etmek konusunda isteksiz davrandığı kaydedilmiştir. Ayrıca Mustafa Paşa'nın planladığı yukarıda değinilen harekâtın gerçekleşmesinin de

<sup>40</sup> "İşkodra Mutasarrıfı hazretleri müteahhid olduğun üzere elviye-i selaseden on beş bin ve aylıklı olarak Debre ve Mat'tan üç bin ve Dukakin Sancağı'ndan bin beş yüz ve nefsi-i Yakova'dan bin ki mecmuan yirmi bin beş yüz asker eder sefer-i biümâyuna gitmek üzere tebiyye ve âmâde olarak inşâ-ı lede'rahmet mah-ı zilkadenin evailinde Iskenderiye'den bareket ve emr ü irade buyurulan mahallere azzîmeti" emrolunmuştu: BOA, HAT, nr. 1068/43755-F.

<sup>41</sup> Osmanlı arşiv belgelerinde, Gegler/Gegalar'ın yoğun olarak yaşadığı Kuzey Arnavutluk Kigalık olarak zikredilirken, Tosklar'ın yoğun olarak yaşadığı Güney Arnavutluk'a ise Toskalık denilmektedir.

<sup>42</sup> BOA, HAT, nr. 1068/43755-F.

<sup>43</sup> "Düşman-ı dine karşı durarak müdafası lazım olacak mühimmat ve edevat ve âlât-ı harbiyeden her veçhile vâkıf olup on adet sütrat topu ile levazımata tertib buyurulmuş ise de kâsür lazım olacak top ve obiis ve misket ve mühimmat-ı sairenin tertibine inayet buyurulması...": BOA, HAT, nr. 1068/43755-F.

<sup>44</sup> BOA, HAT, nr. 1068/43755-A.

pek mümkün olmadığı ve “*Arnavutların Vidin'den karşı nebr-i Tuna'ya geçmeleri pek de me'mûl*” olmayacağı kanaati ortaya çıkmıştır. Fakat en çok tepkiyi Mustafa Paşa'nın maiyetini 60.000 kişiye çıkarma fikri almıştır. Sultan II. Mahmud, hatt-ı hümayûnunda bu kadar askerin tek bir kişinin komutasına nasıl verilebileceğini ve tek bir bölgede bulunmalarının ne şekilde mümkün olacağını sorarak, daha çok bu askerlerin sebep olabileceği güvenlik sorunları üzerinde durmuştur. Sultan ayrıca “*bin askerle görebileceği maslahatı yirmi bin ile de görüyor*” diyerek Paşa'ya olan kızgınlığını da ifade etmiştir. Nihayetinde alınan kararlarda, İşkodralı Mustafa Paşa'nın maiyetindeki asker sayısının 17.000 civarında olması uygun görülmüş ve de artık “*şu lazımdır bu lazımdır*” demek yerine “*icraata geçmesi*” gerektiği belirtilmiştir.<sup>45</sup>

İşkodralı Mustafa Paşa'nın komutasındaki Arnavut askerler ile Eflak üzerine harekât düşündüğü sırada Rusların Edirne'ye girdiği haberi, bir tatar ile kendisine bildirilmesi üzerine külliyetli asker ile Vidin'den Edirne'ye hareket ettiği bilgisini, Vidin Muhafızı İbrahim Paşa İstanbul'a bildirmiştir.<sup>46</sup> Büyük çoğunluğunu Arnavutların oluşturduğu Mustafa Paşa komutasındaki yaklaşık 17.000 askerden savaş boyunca hedeflenen ölçüde yararlanılmadığını görüyoruz.<sup>47</sup> Mustafa Paşa komutasındaki Arnavut başıbozuklar, savaş sonunda çeşitli asayiş sorunlarına da neden olmuşlardır. Vidin'den Edirne üzerine hareket eden Mustafa Paşa, Edirne'ye ulaşmadan şehir Rusların eline geçtiğinden, Mustafa Paşa da maiyetindeki Arnavut askerler ile Filibe'ye gelmişti. Burada bulunan bu silahlı grubun ahaliye ve kazaya verdikleri zararlar şikâyet konusu olmuştu. Filibe Muhafızı Süleyman Paşa, Arnavutların bir an önce buradan tahliye edilmesinin gerektiğini aksi takdirde kazada düzenin iyice bozulacağını bildirmekteydi.<sup>48</sup> Savaşlara katılmalarındaki temel gayeleri maiyetlerini kazanmak olan aylıklı askerler, idare zafiyetiyle karşılaştıklarında sık sık benzer durumlara başvurabiliyorlardı. Arnavut başıbozuklar da söz konusu boşluktan yararlanarak devletten tahsis edemedikleri aylıklarını ahalden sair yollarla temine kalkabiliyorlar ve çeşitli asayiş sorunlarına neden olabiliyorlardı. Bu savaşçı grubu kontrol altında tutabilmek ise Osmanlı idarecilerinin uğraşmaları gereken başlıca problemlerdendi. Sahip oldukları ve hatta yanlarından dahi ayırmadıkları silahları ile ahali için tehdit olabilen ve askerliği meslek edinen Arnavutların, başıboş dolaşmalarındansa silahlı olarak alınarak cepheye gönderilmelerinin daha doğru olacağı Osmanlı idarecileri tarafından kaydedilmektedir.<sup>49</sup>

1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Rus birliklerinin kazandığı başarılarla Osmanlı kuvvetleri arasında yaşanan haberleşme sorunları da etkili olmuştur. Osmanlı ordusu, savaşın birçok safhasında muhabere hususunda sorunlar yaşamıştır. Rusların Rumeli'deki ilerleyişlerinin yakından takip edilememesi, savunma ve taarruz harekâtını olumsuz etkilemiştir. Silistre taraflarından haber alınamaması üzerine, Tuna kıyısındaki bu kritik nokta ile iletişim kopmuştur. Yaşanan bu sorun üzerine mevcut ahvâl ve Rus ordusunun faaliyetlerine dair malumat alınamamıştır.<sup>50</sup> 16 Temmuz

<sup>45</sup> BOA, HAT, nr. 1072/43889; Savaşın sona ermesiyle birlikte, İşkodralı Mustafa Paşa maiyetinde istihdam olunan Arnavut askerlerden sefer sırasında vefat edenlerin alacaklarının Arnavut geleneğine uygun olarak ailelerine verilmesine karar verilmiştir: BOA, C. AS. nr. 411/17011.

<sup>46</sup> BOA, HAT, nr. 1075/43943-B.

<sup>47</sup> 1828-29 Rus Harbi'nde, Mustafa Paşa'nın vazifesini istenildiği gibi yerine getirmediği de Osmanlı belgelerinde yer almaktadır: BOA, HAT, nr. 1072/43889; Nitekim bu savaştan kısa bir süre sonra İşkodralı Mustafa Paşa, Osmanlı merkezi ile ters düşecek ve mansıpları elinden alınacaktır: BOA, HAT, nr. 412/21412-B.

<sup>48</sup> “*İş bu Arnavut tıflesi bir müddet dahi Filibe kazasında ikametleri ıktiza eyler ise kaza-ı mezkeüde hemâl-ı mâmûriyetten eser kalmayacağı malûm-ı devletleri olmak için şükka-ı senaveri tahrir*” olunmuştur: BOA, HAT, nr. 1047/43227-D, A.

<sup>49</sup> Gültekin Yıldız, age, 235.

<sup>50</sup> BOA, HAT, nr. 1068/43748-C.

1829 tarihinde Silistre Kalesi'nin Rusların eline geçtiği İstanbul'a bildirilmiştir.<sup>51</sup> Ağustos 1829 itibari ile artık Rus taarruzlarına karşı konulmadığı ve askerlerin kumandanlarıyla birlikte dağıldığı belirtilmektedir. Bu askerlerin bir kısmı Şumnu, bir kısmı Filibe bir kısmı ise Edirne tarafına geçmiştir.<sup>52</sup>

Osmanlı ordusunun vaziyeti bu hâldeyken, Rumeli içlerine doğru hızlı bir şekilde ilerleyen Ruslar, askerî alanda kazandıkları başarıları politik hamlelerle perçinlemek istemişlerdir. Aydos kasabasını ele geçirdikten sonra ahalden gelebilecek tepkileri ortadan kaldırma ve bölgede kalıcı olmak niyetinde olan Ruslar, ahaliye 6 maddeden oluşan bir propaganda metni hazırlamışlardır. Ruslar, hazırladıkları metinde Müslüman ahalinin eskiden olduğu gibi ibadet ve sosyal yaşantılarına aynı şekilde devam edebileceklerini ilân etmişlerdir.<sup>53</sup>

Savaşın son dönemlerine kadar Arnavut coğrafyasından ve Rumeli'den peyderpey asker tedariki devam etmiştir.<sup>54</sup> Savaş öncesinde ordunun çok iyi organize edilememesi kadar, firar vakalarının çok yoğun yaşanması da asker ihtiyacının savaş boyunca devam etmesinde önemli bir etken olmuştur. Bu durum da boşalan kadroların takviyesini gerektirdiğinden aylıklı asker istihdamı savaşın her safhasında devam etmiştir. Bu ihtiyacın karşılandığı en önemli grupların başında da Arnavut başıbozuklar gelmekteydi. Yukarıda da görüldüğü gibi Arnavut askerlerin istihdamlarından ziyade bu askerlerin sevk ve idarelerinde sorunlar yaşanmıştır. Arnavutlar, maişetlerini kazandıkları bir iş kolu olarak gördükleri paralı askerliğe hemen hemen her dönem istekli olmuşlardır. Fakat bu askerlerin kendi memleketlerinden uzak yerlerde görev yapmak istememeleri, itaatsizlik ve sadâkatsizlikleri ise yine aynı şekilde hemen hemen her dönem şikâyet konusu olmuştur.

## ARNAVUT ASKERLERİN SEVK VE İDARELERİNDE YAŞANAN SORUNLAR

Osmanlı ordusunun bu başıbozuk savaşçıların, özellikle idarelerinde yaşanan sorunlar ve disiplinden uzak tavırlarından dolayı 1828-29 Rus Savaşı'nda hizmetlerinden memnun kalınmadığını söyleyebiliriz. Yukarıda değinilen zorunluluklardan dolayı başıbozuk Arnavut askerlerden düzenli bir orduya karşı yapılan bu konvansiyonel savaşta, beklenti olması gerekenden çok daha fazlaydı. Fakat böylesi bir savaşın icrası için gerekli olan eğitim ve disipline daha önce hiç tâbi olmayan bu savaşçıların, düzenli bir ordu karşısında kendilerinden beklenenleri yerine getirmelerinin pek mümkün olmadığı kanaatindeyiz. Düzenli Rus birliklerinin şiddetli taarruzlarında kolayca dağılan bu askerler, söz konusu durumdan dolayı savaşın hemen hemen her döneminde şikâyet konusu olmuşlardır. Bunun yanı sıra aylıklı olarak istihdam edilen bu askerlerden, mâhiyelerini alamadıkları ya da biraz geciktiği zamanlarda hizmet almak pek mümkün olmuyordu. Hatta Osmanlı idarecileri, maişetlerini kazanmak için orduya dâhil olan Arnavut savaşçıların tek gayelerinin “akçe kazanmak” olduğunu ifade etmişlerdir.<sup>55</sup>

<sup>51</sup> BOA, HAT, nr. 1035/42941-H.

<sup>52</sup> BOA, HAT, nr. 1069/43768.

<sup>53</sup> “Yurtlarında kalacak ahali-i İslam din ve ayinlerinin icrası hususunda serbest olub camileri ve imamları evvelki gibi muhafaza olunub şer'an lazım gelen beş vakit namazlarını kulalar ve cami namazlarında dahi hutbeyi padişahları ve halifeleri olan Sultan Mahmud isminde okuyalar”: BOA, A. VKN. nr. 1/4.

<sup>54</sup> BOA, HAT, nr. 1068/43748-C.

<sup>55</sup> Bu savaşçıların “Devlet-i Aliyyede çalışıp düşmandan intikam almak kaziyesi olmayıp mücerred akçe almak” gayesinde oldukları belgelerde yer almaktadır: BOA, HAT, nr. 416/21513-G.

Paralı askerliği kendilerine meslek edinen ve kahramanlıkları ile şöhret kazanmış olan Arnavutların bu özellikleri, sahip oldukları toplum yapısı ve sosyo/kültürel yaşayışlarının bir neticesidir.<sup>56</sup> 19. yüzyılın erken dönemlerinde Arnavut coğrafyasına gelerek gözlemlerde bulunan Smart Hughes, bu savaşçılar hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Savaşçı ruhları ve kazanma arzuları ile Arnavutların, yabancı devletler için her zaman hazır savaşçılar olduğunu ve savaşın adeta “bir Arnavut için okul” olduğunu söyleyen Hughes’a göre, Arnavut askerler genelde kendi memleketlerinde savaşmayı tercih ederler ve orduya yazılmazlardı, ancak kısa süreliğine seferlere dâhil olurlardı. Ordu ile sefere katılmadıkları zor ve sıkıntılı zamanlarda ise kendi ülkesindeki bey ya da kabile reisinin hizmetine girerlerdi. Askere alınmaları ancak gönüllü olmalarına bağlıydı. Hughes, “disipline edilmiş askerden” ziyade, daha çok “dizginlenemeyen savaşçı” olarak tanımladığı Arnavutların üzerinde, komutanların ancak sınırlı bir otorite kurabildiğini ve çoğu zaman sefer esnasında dağılarak evlerine döndüklerini söylemektedir. Ayrıca Arnavut savaşçıların kahramanlıklarının, itaatsizlik ve sadakâtsizliklerinden dolayı zedelendiğini de belirtmektedir.<sup>57</sup>

Arnavut savaşçıların şöhretlerinin dahi düşman karşısında etkili bir silah olduğu, Osmanlı idarecileri tarafından da zikredilmektedir.<sup>58</sup> Fakat 1828-29 Rus Savaşı’nda, düzenli Rus kuvvetleri karşısında durum farklı olmuştur. Bu savaşta, Şumnu civarında Rus kuvvetlerine karşı savunmada kalmak yerine, Rus baskısını kırmak için bir yarma harekâtı denenmiştir. Osmanlı merkezine gönderilen 13 Temmuz 1828 tarihli belgeye göre harekât şu şekilde gerçekleşmişti; üç koldan Şumnu üzerine doğru ilerleyen Rus kuvvetlerinin ilerleyişini durdurmak için Rusların orta koluna taarruz kararı alınmıştı. Serasker Hüseyin Paşa, Halil Rıza Paşa ve sair sergerdeler ile Rus taburlarına hücum edilmişti. İki Rus taburuna önemli zayıat verilerek dağıtılmasına rağmen yardıma gelen takviye birlikler ve yoğun top ateşi Osmanlı birliklerinin geri çekilmesine neden olmuştur. Ardından Arnavut taburlarından “sebât ve metânet” göstereceklerine dair söz alınarak yeniden bir harekât planı hazırlanmıştır. Düşman üzerine taarruz edildiği sırada Arnavut taburları, söz vermelerine rağmen dağılmış ve Serasker Paşa ile diğer komutanları yalnız bırakmışlardır. Osmanlı kuvvetleri çok sayıda şehit, yaralı ve esir verdikten sonra tekrar geri çekilmek zorunda kalmıştır. Sonrasında Ruslar ile meydan muharebesi yapmak yerine tabyalarda kalarak savunma yapmanın daha isabetli bir karar olacağı ifade edilmiştir.<sup>59</sup>

Düzenli Rus birliklerine karşı benzer bir olay da Karadeniz kıyısında bulunan Süzebolu’da yaşanmıştır. 1829 Mart’ında Süzebolu’da Rus kuvvetlerinin tabyaları ele geçirip buradaki topları kullanılmaz hale getirmesinin ardından, bölgenin savunmasını yapan Osmanlı birliklerinin düzeni bozulmuştu. Süzebolu Muhafızı Halil Hamdi Paşa’nın idaresindeki 1.500 askerinin önemli bir kısmını oluşturan Arnavut askerlerin yoğun ateşe maruz kalarak firar etmesi üzerine, geride kalan askerler oldukça zor durumda kalmışlardır. Tahrip edilen topların kullanılamaması üzerine yalnızca tüfeklerle karşı koyulmaya çalışılmış ancak Halil Hamdi Paşa, kapı halkı ve maiyetinde kalan askerler

<sup>56</sup> Arnavut kültürü ve Arnavutların sosyal yapıları için bkz. Nathalie Clayer, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri. Avrupa’da Çoğunluğun Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, çev. Ali Berktaş, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013); Nuray Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu’nun Gelişimi*, (İstanbul: Boyut Kitapları, 1997).

<sup>57</sup> T. Smart Hughes, age, 99-100.

<sup>58</sup> BOA, HAT, nr. 419/21666.

<sup>59</sup> Arnavut askerlerin çok kolay dağılmasının ardından daha ihtiyatlı davranmanın yerinde olacağını düşünen Serasker Hüseyin Paşa, “tabya derûnunda müdafaya ikdâm olunmak lâzımdır” görüşünün daha doğru bir karar olduğunu ifade etmiştir: BOA, HAT, nr. 1071/73824.

ile birkaç gün ancak direnebilmiştir. Halil Hamdi Paşa, yaklaşık yüz elli kadar askeri ile Süzebolu'da Rus kuvvetlerine esir düşmüştür.<sup>60</sup>

Osmanlı ordusunun ikmalinin sağlanabilmesi adına kritik öneme sahip olan Süzebolu'nun,<sup>61</sup> Rusların eline geçmesinin ardından kalenin kurtarılması için harekât düzenlenmiştir. İlk olarak 12 Mayıs 1829 tarihinde Süzebolu açıklarında olan Rus donanması hakkında istihbarat alınması amacıyla tatarlar gönderilmiştir. Tatarlardan alınan bilgilere göre bu gemilerin küçük gözetleme tekneleri olduğu, bir harekât düzenleyecek güçte olmadığı söylene de Donanma-yı Hümayûn'un Süzebolu tarafına sevki talep edilmiştir. Ayrıca Süzebolu'daki mevcut kuvvetlere ilave olarak harekâtın gerçekleştirilebilmesi için iki bin kadar aylıklı asker talebinde de bulunulmuştur.<sup>62</sup> Kalenin tekrar alınabilmesi için düzenlenen operasyonda dahi yeniden paralı askerlere ihtiyaç duyulmuştur. Fakat gayrinizami birlikler, bu örneklerde de olduğu gibi savaşın genelinde Rus kuvvetlerine karşı pek başarılı olamamışlardır.

Aylıklı Arnavut askerlerin, savunma zafiyetlerinin dışında sevk ve idareleri hususunda sorunlara neden olan en önemli iki unsur, genelde alacakları aylıkların ödenmemesi/ödenmemesi ve iâşe temininde yaşanan sıkıntılar olmuştur. Erzak temini ve nakli konusunda yaşanan sorunlarda ise kritik bölgelerin Rus kontrolüne geçmesi önemli bir etken olmuştur. Örneğin Osmanlı kuvvetlerinin zahîre tedariki için önemli bir yer olan Krayova/Croiva'nın, Rusların eline geçmesi Osmanlı birliklerinin şartlarının ağırlaşmasına neden olmuştur. Bölgede kontrolün yeniden sağlanması için 1828 Eylül'ünde Rus birlikleri üzerine karşı harekât düzenlenmesi düşünülmüşse de bundan vazgeçilmiştir. Krayova Kaymakamı/Kâimmakamı'nın, dahi Ruslara insan ve erzak tedarik ettiğinin de anlaşılması üzerine, Rusların bölgeden kolay atılmayacağı kanaati oluşmuştur. Osmanlı ordusu için erzak temin edilen bu gibi kazaların Rusların eline geçmesi, Osmanlı birlikleri için yeni sorunların habercisi olmuştur.<sup>63</sup> Nitekim savaşın ilerleyen sürecinde zahîre yetersizliği, itaatsizlik ve firarların önemli bir sebebi olarak karşımıza çıkacaktı.

Osmanlı merkezine gönderilen belgelerde söz konusu hususa sıklıkla yer verilmiştir. Asker idaresinin mümkün olabilmesi için zahire tedarikinin önemine vurgu yapılarak bu konuda sorun yaşanmaması gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Askerin iâşesinin sağlanabilmesi ve aylıklı askerlerin maaşlarının verilebilmesi adına Osmanlı askerî yetkilileri merkezden sık sık para talebinde bulunmuşlardır. Ancak bu şekilde askerlerden yararlanmanın mümkün olabileceği vurgulanmıştır.

Zahîre yetersizliği zaman zaman ahâlinin de güvenliğini tehdit eden sorunlara sebep olmaktadır. Vidin'de bulunan Arnavut askerlerin neden oldukları şu olay, yaşanan sorunların boyutlarını anlamamız açısından önemli bir örnek teşkil eder. Vidin dolaylarında yaşanan erzak sıkıntısı neticesinde, Arnavut askerler Niğbolu sancağının bazı kaza ve köylerine giderek bu sorunu kendileri farklı bir yöntemle çözmeye çalışmışlardır. Bölgeye gelen Arnavut askerler, "*Vidin Muhafızı asker toplayacak*" diyerek ahâlden zorla erzak toplamışlardır. Kaza ve köylerin büyük bir kısmının yağmalanması, ahaliyi tedirgin ettiği gibi Niğbolu sancağında bulunan ve buralardan erzak temin

<sup>60</sup> BOA, HAT, nr. 1075/43942-A.

<sup>61</sup> Mesut Uyar ve Edward Erickson, age, 290.

<sup>62</sup> BOA, HAT, nr. 1059/43549.

<sup>63</sup> Rus ordusunun ilerleyişinin yakından takip edilmesi amacıyla casuslar ve süvariler vasıtasıyla istihbarat alınması amaçlanmıştır. Krayova'ya gelen Rus kuvvetinin sekiz top ve altı bin askerden mürekkep olduğu tahmin edilse de kesin bilgi alınmadığından, yalnızca gerekli tertiplerin alınması tavsiye edilmiştir: BOA, HAT, nr. 1083/44116-A.

eden birliklerin zahîre sıkıntısı çekmesine de neden olmuştur. Yaşanan bu gibi olayların ardından, Niğbolu'daki birliklerin ihtiyaç duyduğu erzâkın bir kısmı her ne kadar Sofya taraflarından karşılanmaya çalışılsa da ağır kış şartları bunu oldukça zorlaştırmıştır. Tuna'nın karşı yakasının Rusların eline geçmiş olması buralardan da erzâk temin edilememesine neden olmuştur. Arnavut askerlerin sebep oldukları bu sorunlar üzerine bundan sonra silahaltına alınacak askerlerin daha çok "Türk uşağı" olması gerektiği İstanbul'a iletilen hususlardandır.<sup>64</sup>

Arnavut askerlerin neden olduğu benzer bir olay da Zağra dolaylarında yaşanmıştır. 18 Nisan 1829 tarihli belgede yer alan malumata göre, Arnavut askerler Zağra civarındaki köylerden para ve erzak temin etmeye çalışmışlardır. Yaşanan olaylar üzerine bölgeye teftiş ve ahalinin mağduriyetinin giderilmesi için memurlar gönderilmiştir.<sup>65</sup> Ordu içindeki iktisadî ve idari aksaklıklar, bu örnekte olduğu gibi ahalinin de güvenliği için tehdit oluşturabiliyordu. İkmal yollarında ve aylıkların ödenmesi hususunda yaşanan sorunlar, bu askerlerin firarlarını da tetiklemekteydi. Savunma hatlarında zafiyete neden olan bu durum, Osmanlı ordusunun muzdarip olduğu konuların başında gelmekteydi. Yoğun olarak meydana gelen firarlar, boşalan kadroların yeniden doldurulması için aylıklı asker istihdamını savaş süresince zorunlu hâle getirmiştir.

Firar vakalarının çok yoğun yaşanması ve ordunun önemli bir miktarının aylıklı askerlerden teşkil edilmesi, bu askerlerin sevk ve idareleri dışındaki farklı sorunlara da neden olmaktadır. Genellikle sergerdeleri ve bölükbaşlarının idare ve sorumluluğunda olan bu askerlere, mâhiyeleri sayılarına göre merkez veya vilayetlerden toplu olarak gönderilmekteydi. Fakat firari askerlerin, firar ettikleri haberi sergerdeleri tarafından üst makamlara ya da İstanbul'a bildirilmediği için kesilmesi gereken mâhiyeleri ödenmeye devam etmekteydi. Böylece firar ettiklerinden habersiz olarak bu askerlere ödenen paraları da sergerdeler, kendi zimmetine geçiriyordu. Bu durum, Osmanlı yönetiminin kendi ifadesiyle "*beyhûde akçe itlâfına sebep*" oluyordu. Yaşanan firar vakalarının çok yüksek oluşu göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu durumun Osmanlı Devleti'nin sırtına bir kambur daha eklediği söylenebilir.<sup>66</sup> Aylıklı askerlerin mâhiyeleri üzerinden çeşitli yolsuzlukların yaşanması, Osmanlı merkezine ilâve maddi külfet yüklediği gibi askerî açıdan da kritik hataların yapılmasına sebebiyet vermiş olması muhakkaktır. Kâğıt üzerindeki asker sayısı ile cephedeki miktarın farklı olması, en azından o kuvvetten beklenenin karşılanamamasına neden olacaktır.

1828-29 Rus Savaşı'nın nihayete ermesinin ardından, iktisadî olarak da büyük zarar görüldüğü belgelerde zikredilen hususlardan olmuştur. Rum isyanı ve hemen ardından gelen Rus savaşı neticesinde asker, mühimmat ve sair giderler için önemli miktarlarda masraf yapıldığı ve devlet hazinesinin plansız şekilde israf edildiği söylenmiştir.<sup>67</sup> Rum isyanında ve 1828-29 Rus Savaşı'nda yüzbinlerce aylıklı asker istihdam edilmiştir. Yalnızca bu aylıklı askerlerin her birine 30 ile 40 kuruş aylık ödendiği<sup>68</sup> göz önünde bulundurulsa dahi bu uzun zaman diliminde Osmanlı ekonomisinin ne kadar ağır bir darbe aldığı anlaşılabilir. Böylesi iktisadî ve siyasî sorunların ortasında devam ettirilmeye çalışılan askerî yenileşme ise doğal olarak bu süreçten olumsuz yönde

<sup>64</sup> BOA, HAT, nr. 1065/43689-H.

<sup>65</sup> BOA, HAT, nr. 1078/43960-E.

<sup>66</sup> Şumnu ordusunda görevli olan 3589 aylıklı piyadenin yaklaşık dörtte biri firar ettiği halde bu askerlere mâhiye ödenmeye devam edilmiştir. Yaşanan bu gibi sorunların ardından, "*İnşallahü teâlâ ileride Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin teksîrine muvaffakîyetle ol vakit bu misillü aylıklı asker istihdamına*" gerek kalmaması temenni edilmiştir: BOA, HAT, nr. 1073/43895.

<sup>67</sup> BOA, TS. MA. e. nr. 712/74.

<sup>68</sup> Gültekin Yıldız, age, 225.

etkilenmiştir. Üstelik bunlara Arnavutluk ve Bosna'da meydana gelen ayaklanmalar ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya karşı yapılan savaş da eklenecekti. Asâkir-i Mansûre'nin sayıca yetersiz kaldığı bu dönemlerde de Arnavut savaşçıları, Osmanlı Devleti'nin aylıklı askerleri olmaya devam edeceklerdi.

“*Olağanüstü durumların kısa süreli çözümünü olarak görülen aylıklı Arnavut askerler*”,<sup>69</sup> ilerleyen süreçte yürütülen askerî reformların parçası hâline getirilmek istenmiştir. Fakat “yeni düzeni” mevcut durumu ve sosyo/kültürel yaşantısına “hakaret” olarak gören bu savaşçıları, sistemin dışında kalmak isteyeceklerdir.<sup>70</sup> 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sona ermesinden itibaren Arnavutların askerî reformlara dâhil edilebilmeleri, Osmanlı Devleti'nin hemen hemen her dönem meşgul olması gereken bir mesele olacaktır. Osmanlı idarecileri ile aylıklı askerlik yapan Arnavutlar arasındaki mücadele, yeniliklerin uygulanması ve var olan statünün korunması şeklinde devam edecektir.

## SONUÇ

1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Arnavut savaşçıları özelinde yaşanan sorunlar genelde, düzenli birlikler karşısında güçlü bir direniş gösterememeleri, alacakları ödenmediğinde kendilerinden hizmet alınmaması ve itaatsizlikleri olmuştur. İkmal yollarında yaşanan sorunlar da bu askerlerin firarına ve ahalinin mustarip olduğu çeşitli problemlere de neden olmuştur. Osmanlı düzenli birliklerinin, nitelik ve nicelik olarak istenilen seviyelerde olmaması, istihdam edilen asker miktarının fazla olmasına sebebiyet vermiştir. İstihdam edilen asker miktarının bu denli fazla oluşu da yaşanan sorunların sayısını artırmıştır. Reform sürecinde kurum ve yapıların henüz tam anlamıyla tesis edilememiş olması, gayrinizami unsurlara duyulan ihtiyacın temel sebebidir. Bu gruplara olan ihtiyacın sonlandırılması adına savaşın ardından, askerî yenileşme faaliyetlerine devam edilmiş ve sistemin tüm Osmanlı coğrafyasında tesisi için çaba sarf edilmiştir.

Bu savaşla birlikte artık bu grupların varlığı daha fazla sorgulanmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde zorunlu askerliğin uygulanmaya konulmasından önce Arnavutlar gibi paralı askerlik yaparak geçimlerini sağlayan grupların, modern askerî kurum ve sistemler ile tanışmaları amaçlanmıştır. Osmanlı idarecileri, “haşin” olarak tanımladığı Arnavut savaşçıları ancak tedrici olarak modern askerî sisteme dâhil edileceklerini düşünmekteydi. Osmanlı Devleti tarafından uygulanan politikaların bu yönde olmasına rağmen Arnavutlar, bu “Batılı” sistemi tatbik etmeye pek gönüllü olmamışlardır. Onlar, daha özgür oldukları kıyafetleri içinde maişetlerini de kazandıkları paralı askerliği icra etme hususunda direnmişlerdir. Arnavutlar, mevcut konumlarını ve ayrıcalıklarını muhafaza etmek isterken, Osmanlı Devleti ise tebaası olan Arnavutları “taht-ı

<sup>69</sup> Ali Fuat Öreñç, “Albanian Soldiers in the Ottoman Army During to Greek Revolt at 1821”, *International Balkan Annual Conference*, vol. 2, (Tiran: 2012), 524.

<sup>70</sup> 1828-29 Rus Savaşı'ndan kısa bir süre sonra Arnavut coğrafyasından Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye için asker alınmak istenmiş ancak Reşid Mehmed Paşa, “*Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye için buradan âdem virilmez, lakin başıbozuk ne kadar asker istenilir ise gönderilmek mümkündür*” demiştir. Reşid Mehmed Paşa, Arnavutların nizami birliklerde istihdamlarının çok zor olduğunu ifade etmiştir: BOA, TS. MA. e, nr. 670/28.

nizama" dâhil etmeyi istemiştir. Özellikle 1839 yılında ilan edilen Tanzimat'la birlikte Osmanlı idarecileri ile Arnavut savaşçılar arasındaki mücadeleler daha da sertleşmiştir.



## KAYNAKÇA

### Arşiv Belgeleri

#### Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

Cevdet Askeriye

BOA, C. AS. nr. 411/17011; BOA, C. AS. nr. 408-16855.

Hatt-ı Hümayûn

BOA, HAT, nr. 1056/43475-J; BOA, HAT, nr. 1201/47141; BOA, HAT, nr. 1081/44045; BOA, HAT, nr. 1236/48104; BOA, HAT, nr. 1064/43666-A; BOA, HAT, nr. 1048/43249; BOA, HAT, nr. 681/33184-D; BOA, HAT, nr. 1236/48111; BOA, HAT, nr. 508/24963-A; BOA, HAT, nr. 1059/43550-A; BOA, HAT, nr. 1020/42605; BOA, HAT, nr. 1019/42597; BOA, HAT, nr. 1061/43605; BOA, HAT, nr. 1062/43628-C; BOA, HAT, nr. 1020/42622; BOA, HAT, nr. 1068/43755-F; BOA, HAT, nr. 1068/43755-A; BOA, HAT, nr. 1072/43889; BOA, HAT, nr. 1075/43943-B; BOA, HAT, nr. 1072/43889; BOA, HAT, nr. 412/21412-B; BOA, HAT, nr. 1047/43227-D, BOA, HAT, nr. 1047/43227- A; BOA, HAT, nr. 1068/43748-C; BOA, HAT, nr. 1035/42941-H; BOA, HAT, nr. 1069/43768; BOA, HAT, nr. 1068/43748-C. BOA, HAT, nr. 416/21513-G; BOA, HAT, nr. 419/21666; BOA, HAT, nr. 1071/73824; BOA, HAT, nr. 1075/43942-A; BOA, HAT, nr. 1059/43549; BOA, HAT, nr. 1083/44116-A; BOA, HAT, nr. 1065/43689-H; BOA, HAT, nr. 1078/43960-E; BOA, HAT, nr. 1073/43895.

Topkapı Sarayı Müze Arşivi Evrakı

BOA, TS. MA. e. nr. 712/74; BOA, TS. MA. e, nr. 670/28.

Vakanüvis Kalemî

BOA, A. VKN. nr. 1/4.

### Basılı Eser ve Makaleler

Ahmed Muhtar Paşa. *Türkiye-Rusya Seferi ve Edirne Muahedesi*. Haz. Ahmet Çaparlar-Eda Çaparlar-Yahya Avcı. İstanbul: Kitabevi, 2019.

Akad, Mehmet Tanju. *Gayrinizami Savaş*. İstanbul: Kastaş Yayınları, 2015.

Aksan, Virginia H. “18. yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Zorunlu Askerlik Stratejileri”, *Devletin Silahlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*, der. Erik Jan Zürcher. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

- Baron von Moltke. *1828 Seferi*. Çev. Ahmed Rasim ve Muammer. İstanbul: İstanbul Askerî Matbaa, 1932.
- Bitis, Alexander. “The 1828-1829 Turco-Russian War and The Treaty of Adrianople.” *Turks*, C. 4. Ed. Hasan Celal Güzel-C. Cem Oğuz-Osman Karatay. Ankara: Yeni Türkiye Publications, 2002.
- Bozbora, Nuray. *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu'nun Gelişimi*. İstanbul: Boyut Kitapları, 1997.
- Cezar, Mustafa. *Osmanlı Tarihinde Levendler*. İstanbul: Çelikkilt Matbaası, 1965.
- Clayer, Nathalie. *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Chesney, Colonel. *The Russo-Turkish Campaign of 1828 and 1829 with a view of the Present State of Affairs in the East*. New York: Redfield Printing, 1854.
- Çakın, Naci. *Osmanlı Rus Harbi (1828-29)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1978.
- Çalar, Muhammed Emin. “Osmanlı Ordusu'nda Arnavutların Muvazzaf Birliklere Alınmaları: Yaşanan Sorunların Sosyo-Kültürel, İktisadî ve Dinî Altyapıları (1826-1839).” Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.
- Hughes, T. Smart. *Travels in Sicily, Greece and Albania*. C. 2, London: 1820.
- Jorga, Nikolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. C. 5. Çev. Nilüfer Epçeli. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.
- Kütükoğlu, Mübahat. “II. Mahmud Devri Yedek Ordusu: Redif-i Asâkir-i Mansûre”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 12 (1982): 127 – 158.
- Örenç, Ali Fuat. “Albanian Soldiers in the Ottoman Army During to Greek Revolt at 1821”, *International Balkan Annual Conference* 2 (2012): 502 – 524.
- Uyar, Mesut. “Gerilla Savaşı.” Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 1995.
- Uyar, Mesut ve Edward J. Erickson. *Osmanlı Askeri Tarihi*. Çev. Mesut Uyar. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları: 2017.
- Yıldız, Gültekin. *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*. İstanbul: Kitabevi, 2009.



## Tulû'î'nin Paşaname'si ya da Karadeniz'de Bir Deniz Cenginin Anlatımı (1629)

### Tulû'î's *Paşaname*: Account of a Naval Campaign across the Black Sea (1629)

<https://doi.org/10.52792/tws.1074778>

Mahmut Halef CEVRİOĞLU 



#### Araştırma Makalesi

<sup>1</sup> Arş. Gör. Dr. – İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sos. Beş. Bilr. Fak., Tarih Bölümü



ORCID: 0000-0002-0079-8134

**Sorumlu yazar/Corresponding author:**

Mahmut Halef CEVRİOĞLU

**E-posta/E-mail:**

halefcevrioglu@gmail.com

**Geliş tarihi/Received:**

16 Şubat 2022

**Revizyon talebi/Revision**

**Requested:**

22 Mart 2022

**Son revizyon /Last revision:**

18 Nisan 2022

**Kabul tarihi/Accepted:**

23 Nisan 2022

**Atıf/Citation:**

Cevrioğlu, Mahmut Halef. "Tulû'î'nin Paşaname'si ya da Karadeniz'de Bir Deniz Cenginin Anlatımı (1629)". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 3, no. 1 (2022): 86-102.

#### Özet

Karadeniz seferleri, Osmanlı Yeniçağ denizciliğinin Akdeniz'e kıyasla daha az çalışılan bir veçhesi olagelmıştır. Halbuki on yedinci yüzyılın az sayıdaki *gazanamelerinden* en az ikisinde Karadeniz seferlerine dair malumata erişmek mümkündür. Bunlardan biri olan şair Tulû'î'nin *Paşaname* isimli *gazanamelerinin* son bölümünde, dönemin vezirlerinden Kenan Paşa'nın Karadeniz'de Kazaklara karşı 1629 yılında gerçekleştirdiği deniz seferi anlatılmaktadır. Çalışma kapsamında eserin bu son bölümünün işaret ettiği deniz seferi, maliye kayıtları ve elçi raporları gibi dönemin sair kaynaklarıyla kıyaslanarak ele alınmaktadır. Osmanlı yönetimi işaret edilen yılda önce Karadeniz'e kısıtlı sayıda gemiyle donanma göndermiş, ardından donanmanın büyük kısmı Akdeniz'e açılmıştır. Ancak Karadeniz'deki gemiler Kazaklara karşı beklenen performansını sergileyemeyince İstanbul'a geri dönmüşler, bu sefer başlarına Vezir Kenan Paşa komutan tayin edilerek donanma bir kez daha Karadeniz'e yollanmıştır. Kenan Paşa'nın komuta ettiği bu ikinci sefer, *Paşaname*'nin de gösterdiği üzere başarılı olmuştur. Çalışmada, Osmanlı donanmasının on yedinci yüzyılda kronik olarak karşılaştığı Akdeniz ve Karadeniz arasındaki bölünmüşlüğe dikkat çekilmektedir. Bu bölünmüşlüğün sebebiyet verdiği lojistik sıkıntı Karadeniz donanmasını başarısızlığa sevk etmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Kazaklar, Tulû'î, Karadeniz, Osmanlı denizciliği, *gazaname*

#### Abstract

Ottoman campaigns in the Black Sea are the less studied aspect of early modern Ottoman maritime history in comparison to those in the Mediterranean. However, at least two of the relatively few *gazanameler* from the seventeenth century provide information regarding the Black Sea campaigns. One of these, *Paşaname* of Tulû'î, narrates a certain Vizier Kenan Pasha's naval campaign against the Cossacks in 1629 in its last chapter. The present study scrutinises this naval campaign with cross reference to fiscal documentation and embassy reports of the era. In the specified year, the Ottoman authorities first sent a portion of their fleet to patrol the Black Sea, while the larger part of the Ottoman armada was commissioned in the Mediterranean. When the Black Sea fleet returned to Istanbul after an unexpected setback, Vizier Kenan Pasha was appointed as its commander and the fleet was sent back to the sea. *Paşaname* attests to, and gives details about, the success of this second campaign. The study aims at pointing to the chronic necessity to divide the Ottoman fleet between the Mediterranean and the Black Sea in the seventeenth century. This necessity leads to logistical problems causing failures of the campaigns in the Black Sea.

**Key Words:** Cossacks, Tulû'î, Black Sea, Ottoman seafaring, *gazaname*

## GİRİŞ

Osmanlı donanması, İnebahtı Deniz Muharebesi'nden (1571) sonra büyük ölçekli mücadelelere girmek zorunda kalmamıştır. İspanya Habsburgları dikkatlerini Akdeniz'den Atlantik'e kaydırmış, Osmanlılar ise (Safevilere ve Avusturya'ya karşı) kara muharebelerine ağırlık verdiklerinden deniz hazırlıkları arka plana itilmiştir.<sup>1</sup> 1580 sonrasında Osmanlılara tabi Mağrip denizcileri ve Hıristiyan Malta korsanları Akdeniz'i tehdit eden önemli unsurlar olarak ortaya çıkmışlardır. Öte yandan on altıncı yüzyılın ikinci yarısında Hollanda ve İngiltere gibi kuzeyli devletler ticari şebeklerini Akdeniz'e genişletmiş ve Akdeniz'deki geleneksel Venedik baskınlığını bertaraf etmeye başlamıştır. İspanya ve Venedik'in bir asır önceki konumlarını yitirdikleri böylesi bir ortamda Malta'daki Aziz Yohan Şövalyeleri ve Toskana'ya tabi Aziz Stefan Şövalyeleri Doğu Akdeniz'i, yani Osmanlı denizciliğini tehdit eder olmuştur.<sup>2</sup>

Osmanlı donanması artık genel itibarıyla Malta ve Toskana korsanlarına karşı Doğu Akdeniz'de nöbete çıkmakta, on yedinci yüzyılın ilk yarısında Ege Adaları, İtalya ve Yunanistan coğrafyasında mekik dokumaktaydı.<sup>3</sup> Yıllık devriyeler halinde gerçekleşen bu nöbet seferleri vergi toplama ve kıyı garnizonlarını teftiş etmek gibi amaçlar taşımakta ve İskenderiye-İstanbul ticaret güzergahını korumaktaydı. Zaman zaman Ege kıyıları dışına çıkılıp Hıristiyan kıyılarını (Napoli ve Sicilya) yağmalamak amaçlanmışsa da, büyük ölçekli çatışmalardan bahsetmek söz konusu değildir.<sup>4</sup> Ancak 1645'te Girit Seferi'nin başlamasıyla Akdeniz bir kez daha büyük çaplı bir mücadeleye sahne olacaktı.

Genel itibarıyla Osmanlıların, Yeni Çağ Akdeniz'inde alan hakimiyetine dayalı bir deniz kontrolü tesis ettiğini, yani Akdeniz'in tamamında bir kontrol kurmaktan ziyade yıllık devriyeler gerçekleştiren “güçlü bir donanma ile denizlerde hareket özgürlüğü” amaçladığını söyleyebiliriz.<sup>5</sup> Ancak, İnebahtı Muharebesi ile Girit Seferi (1645-1669) arasında geçen sürede Osmanlı deniz gücünün dikkatini uzun süre kuzeye çevirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü bu döneme damgasını vuran tehlike, Karadeniz kıyılarında büyük endişe yaratan Kazak akınları olmuştur.

Görünüşte Lehistan'a bağlı Zaporog Kazakları ve Moskova Devleti'ne tabi Don Kazakları, Karadeniz'i on yedinci yüzyıl ortasına değin tehdit etmişlerdir. Dinyeper (Özü) Nehri üzerinden kürek çekerek Karadeniz'e inen Zaporog Kazakları, on altıncı yüzyılın son çeyreğinde Dinyeper, Dinyester (Turla) ve Tuna Nehri ağzındaki Osmanlı yerleşimlerini yağmalamaya başlamıştır. Lehistan'a tabi Zaporog Kazakları geçimlerini büyük ölçüde yağmacılıkla sağlamakta, Lehistan tarafından da Kırım Tatar akınlarına karşı bir koz olarak kullanılmaktalardı. Günümüz Ukraynası topraklarına denk gelen coğrafyadan başlayan Zaporog akınları on yedinci yüzyılda çok daha ciddi bir çehreye bürünmüş, akınlar zaman zaman Boğazlara kadar ilerlemiş ve İstanbul'un Karadeniz'deki tedarik hattını sekteye uğratmıştır. 1614'te Kazakların Karadeniz'i kuzeyden güneye

<sup>1</sup> Christine Isom-Verhaaren, *The Sultan's Fleet: Seafarers of the Ottoman Empire* (Londra: I.B. Tauris, 2022): 160.

<sup>2</sup> Joshua M. White, *Piracy and Law in the Ottoman Mediterranean* (Stanford, California: Stanford University Press, 2018): 7.

<sup>3</sup> Alexander De Groot, "The Ottoman Mediterranean since Lepanto. Naval Warfare during the Seventeenth and Eighteenth Centuries," *The Netherlands and Turkey Four Hundred Years of Political, Economical, Social and Cultural Relations*, haz. Alexander De Groot (İstanbul: The Isis Press, 2010): 160.

<sup>4</sup> Daniel Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 94.

<sup>5</sup> Hüseyin Serdar Tabakoğlu, "Osmanlı-İspanya Mücadelesi Bağlamında Akdeniz'e Bir Bakış," *Toplumsal Tarih* 339 (Mart 2022): 29.

aşarak Sinop'u yağmalamasını ertesi sene Trabzon'u talan etmeleri takip etmiştir. Kazak tehdidi 1624 yılında İstanbul kıyılarına ulaşmıştır.<sup>6</sup>

Zaporog Kazakları haricinde Karadeniz'i tehdit eden diğer unsur, isimlerini aldıkları Don Nehri civarında konuşlanan Don Kazakları idi. Her ne kadar Don Kazaklarının önderleri Moskova Devleti (Rus Çarlığı) tarafından resmi olarak tanınsa da, genellikle Don Kazakları da başlarına buyruk akınlar gerçekleştirmekteydi. Don Kazakları on altıncı yüzyılın sonlarından on yedinci asrın nihayetine kadar Osmanlı hakimiyetinde yer alan kıyı şehirlerini, özellikle Azak'ı tehdit etmişlerdir. 1623 yılında Sinop'u da yağmalayan Don Kazakları, kimi zaman Zaporog Kazakları ile birlikte hareket etmekte ve altı bin nefere yakın bir deniz gücü olarak Karadeniz'deki Osmanlı ve Kırım yerleşimlerini vurmaktalardı.<sup>7</sup> Bu endişelendirici akınlara karşı Osmanlı donanması on yedinci yüzyılda kaynaklarını sürekli Karadeniz ve Akdeniz arasında bölmek durumunda kalmıştır.

Karadeniz'deki akınlara karşı Osmanlı donanması bazen doğrudan kaptan-ı deryanın komutasında bazen de kaptan paşadan ayrı olarak kısmi kuvvetle devriyeye çıkmıştır. Bu noktada Karadeniz'deki mücadelenin Akdeniz'deki alan hakimiyetinden farklı bir mahiyette olduğunu belirtmek gerekir. Batı ve Kuzey Karadeniz boyunca sazlıklar, bataklıklar ve alçak adalarla kaplı bir kıyı kesimi boyunca Kazak akıncıları alçak gövdeli tekneleriyle kıyıya çekilip pusu kurabiliyorlardı. Daha derin gövdeleriyle kıyıya oturma tehlikesi yaşayan Osmanlı kadırgaları için Karadeniz seferleri adeta bir gerilla harbiydi.<sup>8</sup> Başka bir deyişle, tehdit edilen bölgelere intikal edip karakol vazifesi gören Osmanlı donanması, gayrinizami savaşan Kazaklara karşı Karadeniz'i korumaya çalışıyordu.

Karadeniz'de Kazaklara karşı yaşanan bu mücadele kimi zaman hususi dikkate konu olmuştur. Victor Ostapchuk'un gösterdiği üzere, Kaptan-ı Derya Halil Paşa'yı konu alan *gazanâme*, kaptanın 1621 yılındaki Kazak mücadelesine değinmektedir.<sup>9</sup> Dönemin bir diğer *gazanâmesi* olan *Paşanâme* ise, 1629 yılında Kenan Paşa'nın Karadeniz'deki Kazak mücadelesini ele almaktadır.

Tulûî (Tulu) mahlaslı şairin kaleminden çıkma *Paşanâme* isimli yazma, bilindiği kadarıyla tek nüsha olarak İngiltere'de (British Library, *Sloane* 3584) mahfuzdur. İlk defa G. M. Meredith-Owens tarafından akademik bir değerlendirmenin konusu olan eser,<sup>10</sup> geçtiğimiz on yılda Türkiye'de de ilgi uyandırmıştır: Mücahit Kaçar ve Tülün Değirmenci eserin edebi değerlendirmesine yönelik birer makale yazmış,<sup>11</sup> Ozaj Suliman ise eserin tam metin transkripsiyonunu doktora tezi olarak sunmuştur.<sup>12</sup> Mevcut çalışmanın amacı, *Paşanâme* adlı eserin

<sup>6</sup> Mücteba İlgürel, "Osmanlı-Ukrayna Münasebetleri," *Belleken* 60, 227 (1996): 161. Bu konuda yüzyılın ilk yarısına dair ayrıntılı bir çalışma için ayrıca bkz.: Mihnea Berindei, "La Porte Ottomane face aux Cosaques Zaporogues 1600-1637," *Harvard Ukrainian Studies* 1/3 (Eylül 1977): 273-307.

<sup>7</sup> Brian L. Davies, *Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe, 1500-1700* (New York: Routledge, 2007), 29-32; Alan Fisher, "Azov in the Sixteenth and Seventeenth Centuries," *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge*, 21/2 (1973): 170.

<sup>8</sup> Daniel Panzac, age, 98-99.

<sup>9</sup> Victor Ostapchuk, "An Ottoman Gazanâme on Hâlil Paşa's Naval Campaign against the Cossacks (1621)," *Harvard Ukrainian Studies* 14, 3/4 (Aralık 1990): 482-521.

<sup>10</sup> G. M. Meredith-Owens, "Kenan Pasha's Expedition against the Cossacks," *The British Museum Quarterly* 24, 3/4 (Aralık 1961): 76-82.

<sup>11</sup> Mücahit Kaçar, "IV. Murâd Dönemine Ait Manzum ve Minyatürlü Bir Gazâ-nâme: Tulûî'nin Paşanâme İsimli Eseri," *Türkiyat Mecmuası* 21 (Bahar, 2011): 267-280 ve Tülün Değirmenci, "Sözleri Dinlensin, Tasviri İzlensin: Tulûî'nin Paşanâme'si ve 17. Yüzyıldan Eşkiya Hikâyeleri," *Kebikeç* 33 (2012): 127-147.

<sup>12</sup> Ozaj Suliman, "Tulûî'nin Paşa-nâme'si (İnceleme-Metin)" (doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2017). Çalışmamıza temel olarak bu transkripsiyon metni benimsedik.

Kazak akınlarına karşı Kenan Paşa'nın Karadeniz muhafazasına görevlendirilişini ve paşanın mücadelelerini anlatan son bölümünü, dönemin diğer verileriyle kıyaslayarak tarihsel bir bağlama oturtmaktadır.

## PAŞANAME'NİN KARADENİZ DONANMASI

On yedinci asrın ilk yarısında Osmanlı donanması ağırlıklı olarak büyüklü-küçüklü kürekli gemilerden (çektiri) müteşekkil bir yapıydı.<sup>13</sup> Kadırğa,<sup>14</sup> kalyata<sup>15</sup> ve fırkata<sup>16</sup> gibi muhtelif boylarda kürekli gemiler, kaptan-ı deryanın komuta ettiği ve kürekçi nüfusu itibarıyla gözle görülür bir şekilde büyük olan bir kadirganın (başarda)<sup>17</sup> öncülüğünde sefere çıkarlardı. Yüzyılın ilk yarısında donanma, bir kısmı Akdeniz'deki derya beylerinden sağlanan diğer kısmı da İstanbul'da demirleyen elli ila seksen parça çektiriden oluşmaktaydı.<sup>18</sup> Dönemin *kaptan-ı deryası* olan (Çatalcalı) Hasan Paşa (g. 1626-1630), *Paşaname* adlı eserin Karadeniz seferlerine işaret ettiği 1629'dan önceki yıllarda yaklaşık elli parça çektiriyle Karadeniz korumasına serdar tayin edilmişti.<sup>19</sup>

Tului mahlaslı ancak gerçek kimliği bilinmeyen şairimize göre, Sultan IV. Murad (h. 1623-1640) mevzubahis 1629 yılında Kaptan Hasan Paşa'yı Akdeniz'e göndermiş ve imparatorluk donanmasından ayırdığı yirmi gemiyi Karadeniz muhafazasına tayin etmiştir. Bunu duyan Kazaklar da asıl donanmanın yokluğunu fırsat bilip Karadeniz'e çıkmışlardır (beyit 1935-1939).<sup>20</sup> Ancak, eser dışında bir inceleme yaptığımızda, bahsi geçen sürecin anlatıldığı gibi basit işlemediği ortaya çıkmaktadır. Zira Osmanlı donanmasının o yılki istikametine ilişkin Kaptan Hasan Paşa'nın bir ikileme kaldığına gerekli yerli gerekse yabancı kaynaklar işaret etmektedir: Hem dönemin Osmanlı kroniklerinden *Hasan Beyzade Tarihi*'nde hem de Venedik raporlarında o sene Hasan Paşa'nın Akdeniz'e açılıp kendine tabi Ege adalarından vergi toplamak hevesinde olduğu yazılıdır. Hatta Hasan Paşa'nın Akdeniz'e açılabilme adına icazet alabilmek için şansını biraz zorladığı ve iki yüz kese para 'hediye ettiği' dahi not edilmiştir.<sup>21</sup>

<sup>13</sup> Mehmet Kuru, "Relations between Ottoman Corsairs and the Imperial Navy in the 16th century," (YL Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2009): 96.

<sup>14</sup> On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Osmanlı donanmasının bel kemiğini oluşturan kadirgalar, yaklaşık 40 metre uzunluğunda ve 5,5 metre genişliğinde, (her birinde sekiz ila on kürekçi olan 24 oturağa yerleşmiş) 200 civarı kürekçiyle yüzdürülen gemilerdi. Pruva tarafında az sayıda (beş kadar) bulunan toplardan aslı vurucu gücü oluşturan bir tanesi 25-30 kiloluk güllerle atarken, diğerleri yarım kilo ila 6 kilo arasında değişen küçük güllerle ateşlerdi. Kadirgaların muharebede kendini gösteren temel unsuru, üzerlerinde yer alan tüfek, yay ve yakın dövüş aletleri taşıyan neferlerdi, Panzac, age, 57-59.

<sup>15</sup> Kadirganın küçültülmüş versiyonu olan kalyatalarda 18 ila 22 oturak bulunmakta ve her birinde dört ila altı kürekçi (toplamda 72 ila 132 kürekçi) sıralanmaktaydı. Kalyataların boyutları küçük olduğu gibi top sayıları da daha azdı (3 top), Panzac, age, 60.

<sup>16</sup> Kalyatalardan dahi küçük olan fırkatalarda, üzerinde iki kürekçi bulunan 12 ila 16 oturak yer almaktaydı (toplamda 24-32 kürekçi), Panzac, age, 60.

<sup>17</sup> Kadirganın daha büyüğü olan başardaların boyları 50 metreyi bulmakta ve her birine azami on dört kürekçi konan otuz üç oturak yer almaktaydı, Panzac, age, 59-60. Osmanlı kayıtlarında, kaptan başardasının 400-500 kürekçi ve alatçısı varken, diğer başardalarda bu sayının 200-300 arası olduğuna rastlıyoruz, BOA, *MAD.d* [Maliyeden Müdevver] 979, 29.

<sup>18</sup> Daniel Panzac, age, s. 96-98; Koçi Bey kırk derya beyi ve kırk tersane-i amire gemisiyle seksen parçalık bir donanmadan bahseder, Koçi Bey, Koçi Bey Risaleleri, haz. Zuhuri Danışman (İstanbul: Kabalcı, 2008), 136.

<sup>19</sup> Victor Ostapchuk, "The Ottoman Black Sea frontier and the relations of the Porte with the Polish-Lithuanian Commonwealth and Muscovy, 1622-1628" (doktora tezi, Harvard University, 1989): 126-165.

<sup>20</sup> Ozaj Suliman, age, 275.

<sup>21</sup> Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi: Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635)*, haz. Şevki Nezihî Aykut (Ankara: TTK, 2004), 1024; İstanbul'dan 4 Temmuz tarihli haberler için *Litterae Nuntiarum Apostolicarum Historiam Ucrainae Illustrantes (1550-1850). Vol. 5: (1629-1638)*, haz. Athanasius G. Welykyj (Roma: Basiliani, 1961), 33-34:

Ne şekilde sultanı ikna etmiş olursa olsun, Hasan Paşa mutat olduğu üzere 1629 yazında (haziran) Akdeniz'e açıldığı zaman yine de Karadeniz'i tümüyle boşlamış değildi. Yukarıda gördüğümüz üzere Tului, yirmi geminin Hasan Paşa'nın Akdeniz seferine başlamasından sonra Karadeniz'e gönderildiğini yazmaktadır. Ancak Osmanlı mali kaynakları bize Hasan Paşa'nın Akdeniz'e açılmasından bir buçuk ay önce, 5 Mayıs'ta cebeci ve çavuş zabıtlarına birer tane olmak üzere "ilk Karadeniz seferi" başlığı altında yirmi iki hilat dağıldığına işaret etmektedir.<sup>22</sup> Ertesi gün ise gemilerde görev alacak yeniçeri ve cebecilerin tüfeklerine fındık (mermi) ve fitil alımı için doksan bin akçelik bir harcamanın kaydı göze çarpmaktadır.<sup>23</sup> Maliye kaynaklarından daha net bilgiler sunan İngiltere elçisi Sir Peter Wyche, 12 Mayıs'ta "kısa süre önce on dört kadirga Kazakları aramak için Karadeniz'e yollandı" şeklinde bir not düşmüştür.<sup>24</sup> Dönemin bir diğer görgü tanığı ve vakanüvisi Topçular Katibi Abdülkadir Efendi net bir tarih ve gemi sayısı vermese de İstanbul'dan tedarik edilen bin kadar cebecinin ve topçunun kadirga ve fırkatalara konduğunu; bunların Midilli, Suğla, Kocaeli ve Kavala beyleriyle birlikte o yıl Karadeniz seferi için seferber edildiğini yazmaktadır.<sup>25</sup> Özetle, en fazla yirmi kıta küçük (fırkata) ve orta sınıf (kadirga) gemi, mayıs ayının ilk on günü içerisinde Karadeniz'e Kazak tehdidine karşı devriye vazifesi görmek için yollanmıştır.

Donanmanın bir kısmı böylece Karadeniz'e giderken Hasan Paşa kendi liderlik edeceği Akdeniz seferi için hazırlıklarını devam ettirmekteydi. Mali kayıtlara göre, Akdeniz'e gidecek 2014 yeniçerinin mevacic (maaş) ve peksimet ödemeleri mayıs sonu ila haziran başı yapılmıştır.<sup>26</sup> Kaptan paşa ile tersane ahali ve derya beylerinden İstanbul'da olanlar, 16 Haziran'da hilatlarını giymişlerdir.<sup>27</sup> Fransa elçisi de 21 Haziran'da otuz kadirganın İstanbul'dan Akdeniz'e yelken açtığı bilgisini vermektedir.<sup>28</sup>

Haziran sonuna geldiğimizde artık Osmanlı deniz gücünün İstanbul'u terk etmiş olduğunu görmekteyiz. Bu durumda, dikkatimizi yine kuzeye gönderilen donanmaya çevirebiliriz. 1629 yazında Karadeniz'e açılan küçük donanmanın karşısındaki Kazak kuvvetleri, *Paşaname*'ye göre seksen, İngiliz elçi raporuna göre ise altmış şaykadan<sup>29</sup> mürekkep bir kuvvetti.<sup>30</sup> Raporlara kulak verilecek olursa bu Kazak kuvveti zaten o sene pek çok Osmanlı kıyısını ve nispeten İstanbul'a

"Venedik, 18 VIII 1629: ... Tuttavia era opinione, che havendo il Generale del mare donate dugento some di danari per uscire a ricevere i presenti del Mar Bianco..."

<sup>22</sup> BOA (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Baş. Osm. Arş.), D.BRZ.d (Büyük Ruznamçe Defteri) 20685, s. 73.

<sup>23</sup> BOA, D. BRZ.d 20685, 103.

<sup>24</sup> TNA (The National Archives), SP (State Papers) 97/14, v. 268b (From Wyche to the Lord Conway, 2/12 May 1629). Wyche daha sonra gemi sayısını on yedi olarak değiştirecektir (vr. 315a). İngiltere Milli Arşivleri'nde 2019'da fotoğrafladığı belgeleri paylaşan Ömer Gezer'e (Hacettepe) teşekkür ederim.

<sup>25</sup> Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarîhi (Metin ve Tablîl) I*, haz. Ziya Yılmaz (Ankara: TTK, 2003), 888. Dönemin teşrifat defteri, muhtemelen komuta kademesinin tepesinde bulunan (Sakız Beyi) Hüsrev Bey dışında isim vermese de, Akdeniz beylerinden en az sekizine Karadeniz seferi için hilat giydirildiğine dikkat çeker, BOA, D.BRZ.d 20683, 255.

<sup>26</sup> BOA, D.BRZ.d 20685, 154-155.

<sup>27</sup> BOA, D.BRZ.d 20685, 178.

<sup>28</sup> BnF (Bibliothèque nationale de France), Ms Français, 16153, v. 176b (Au Roy, 24 Juin 1629).

<sup>29</sup> Kelime anlamı martı olan şaykalar (başka bir imlayla *çayka*), on sekiz metre uzunluğunda ve üç metre genişliğinde kürekli teknelerdi. Dokuz ila on beş sıra küreği bulunan şaykalarda toplam mürettebat (kürekçi ve muharip) altmış kişiyi bulmakta ancak nadiren (ve küçük kalibreli) top yer almaktaydı. Bu küçük ve hızlı tekneler sayesinde Kazaklar, Karadeniz'deki sivil ticaret gemilerine saldırap savaş gemilerinden kaçınıbiliyordu, Panzac, age, 91-93.

<sup>30</sup> Ozaj Suliman, age, s. 276; TNA, SP 97/14, v. 315a (Peter Wyche to Lord Dorchester, 22 August 1629).

yakın sayabileceğimiz Varna'yı vurmuştu.<sup>31</sup> Pek tabi bu kuvvetin tamamının birlikte mi dolaştığı yoksa bir kez denize indiklerinde dağınık gruplar halinde birden çok mahalle mi saldırdıklarını bilemiyoruz. Her halükârda engin deniz üzerinde karşılıklı iki grubun aynı anda bir noktada kesişebilmesi kolay iş değildi.

Bu noktada iki tarafın terkiplerini kıyaslamak da faydalı olacaktır. Literatürde Kazakların kullandığı *şayka* isimli teknelerin elliden fazla personel taşıyan kürekli deniz taşıtları olduğu belirtilmektedir. Uzunlukları yirmi metreyi geçmeyen şaykalar, savaşmaktan ziyade Kazak neferlerini yağma alanlarına ulaştırmak için kullanılmaya elverişli olsa da, üzerlerinde dört ila altı küçük top bulundurdukları da vakiydi. Kimi zaman destek amaçlı yelken de bulduran şaykaların asli hareket gücü (on beş çift) kürekti. Ayrıca, biri önde ve biri arkada olmak üzere iki dümen bulundurmaları, manevra kabiliyetlerini oldukça yükseltiyordu.<sup>32</sup>

Öte yandan Osmanlı gemileri için kesin bir kanıya varmak daha güçtür. Yukarıda, Topçular Kâtibi'nin 1629'da Karadeniz'e başarda değil de fırkata ve kadirga götürüldüğünü yazdığına değinmiştik. 1630/1631 senesinden kalma bir tersane defteri bizlere fırkataların yaklaşık otuz kadar, kadirgaların ise iki yüz küsur kürekçi/alatçı ile harekete geçirildiğini ifade etmektedir.<sup>33</sup> İki gemi tipinin mürettebat sayısı arasındaki uçurum büyük ve sefere katılan gemilerin tipleri de ayrı ayrı belirtilmiş olmadığı için 1629 Karadeniz seferine ilişkin kesin bir mürettebat sayısına ulaşmak güçtür. Ancak, Kâtip Çelebi'nin aktardığına göre, iki yüz kürekçisi bulunan otuz beş metrelik kadirgalarda standart olarak yüz savaşçı bulunması bize belki de kürekçi/muharip oranını ikiye bir olarak ifade etmelidir.<sup>34</sup> Bu durumda Topçular Kâtibi'nin yukarıda değindiğimiz en az bin neferlik muharip lafzını dikkate alacak olursak, en aşağı üç bin kişinin tayfa ve asker olarak Karadeniz'deki yirmiye yakın çektiriyi doldurduğunu düşünebiliriz. Eğer İngiliz elçinin dediği üzere Kazak şaykaları da altmış adetse hem Osmanlılar hem de Kazaklar 1629 senesinde suya eşit kuvvetler (üç bin nefer) indirmiş olmalıydı.<sup>35</sup>

Aslında sayıların çok da önemli olmadığını söylemek yersiz olmaz. Zira her bir Osmanlı kadirgasının taşıdığı ağır ön top, yüksek borda ve kalabalık mürettebat, Osmanlıları Kazaklara karşı birebir mücadelede daha avantajlı hale getiriyordu. Öte yandan, deniz kıyısının sığ olduğu alanlarda (sazlık, kamışlık ve kumullar) ise şaykaların düz tabanı kesintisiz hareketi mümkün kılarken,

<sup>31</sup> *Litterae Nuntiorum Apostolicorum*. 22-23 (Venedik, 22 Haziran 1629). Rapor aynı zamanda *Bartan* isimli bir mahalden bahsetmektedir ki akıllara Bartın'ı getirmektedir. İngiltere elçisi de hem Rumeli hem de Anadolu tarafında akınlara yapıldığını ifade eder, *TNA, SP 97/14*, v. 315a (Peter Wyche to Lord Dorchester, 22 August 1629).

<sup>32</sup> Viacheslav Sarychev, "Frontier on the Water: Conflict and Interaction of Balkan-Black Sea Shipbuilding Traditions of the 16<sup>th</sup> and 18<sup>th</sup> Centuries", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 35 (2020): 39.

<sup>33</sup> BOA, *MAD.d 979*, 29-31. Kadirga sınıfı gemilerde en sık karşılaşılan kürekçi/alatçı sayısı 216'dır.

<sup>34</sup> Kâtip Çelebi, *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan - Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr*, haz. Orhan Şaik Gökyay (İstanbul: Kabcı, 2007), 183. Hatırlatmakta fayda var ki kadirgalar, Osmanlı donanmasının standart gemisi mahiyetindeydi. Fırkatalar ise literatürde nispeten daha küçük (on-on yedi oturak üzere iki-üç kürekçi) ve mürettebat sayısı kadirgaların yarısı kadar (kırk ila yüz kürekçi) olan taşıtlar olarak tanımlanmıştır. Lakin MAD.d 979 künyeli defterde fırkataların ancak otuz nefer kürekçi taşıdığı dikkat çekmektedir. Her halükârda, kadirgaya nispeten daha küçük olmalarından ötürü fırkatalar nehirlerde de kullanılabilmekteydi, İdris Bostan, Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire (Ankara: TTK, 2003), 83-86. Bu açıdan en azından incelemeye aldığımız dönemde Kazak şaykaları ile Osmanlı fırkatalarının gerek mürettebat gerek büyüklük olarak birbirlerine denk oldukları çıkarımını yapabiliriz.

<sup>35</sup> Pek tabi derya beylerinin tımarlı askerler getirmesi ve Kazak şaykalarının sayısının belirtilenden fazla olması gibi ihtimaller hesaplanmanın eksik noktalarıdır. Öte yandan, aşağıda göreceğimiz üzere Kâtip Çelebi'nin işaret ettiği sayılar belli bir standarda işaret etmekte ancak hakikatte her zaman ideal sayılara ulaşmak mümkün olmamaktaydı.



kadırgalar karaya oturma riski taşıyordu. Osmanlı kadırgaları şaykaları sıkıştırdıkça, Kazaklar çareyi sığ alanlara çekilip tehlikenin geçmesini beklemekte buluyordu.<sup>36</sup> Kısaca sayılardan ziyade, çarpışmanın nerede gerçekleştiği muharebenin sonucu için belirleyici olmaktaydı.

Osmanlı donanmasının serencamına dönecek olursak gerek *Paşaname*'de gerekse dönemin raporlarında parça parça bilgi bulmak mümkündür. Tulûî'ye göre (beyit 1968-1980), Mayıs ayında yelken açıp Karadeniz'de vazife görmekte olan on beş kadırğa<sup>37</sup>, Süzebolu'ya (Sozopol) gelip demirledikleri vakit gafil avlanmışlardı: Etraflarını çevreleyen kalabalık (seksen parça) bir şayka grubu kadırgaları kaçırmaya sevk etmişti. On üç kadırğa bölgeden uzaklaşarak kurtulurken, iki kadırğa Kazaklarca “karadan” çekilmişti. Ayrıca (beyit 2012-2020), Süzebolu (Sozopol) yakınlarındaki bir adaya sığınan Kazakları yerinden çıkarmaya çalışan Osmanlı askerleri de günlerce dövüşmelerine rağmen başarılı olamamış ve bir mağlubiyet yaşamışlardır. Mücadelenin haberleri İstanbul yönetimini pek tabi telaşa sevk etmiştir.<sup>38</sup>

İngiltere ve Venedik raporları bu epizot hakkında biraz daha detaylı bilgi aktarmaktadır. Osmanlı kadırgaları on dört kadar şaykayı bir dere kenarında sıkıştırdığı vakit, takibi devam ettirmek adına kayıkla kıyıya yeniçeri indirmek gerekmişti. Ancak çatışma sesleri duyulduğunda sair Kazak şaykaları (altmış parça) olay yerine intikal edip karadaki Osmanlı askerlerini avlamışlardır. Ardından iki kadırğaya da el koymayı başaran Kazaklar, ertesi gece geri kalan kadırgalara da hasar vermiş ve Karadeniz donanması yaralarını sarmak için İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır.<sup>39</sup>

Hollanda elçisi diğerlerinden daha da fazla tafsilata inmektedir.<sup>40</sup> Tam olarak mücadelenin nasıl gerçekleştiği bilinmese de, öncelikle seksen kazak şaykasının Süzebolu'da (Sozopol) iki kadırğayı ele geçirdiği aktarılmaktadır. Geri kalan gemiler ise kaçarak İstanbul Boğazı'ndaki kalelere sığınmışlardır.<sup>41</sup> Donanmanın kaptanı olan Sakız Beyi Hüsrev bunun üzerine Osmanlı yönetimince der-dest edilmiş, başarısızlığının sebebi sorulunca da “her bir Kazak şaykasının 50-60 neferle doluyken” kendi kadırgalarının yeterince iyi silahlanmadığı ve mürettebat sıkıntısından muzdarip olduğu cevabını vermiştir. Hollanda elçisinin anlatmaya devam ettiği üzere bu durum yine de Osmanlıların aynı filotillayı sefere geri göndermesine mani olmamıştır. Kadırgalar yine Sozopol'e gitmiş, geldiklerini gören altı şaykadaki Kazaklar da liman dışındaki adada yer alan Rum manastırına (Aziz Yohan ve Peter Manastırı) sığınmışlardır. Kazakları buldukları yapıdan çıkarmak için askerler ve kadırğadaki toplar dahi karaya indirilmişti. Ancak yine de iki-üç gün süren mücadele başarısız sonuçlanmış, Osmanlı tarafı çok kayıp vermiş ve kuşatmanın haberini alan diğer şaykalar

<sup>36</sup> Victor Ostapchuk, “Five documents from the Topkapi Palace Archive on the Ottoman defense of the Black Sea against the Cossacks (1639),” *Journal of Turkish Studies* 11 (1987): 58-59.

<sup>37</sup> Tulûî'nin daha önce bu sayıyı yirmi kadırğa olarak verdiğini hatırlayalım (beyit 1937), Ozaj Suliman, age, 275.

<sup>38</sup> Suliman, age, 279 – 280 ve 284.

<sup>39</sup> *TNA, SP 97/14*, v. 319a; *Litterae Nuntiorum Apostolicorum*. 33-34 (Venedik, 18 Ağustos 1629).

<sup>40</sup> *NA* (Nationaal Archief/ Hollanda Milli Arşivi), *SG* (Staten Generaal) 6900, (15 Eylül 1629/ Dat 20 September, R. 27 Novembris 1629: ... Daechs nae het affsenden vande voorgaende brieven...). Hollanda Arşivi'nden ilgili belgelerin görüntülerini paylaşan Gábor Kármán'a teşekkür ederim.

<sup>41</sup> Bu kaleler Kazak tehdidine karşı yalnızca beş yıl önce Boğaz'ın Karadeniz girişine karşılıklı olarak (Anadolu Kavağı ve Rumeli Kavağı) inşa edilmiştir, Hümeýra Bostan, “Defending the Ottoman Capital against the Russian Threat: Late Eighteenth Century Fortifications of Istanbul” (doktora tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2020): 16.

da adaya gelip savunmasız Osmanlı kadirgalarına saldırmışlardı.<sup>42</sup> Sonra ne yaşandığına, kısaca kadirgaların ne kadar zayıyla İstanbul'a geri dönüş yoluna çıktığına dair malumata sahip değiliz.<sup>43</sup>

İstanbul ahalişi olup biten mücadelenin detaylarına vakıf olmasa da, Kazakların giderek büyüyen bir tehdit haline geldiğine şüphe yoktu. Elçi raporları Kazakların akınlarını artık İstanbul Boğazı'na kadar ilerlettiğini, en azından şehirde böyle bir duyum alındığını belirtmektedir. Fransa elçisi Kazakların hemen Boğaz dışındaki Pompeus Sütunu tarafına kadar inip iki sivil gemiye (rençber gemisi) el koyduğunu ve böylece şehri büyük telaşa verdiğini yazmaktadır. On yıldır şehirde bulunan tecrübeli elçi, uzun süredir böyle bir Kazak tehdidi görmediğini eklemiştir.<sup>44</sup> Hollanda elçisi ise daha canlı bir resim çizmekte ve halkın korkudan İstanbul'un eski ve yeni hisarlarına doluştuğunu yazmaktadır. Hatta Üsküdar'daki Stavroz sarayında vakit geçirmekte olan Sultan IV. Murad da tehlike haberini alınca gece yarısı apar topar Topkapı'ya geçirilmişti. Ayrıca Karadeniz'deki donanmanın geri çağırılması emredilmişti.<sup>45</sup>

Karadeniz donanmasının çağırıldığını belirten Fransa ve Hollanda elçilerinin, eylül ayı başında hâlâ bu donanmanın İstanbul'a dönmüş olduğunu fark etmediği çıkarımını yapabiliriz. Her halükârda, tehlikeyi önlemek adına Osmanlı yönetiminin iki veziri yanlarında askerle birlikte Boğaz'ın Karadeniz çıkışındaki hisarlara yolladığını ve Kazakları karaya ayak basmaktan caydırdığını biliyorlardı. Fransa elçisi iki bin askerle kalelere giden vezirlerin "sultanın enişterleri" olduğunu belirttiğinden,<sup>46</sup> bunların kuvvetle muhtemel o sırada İstanbul'da bulunan Bayram Paşa ve Kenan Paşa olduğunu düşünebiliriz.

İşte bu noktada artık hikâyenin kahramanı, Tuluî'nin *Paşaname'sinin* başrolü Kenan Paşa kendini göstermektedir. Tuluî'ye göre padişah donanmanın Sozopol'deki perişan halini haber alınca, cengaverliğini iyi bildiği Kenan Paşa'yı bir hatt-ı hümayunla donanma komutanı tayin etmişti (beyit 1981-1984).<sup>47</sup> Hollanda ve İngiltere elçilerinin belirttiğine göre yeni sefer için sıfırdan beş kadirga donatılmış, Sozopol'den dönüp takviye edilen on üç kadirgayla beraber toplamda on sekiz parçalık bir donanma "kubbe veziri Kenan Paşa komutasında" sefere hazırlanmıştır. İngiltere elçisi bu gemilerin mürettebat yönünden güçlkle donatıldığını, zira alışlagelmiş tayfa ve neferler değil de "ücret karşılığı her türden adamın" gemilere konduğunu belirtmiştir.<sup>48</sup> Bu ifadeden tersane halkının yeterli gelmediğini ve denizcilik tecrübesi olmayan kimselerin de kürekçi yazıldığını çıkarabiliriz.

<sup>42</sup> NA, SG 6900, agv (15 Eylül 1629/ Dat 20 September, R. 27 Novembris 1629).

<sup>43</sup> Hollanda elçisi Haga, flotillanın iki defa Süzebolu'ya gönderildiğini yazan tek kaynaktır. Slav kaynakları ise Osmanlı flotillasının askerlerinin altı şaykadan çıkan Kazakları *sekiz gün* boyunca Aziz Yohan ve Peter Manastırı'nda kuşattığını belirtmektedir. Haberi alınca manastırın bulunduğu adaya seksen kadar şayka intikal etmiş, Osmanlı askerleri iki ateş arasında kalmıştır. Mücadele sırasında Kazaklar iki Osmanlı kadirgasına el koymuş ve canını kurtarabilen Osmanlı neferleri de geri kalan kadirgalara atlayıp İstanbul'a kaçmıştır, Vladimir Nikolaevič Korolyov, *Bosforskaya Voyna* (Veçe, 2007) [Владимир Николаевич Королёв, Босфорская Война, (Вече, 2007)] içerisinde hususi olarak bu sefere ayrılmış başlık altında (Kampaniya 1629 G.) bilgi bulunabilir.

<sup>44</sup> BnF, Ms Français 16153, v. 208b-209a (Au Roy, 2 Septembre 1629).

<sup>45</sup> NA, SG 6900, (Primo Septembris 1629: Duplicata ... Den Ambassadeur des Keyzers is ...).

<sup>46</sup> BnF, Ms Français 16153, v. 209a (Au Roy, 2 Septembre 1629). Dönemin hazine kaydı da 29 Ağustos'ta Karadeniz'deki boğazkesen kalelere yollanan yeniçeri, cebeci, topçu, humbaracı ve bostancı gibi askerlere koruma görevi için verilen (on dokuz bin beş yüz akçelik) primi göstermektedir, BOA, D.BRZ.d 20685, 223.

<sup>47</sup> Ozaj Suliman, age, 280.

<sup>48</sup> NA, SG 6900, (15 Eylül 1629/ Dat 29 September, R. 11 December 1629); TN4, SP 97/14, v. 319a (21 Eylül 1629).

Her ne kadar elçi raporları bize on sekiz kadirgadan bahsetse de, Tului sekizi yeniçeri altısı derya beyi olmak üzere on dört parçalık bir filotillaya işaret eder. Hatta artık kaptan olmuş Kenan Paşa, iyi bir muhabbet geliştirdiği Nakşa Beyi Ali'nin kadirgasında komutayı devralmıştır (beyit 1996-1998).<sup>49</sup> Donanmanın denize açılacağı vakit olarak Tului 4 Eylül'e (15 Muharrem 1039) işaret etmekte, Osmanlı maliye kaydı ise 9 Eylül 1629'da Karadeniz serdarı olması hasebiyle Kenan Paşa'ya gönderilen hilatı kaydetmektedir.<sup>50</sup> Öyle gözüküyor ki eylül ayının ortasında Karadeniz donanması bir kez daha İstanbul'u terk etmiş ve aslında kadirga gibi alçak bordalı üstü açık gemiler için hiç de uygun olmayan bir mevsimde denize açılmıştı.<sup>51</sup>

## KENAN PAŞA'NIN KARADENİZ SEFERİ

Kenan Paşa denize çıktığında aslında sadece hava şartları değil, tehdidin ciddiyeti açısından da geç kalmıştı. Görünen o ki yaz boyu Karadeniz limanlarını vurmuş olan altmış ila seksen şaykalık Kazak akıncıları, eylül ayına gelindiğinde zaten büyük ölçüde evlerine dönmüştü. Kısaca Kenan Paşa Karadeniz'e açıldığı zaman geriye ana gruptan ayrı düşmüş küçük bir akıncı grubu kalmıştı.<sup>52</sup>



Şekil 1 Karadeniz Haritası

<sup>49</sup> Ozaj Suliman, age, s. 282. Naîma da on dört kadirga olduğunu belirtmekte ve içlerine oturak, korucu ve başka askerlerin yerleştirildiğini söylemektedir, Naîmâ Mustafa Efendi, *Târib-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyin fî Hulâsati Abbârî'l-Hâfikayn)*, Cilt II, haz. Mehmet İpşirli (Ankara: TTK, 2007): 670-671.

<sup>50</sup> BOA, D.BRZ.d 20683, 309.

<sup>51</sup> E. S. Gürkan kadirgaların etkili sefer döneminin nisan ve eylül ayları arasındaki sıcak sezon olduğuna dikkat çekmektedir, Emrah Safa Gürkan, *Sultanın Korsanları: Osmanlı Akdeniz'inde Gazâ, Yağma ve Esaret, 1500-1700* (İstanbul: Kronik, 2020), 112-113.

<sup>52</sup> Naîmâ Mustafa Efendi, age, 671; NA, SG 6900 (13 Ekim 1629).

Denize açıldıktan sonra Kenan Paşa'nın ne yaptığına dair öğrenebildiklerimiz haliyle yalnızca Paşaname'nin anlattıklarıyla sınırlıdır. Anlayabildiğimiz kadarıyla paşanın niyeti doğrudan Ahyolu ve Misivri (Nesebar) tarafında olduğu rapor edilen Kazaklara varmaktır. Yolda öncelikle İğne Ada limanına girip bir gece dinlenilmiş, ertesi gün de yola çıkılıp gece vakti Sozopol'e varılmıştı. Kenan Paşa evvela Sozopol'de şehre değil de liman açığındaki adaya gidip manastırı görmek istemişti (beyit 2006-2014).<sup>53</sup>

Günümüzde Sozopol'deki liman içerisinde Aziz Yohan ve Peter (Sv. Sv. Ivan I Petar) Adası yer almakta ve üzerinde de bir manastırın kalıntıları bulunmaktadır. Kenan Paşa'nın intikalinden birkaç hafta önce gerçekleşen, Tului'nin ve Hollanda elçisinin işaret ettiği kuşatma kuvvetle muhtemel burada gerçekleşmişti. Hakikaten de paşanın burada karşılaştığı manzara yerde yatan Osmanlı şehitleri olmuştu (beyit 2021-2022). Paşa Osmanlı askerlerinin naaşlarını yıkatmış (gasl), cenaze namazlarını kıldırılmış ve ardından defnetmiştir. Son olarak ise manastırı yerle bir ettirmiştir (beyit 2025-2026).<sup>54</sup>



Şekil 2 Sozopol

Bu noktadan sonra adada yapacak bir işi kalmayan paşa, iki kadırgasını öncü kuvvet olarak Kazak şaykalarını aramaları için adadan yollamıştır. Ancak kısa bir süre sonra karadan birkaç yaralı Osmanlı tebaası gelip, Misivri'nin Kazak baskınına yenik düştüğünü haber vermiştir. Baskın gerçekleştiren sekiz şayka ise hâlâ o canipte beklemekteydi. Doğal olarak hiddetle olay yerine varmak isteyen Kenan Paşa donanmaya hareket emri vermiş, ancak hiç beklemediği bir manzarayla karşılaşmıştır. Kürekçi sayısı az olduğu için dalgalı denizde gemiler hareket edememekteydi! Bu durumda paşa yeniçeri gemilerini geri bırakmak zorunda kalmış ve emrindeki derya beylerinin kadırgalarıyla Misivri'ye (Nesebar) doğru yola koyulmuştur (beyit 2028-2042).<sup>55</sup>

<sup>53</sup> Ozaj Suliman, age, 283 – 284.

<sup>54</sup> Ozaj Suliman, age, 285.

<sup>55</sup> Age, 286 – 287.

Paşa olabildiğince hızlı şekilde Misivri'ye varsa da geldiğini haber alan Kazak eşkıyası çoktan kaçmıştı. Yerel halkın üzüntü ve şikayetini içi acıyan paşa, yeniçeri kadırgalarını beklemekten vazgeçip derhal takibe çıkmıştır. Artık komutası altında kalmış olan üç kadırgayla kuzeye, Varna'ya doğru yola koyulmuştur (beyit 2043-2052).<sup>56</sup> Paşanın perspektifinden bakmamız gerekirse, emrindeki üç kadırga normal şartlar altında açık denizde onlarca şaykaya karşı savaşılabildi. Kâtip Çelebi'nin (biraz mübalağayla) belirttiğine göre, kıydan on beş mil veya daha fazla mesafede kadırgalar rahatlıkla şaykalarla çatışabilir, hatta rüzgâr da varsa “bir kadırgaya yüz şayka karşı gelemez” idi.<sup>57</sup> Bu meyanda Kenan Paşa, güven sorunu yaşamadan rahatlıkla firari sekiz şaykayı kovalayabiliyordu.

Varna yakınlarına geldiğinde gözcüleri, şaykaların görüş alanına girdiğini paşaya söylemişlerdir. Tului'nin aktardığına göre karşılarında sadece üç kadırga gören Kazaklar sayılarına güvenmiş ve paşanın küçük donanmasına hücum etmiştir (beyit 2053-2060).<sup>58</sup> Genel itibarıyla Osmanlı kadırgaları onlarca bir arada gezdiğinden, yalnızca üç parça savaş gemisini görmek gerçekten Kazakları mücadeleye şevklendirmiş olmalıydı. Bu noktada cereyan eden mücadele, Meredith-Owens'a göre minyatürde tasvir edilen deniz cengidir.<sup>59</sup> Zira minyatüre baktığımızda, arkada toplanan ateşleyen bir şehir görülmektedir ki *Paşanâme*'de bir muharebenin yakınında gerçekleştiği tek şehir Varna'dır. Ancak minyatürdeki şaykalar sayıldığında bekleneceği üzere sekiz değil de dokuz şaykayla karşılaşılıyor olmamız tasvirin birebir gerçeği yansıtmadığı ihtimalini aklımıza getirmelidir.

Mücadele başladığında doğal olarak Osmanlı kadırgaları silah üstünlüğünü kullanmak istemiş ve ön toplanan ateşlemiştir. Ancak paşa bu noktada, belki de hiç beklemediği bir sürprizle karşılaşmıştır. Karşılarında, Akdeniz'deki Avrupa gemileri gibi eş seviye bordalı kadırga, mavna ya da daha yüksek bordalı kalyonlar değil, bilakis güvertesi deniz seviyesine oldukça yakın şaykalar yer alıyordu. Yani kadırgaya eşit seviyede ya da kadırgadan daha yüksek hedeflere ateş etmeye uygun şekilde yerleştirilmiş toplar, güllerini şaykaların üzerinden aşırıyordu. Tului'nin “şayka denize fevki beraber, yüksek idi kadırga ana olmadı der-ber” ve top “atarlardı aşardı üzerinden, şaykaya dokunmazdı geçirdi nazarından” beyitleri (2061-2064) bu durumu pek veciz ifade eder.

Top fayda etmeyince artık taraflar yakın mesafe çarpışmaya girişmiştir. Tului Kazakların, Kenan Paşa'nın kadırgasını “ünvan-ı şereften” tanıdıklarını (beyit 2066) belirtmektedir. Bu nişanenin sancak mı yoksa fanus mu (baştardadaki üç fener) olduğu net değildir. Kesin olan ise, sekiz şaykanın tamamının Osmanlı amiral gemisine saldırmış olduğudur. Önce ok ve tüfek, ardından da kılıçla mücadeleye girişilmiş, Tului'nin ifadesiyle Kenan Paşa da elinde kılıçla savaşmıştı. Ancak, mücadele akşama kadar sürdükten sonra kadırgaları yenemeyeceğini anlayan Kazaklar firara geçmişti (beyit 2067-2082).<sup>60</sup>

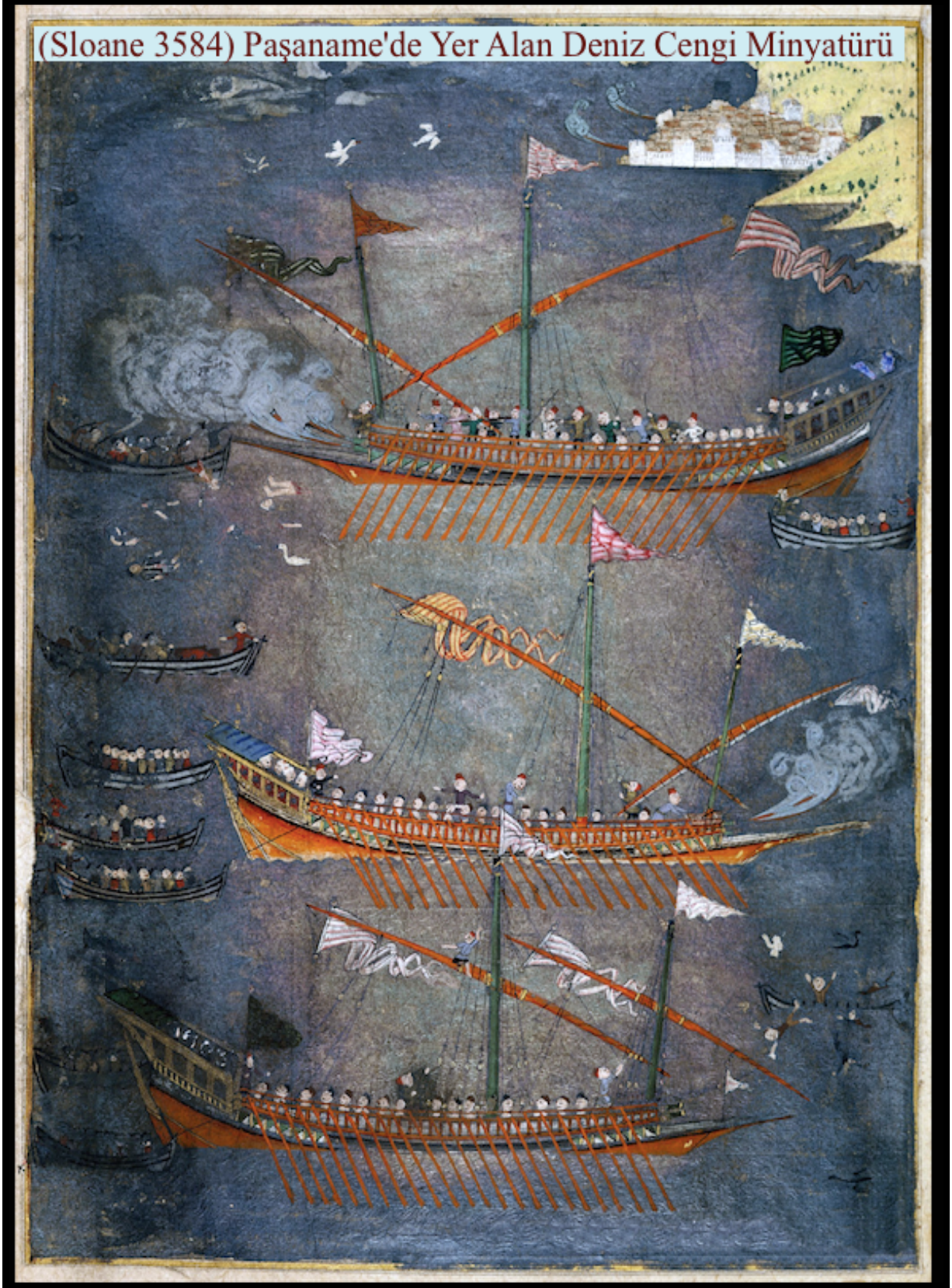
<sup>56</sup> Age, 288.

<sup>57</sup> Kâtip Çelebi, age, 181.

<sup>58</sup> Ozaj Suliman, age, 289. Slav kaynakları çarpışmanın Varna ile Kavarna arasında cereyan ettiğine işaret etmektedir. Sekiz şaykadan toplam iki yüz atmış Kazak'ın yer aldığı keza not edilmiştir, Korolyov, age, Kampaniya 1629 G.

<sup>59</sup> Meredith-Owens, age, 79.

<sup>60</sup> Ozaj Suliman, age, 290 – 291.



Şekil 3 Paşaname'de Yer Alan Deniz Cengi Minyatürü

Kenan Paşa kaçan şaykaların ardından gitmek istese de ters esen rüzgar istediği kadar hızlanamamasına neden oluyordu. Yine de sabaha kadar düşmanı göremeden peşlerinden giden paşa, gün ağarınca gözcüleri gemi direğine çıkartmış, bir süre sonra da şaykaların izini bulmuştu. Artık yelken açıp küreklere yüklenen paşa kadırgası, önceki mücadelede yorgun düşmüş şaykaları avlar konuma gelmişti. Dört bir yana dağılan şaykalara hızlıca yetişen paşa iki parça şaykayı kendi yakalamış, ardından gelen iki kadırğa da başka iki şaykayı ele geçirmiştir (beyit 2083-2108).<sup>61</sup> Kısacası sekiz şaykadan dördü, içlerinde sağ kalan Kazaklarla birlikte artık paşanın hükmüne geçmişti.

Paşa kaçan Kazaklara aman vermeyip bunların da peşlerinden gitmeyi seçmiştir. Bir süre denizde kovalamaca yaşandıktan sonra Kazaklar firar etmenin fayda sağlamayacağına kanaat getirip karşı taarruza geçmişlerdir. İki şayka kaptan paşanın çektirisine, diğer ikisi de arkadan gelen iki Osmanlı kadırgasına hücum etmiştir. Akşama kadar süren mücadelede paşa ve beraberinde iki kadırğa, geri kalan dört şaykayı da göğüs göğse mücadelede elde etmiş oldu. Ele geçen şaykaları kadırgaların yedeğine alan Osmanlılar, Kazak esirleri de bağlayıp kendi şaykaları içerisinde esir etmiştir (beyit 2129-2143).<sup>62</sup>

Tulu'nin belirttiğine göre paşa şaykaları ele geçirdiği vakit, üzerinde Kazakların önceden esir etmiş olduğu Osmanlı tebaası da bulunmaktaydı. Kurtuluşa eren bu kadın ve çocuk esirlerin yerine, artık kırk elli kadar Kazak neferi esir olarak aynı şaykalara konmuş oluyordu. Artık paşanın bildiği kadarıyla Kazak tehdidi ortadan kalktığına göre, paşa karaya dönmekte bir beis görmüyordu. Kadırgaları ve ganimetiyle birlikte Kenan Paşa böylece Varna'ya dönmüştür.<sup>63</sup>

## SEFER SONRASI

Kazaklarla yaşanan mücadelenin ardından Osmanlı kayıtları bize sefer sonrası yaşananlarla ilgili de bilgiler sunmaktadır. Dönemin teşrifat defteri 1629 Ekim ayı başında, yani Kenan Paşa'nın sefere çıkmasının üzerinden bir ay geçmeden, Kazakların yenildiğine dair İstanbul'a haber getiren altı kişiye hilat giydirildiğini kaydetmiştir.<sup>64</sup> Zaferinin haberlerini önden gönderen paşa, bir hafta içinde de Varna'dan İstanbul'a dönmüştür.

İngiltere, Fransa ve Hollanda raporları istisnasız Kenan Paşa'nın sekiz şaykayla İstanbul'a döndüğünü yazmaktadır. Ayrıca, Tulu'nin de belirttiği şekilde paşa büyük bir merasimle karşılanmıştı. Paşa Boğaz'dan İstanbul'a yaklaşırken kadırgalarının arkasından çektiği şaykaları ve esirleri sergilemekteydi.<sup>65</sup> Osmanlı kayıtları ise 16 Ekim için, “şaykaları ve kazakları getirüp paşa-yı müşarunileyhe ve sorbacıyan-ı yeniçeriyân dest-bus-ı padişah olundukta hil'atlar giydirilmiştir” ifadesiyle Kenan Paşa'nın sultan huzuruna çıktığını ve padişahın elini öpüp hilatla ödüllendirildiğini belirtmiştir. Aynı gün Sakız Beyi Hüsrev, Nakşa Beyi Ali, tersane ağası olan Piyale ve sair kadırğa kaptanlarına da keza hilat verilmiştir.<sup>66</sup>

<sup>61</sup> Age, 292 – 294.

<sup>62</sup> Age, 297 – 298.

<sup>63</sup> Age, 300.

<sup>64</sup> BOA, D.BRZ.d 20683, 319 (Fi 15 Safer 1039).

<sup>65</sup> TNA, SP 97/14, vr. 324a (3/13 Ekim 1629); NA, SG 6900 (13 Ekim 1629); BnF, Ms Français 16153. v. 222b (14 Ekim 1629); Ozaj Suliman, age, 301. Dönemin Moskova-Osmanlı arasında elçilik yapan diplomat/aracı figürü Toma Kantakuzin, getirilen Kazak esirlerin Sultan Murad tarafından idam ettirildiğini not etmiştir, Korolyov, age, Kampaniya 1629 G.

<sup>66</sup> BOA, D.BRZ.d 20683, 322.

Sekiz şaykanın ele geçmesiyle sonuçlanan sefer, kendi içinde çok büyük bir zafer olmasa gerekir. Zira önceki yıllarda Osmanlı donanması Karadeniz seferlerinde çok daha fazla sayıda şaykayı ele geçirmişti.<sup>67</sup> Ancak yine de Kenan Paşa'nın şehre girişi zafer şenliğiyle kutlanmıştı. Bu şenlik, bir bakıma büyük bir telaş atlatmış olan İstanbul halkına Kazak tehdidinin geçtiğini sembolize ediyordu. Öte yandan Ostapchuk'un da belirttiği üzere bu tarz şenlikleri, Karadeniz donanmasının zaferini değil de zayı olmayışını kutlaması, yani yüz aklıği sergilemesi olarak da yorumlayabiliriz.<sup>68</sup>

Sonuç ne olursa olsun, halk nezdinde Karadeniz'de yaşananlar bir gaflet olarak görülmüştü. Dönem kaynaklarında yaşanan Kazak tehdidinin halk arasında büyük bir şayiaya sebebiyet verdiği görülmektedir. Fransa elçisi Akdeniz seferinden döndüğü vakit Kaptan-ı Derya Hasan Paşa'nın azledilip yerine Kenan Paşa'nın geçirileceğini yazmaktadır. Kronik yazarı Hasan Beyzade de Hasan Paşa'nın ihmalinden ötürü katledilmesinin beklendiğini not etmiştir. Lakin katledilmek bir yana, Hasan Paşa görevinden dahi alınmayınca “cümle-i nâs, bu hâle mütehayyir ve ukalâ'-i kiyâset-istînâs, muztarib ü mütegayyir” olmuşlardır.<sup>69</sup> İstanbul nasıl bir telaşa düşmüş olursa olsun, Hasan Paşa makamını koruyacak ve ertesi yıl kaptan olarak şahsen Karadeniz muhafazasına çıkacaktır.

Kenan Paşa, başarıyla sonuçlanan seferinin ardından kayıtlardan bir süre kaybolmaktadır. Ancak dönemin teşrifat defterini incelerken kronolojik olarak biraz daha ileri gittiğimizde şu ilginç veriyle karşılaşmaktayız: Kenan Paşa'nın Karadeniz seferi sona erdikten yaklaşık üç ay sonra, 13 Ocak 1630'da (28 Ca 1039), dönemin sadaret kaymakamı olan (Topal) Recep Paşa'nın huzurunda padişahın fermanı uyarınca Şâ'ir Tulûî'ye hilat hediye edilmiştir.<sup>70</sup> Tulûî'nin eserinde bahsettiği veçhile kendisinin Sultan IV. Murad için yaptığı methiyeler üzerine aldığı hilat, bu olsa gerektir (beyit 86-87).<sup>71</sup> Literatürde dikkat çekildiği üzere bu enstantaneden sonra Tulûî, ileride *Paşanâme*'de anlatacağı Kenan Paşa'nın çevresine dahil olmuştur.<sup>72</sup>

## SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

*Paşanâme*'de anlatılan 1629 senesi deniz seferi birkaç noktada önem arz etmektedir. Öncelikle, donanmanın Karadeniz ve Akdeniz'e bölünmek zorunda kaldığı bir dönemde işlemekte olan mekanizmaya odaklanalım. Dönemin kaptan-ı deryası Hasan Paşa Karadeniz'e donanma yollarken kendi tevabiinden ya da tersaneden birini değil de, Sakız Beyi Hüsrev'i kaptan tayin etmiştir. Bunu muhtemelen bir derya beyinin denizcilikte daha mahir olduğunu düşündüğünden yapmış olsa gerekir. Elbette Sultan IV. Murad soruna el attığı zaman meslek erbabına değil de, aynı zamanda eniştesi olan vezirlerinden birine, Kenan Paşa'ya vazifeyi tevcih etmeyi seçtiği doğrudur. Ancak Kenan Paşa'nın da Nakşa Beyi'nin kadırgasında komutayı benimseyip muhtemelen onun yönlendirmesiyle Kazakları kovaladığını akılda tutmakta fayda var.

<sup>67</sup> 1621'de en az on sekiz şayka, Meltem Aydın, “Gazânâme-i Halil Paşa 1595-1623,” (doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2010), 70; 1625 Karaharman Muharebesi'nde yüz yetmiş, Victor Ostapchuk, “The Ottoman Black Sea Frontier”, 115.

<sup>68</sup> Victor Ostapchuk, “The Human Landscape of the Ottoman Black Sea in the Face of the Cossack Naval Raids,” *Oriente Moderno* 29/81 (2001): 87.

<sup>69</sup> Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, age, s. 1024-1025; *BnF, Ms Français* 16153, v. 222b (14 Ekim 1629).

<sup>70</sup> *BOD, D.BRZ.d* 20683, 350. Tulûî'ye verilen *kâr-bâne* imalatı bir hilatın o dönemki değeri üç bin akçeyken, *seraser ala* nitelikte olanlar yedi bin akçeydi, *BOA, KK.d* 1818, 130.

<sup>71</sup> Ozaj Suliman, age, 9.

<sup>72</sup> Değirmenci, age, 141.



İkinci bir husus, Karadeniz'deki Osmanlı üstünlüğünün sorgulanmasına ilişkindir. Her ne kadar düzenli bir donanma sayılabilecek Osmanlı filotillasının sayı ve silah üstünlüğü şüphe götürmese de, donanmayı Akdeniz ve Karadeniz arasında ikiye bölmek ciddi lojistik sorunlara sebebiyet verebiliyordu. *Paşanâme*'nin ve metni desteklemek üzere kullandığımız raporların gösterdiği üzere, donanmanın asli gücü Akdeniz'e ayrıldığı için Karadeniz'deki Osmanlı donanmasının büyük gemileri doldurmakta sıkıntı yaşaması söz konusuydu.

Nefer sıkıntısından ileri gelen sorun ise, bir bakıma gerilla taktiği kullanmakta olan Kazakların açık denizdeki dezavantajlarını kıyıda pekâlâ telafi etmeyi bilmeleriydi. Osmanlı donanmasının Boğaz'daki kaleler ardına çekilmeleri ve bu kalelere kara askerlerinin takviyeye gitmesi aslında Sultan Murad ve İstanbul ahali için sıkıntılı bir durumdu. Kısaca *Paşanâme*'de yer alan deniz seferi bizlere belki de Karadeniz'i savunmanın Akdeniz'dekinden daha kolay olmadığını ve donanmanın tüm dikkatini gerektirdiğini göstermektedir.

## KAYNAKÇA

### Arşiv Belgeleri

#### BnF (Bibliothèque nationale de France)

*Ms Français* 16153.

#### BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

*Büyük Ruşnamçe Defterleri* 20683, 20685.

*Maliyeden Müdevver Defter* 979.

*Kamil Kepeci* 1818.

#### NA (Nationaal Archief)

*Staten-Generaal* 6900.

#### TNA (The National Archives)

*State Papers* 97/14.

### Basılı Kaynak ve Anlatı Eserler

Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tablîl) I*. Haz. Ziya Yilmazer. Ankara: TTK, 2003.

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa. *Hasan Bey-zâde Târîhi: Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635)*. Haz. Şevki Nezih Aykut. Ankara: TTK, 2004.

Kâtip Çelebi, *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan - Tubfeti'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr*. Haz. Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Kabalıcı, 2007.

Koç Bey. *Koç Bey Risaleleri*. Haz. Zuhuri Danışman. İstanbul: Kabalıcı, 2008.

*Litterae Nuntiorum Apostolicorum Historiam Ucrainae Illustrantes (1550-1850). Vol. 5: (1629-1638)*. Haz. Athanasius G. Welykyj. Roma: Basiliani, 1961.

Suliman, Ozaj. "Tulû'î'nin Paşa-nâme'si (İnceleme-Metin)." Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2017.

### Telif Eserler

Aydın, Meltem. "Gazânâme-i Halîl Paşa 1595-1623." Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.

Berindei, Mihnea. "La Porte Ottomane face aux Cosaques Zaporogues 1600-1637." *Harvard Ukrainian Studies* 1/3 (Eylül 1977): 273 – 307.

Bostan, Hümeýra. "Defending the Ottoman Capital against the Russian Threat: Late Eighteenth Century Fortifications of Istanbul." Doktora tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2020.

Bostan, İdris. *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmiri*. Ankara: TTK, 2003.

Davies, Brian L. *Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe, 1500–1700*. New York: Routledge, 2007.

De Groot, Alexander. "The Ottoman Mediterranean since Lepanto. Naval Warfare during the Seventeenth and Eighteenth Centuries," *The Netherlands and Turkey Four Hundred Years of Political, Economical, Social and Cultural Relations*. haz. Alexander De Groot. İstanbul: The Isis Press, 2010: 153 – 180.

Değirmenci, Tülün. "Sözleri Dinlensin, Tasviri İzlensin: Tulû'î'nin Paşanâme'si ve 17. Yüzyıldan Eşkiya Hikâyeleri." *Kebikeç* 33 (2012): 127 – 147.

- Fisher, Alan. "Azov in the Sixteenth and Seventeenth Centuries." *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge*, 21/2 (1973): 161 – 174.
- Gürkan, Emrah Safa. *Sultanın Korsanları: Osmanlı Akdeniz'inde Gazâ, Yağma ve Esaret, 1500-1700*. İstanbul: Kronik, 2020.
- Isom-Verhaaren, Christine. *The Sultan's Fleet: Seafarers of the Ottoman Empire*. Londra: I.B. Tauris, 2022.
- İlgürel, Mücteba. "Osmanlı-Ukrayna Münasebetleri." *Bellekten* 60, 227 (1996): 155 – 164.
- Kaçar, Mücahit. "IV. Murâd Dönemine Ait Manzum ve Minyatürlü Bir Gazâ-nâme: Tulûî'nin Paşanâme İsimli Eseri." *Türkiyat Mecmuası* 21 (Bahar, 2011): 267 – 280.
- Korolyov, Vladimir Nikolaevič. *Bosforskaya Voyna*. Veçe, 2007 [Королёв, Владимир Николаевич. *Босфорская Война*. Вече, 2007].
- Kuru, Mehmet. "Relations between Ottoman Corsairs and the Imperial Navy in the 16th century." YL Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2009.
- Meredith-Owens, G. M. "Kenan Pasha's Expedition against the Cossacks." *The British Museum Quarterly* 24, 3/4 (Aralık 1961): 76 – 82.
- Naîmâ Mustafa Efendi, *Târib-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Abbâri'l-Hâfikayn)*, Cilt III. Haz. Mehmet İpşirli. Ankara: TTK, 2007.
- Ostapchuk, Victor. "Five documents from the Topkapi Palace Archive on the Ottoman defense of the Black Sea against the Cossacks (1639)." *Journal of Turkish Studies* 11 (1987): 49 – 104.
- Ostapchuk, Victor, "The Ottoman Black Sea frontier and the relations of the Porte with the Polish-Lithuanian Commonwealth and Muscovy, 1622-1628." Doktora tezi, Harvard University, 1989.
- Ostapchuk, Victor. "An Ottoman Gazânâme on Hâlîl Paşa's Naval Campaign against the Cossacks (1621)." *Harvard Ukrainian Studies* 14, 3/4 (Aralık 1990): 482-521.
- Ostapchuk, Victor. "The Human Landscape of the Ottoman Black Sea in the Face of the Cossack Naval Raids." *Oriente Moderno* 29/81 (2001): 23 – 95.
- Panzac, Daniel. *Osmanlı Donanması (1572-1923)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Sarychev, Viacheslav. "Frontier on the Water: Conflict and Interaction of Balkan-Black Sea Shipbuilding Traditions of the 16th and 18th Centuries", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 35 (2020): 35 – 42.
- Tabakoğlu, Hüseyin Serdar. "Osmanlı-İspanya Mücadelesi Bağlamında Akdeniz'e Bir Bakış." *Toplumsal Tarih* 339 (Mart 2022): 28 – 33.
- White, Joshua M. *Piracy and Law in the Ottoman Mediterranean*. Stanford, California: Stanford University Press, 2018.

### İnternet Kaynağı

Sloane 3584'ten minyatür görseli:

Wikimedia Commons contributors. "File:Sloane 3584 f.78v Turkish galleys in battle, c.1636.PNG," Wikimedia Commons, the free media repository. [https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Sloane\\_3584\\_f.78v\\_Turkish\\_galleys\\_in\\_battle,\\_c.1636.PNG&oldid=444546336](https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Sloane_3584_f.78v_Turkish_galleys_in_battle,_c.1636.PNG&oldid=444546336) (erişim 6 Nisan, 2022).